

DEMOKRACIA STAV - KONTEXTY - PERSPEKTÍVY

Zborník príspevkov
z II. ročníka Študentskej vedeckej konferencie
konanej 17. mája 2013
Katedrou politológie Filozofickej fakulty
Univerzity Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach

ŠTUDENSKÁ VEDECKÁ KONFERENCIA

Gabriel EŠTOK
Mária HREHOVÁ
Renáta BZDILOVÁ
(EDS.)

DEMOKRACIA

Stav – Kontexty – Perspektívy

Zborník príspevkov
z II. ročníka Študentskej vedeckej konferencie
konanej 17. mája 2013 Katedrou politológie Filozofickej
fakulty Univerzity Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach

Gabriel EŠTOK
Mária HREHOVÁ
Renáta BZDILOVÁ
(eds.)

Košice 2014

VEDECKÍ REDAKTORI A ZOSTAVOVATELIA:

Mgr. Gabriel EŠTOK, PhD.
Mgr. Mária HREHOVÁ
Mgr. Renáta BZDILOVÁ, PhD.

VÝKONNÝ REDAKTOR:

Mgr. Gabriel EŠTOK, PhD.

REDAKČNÁ RADA:

prof. PhDr. Marcela Gbúrová, CSc.	PhDr. Richard Geffert, PhD.
doc. PhDr. Tomáš Koziak, PhD.	PhDr. Jana Šutajová, PhD.
doc. PhDr. Eva Bolfíková, CSc.	Mgr. Renáta Bzdilová, PhD.
PhDr. Zlatica Buocová, CSc.	Mgr. Alexander Onufrák, PhD.
PhDr. Daniel Dobiaš, PhD.	Mgr. Gabriel Eštok, PhD.

RECENZENTI:

prof. PhDr. Marcela Gbúrová, CSc.
PhDr. Daniel Dobiaš, PhD.

Všetky práva vyhradené. Toto dielo ani jeho žiadnu časť nemožno reprodukovať, ukladať do informačných systémov alebo inak reprodukovať bez súhlasu majiteľov práv.

Za odbornú a jazykovú stránku tejto publikácie zodpovedajú autori článkov.

ISBN 978-80-8152-134-8

Dostupné od: 25.04.2014

OBSAH

Slovo na úvod	5
Referendum a referendová problematika	
Renáta BZDILOVÁ.....	7
Porovnanie slobody prejavu v americkom a európskom kontexte–doktrína „clear and present danger“ vs. „obranyschopná demokracia“	
Peter ČUROŠ.....	27
Potenciál využitia nástrojov e-participácie v deliberatívnej demokracii	
Roland KYŠKA.....	43
K morálnemu minimu práva ako základu demokratického právneho myslenia	
Dominik ŠOLTYS.....	57
Médiá, voľby a demokracia	
Ondrej LYSINA.....	77
Posilňovanie demokratizácie Európskej únie so zreteľom na tvorbu práva v Európskej únii	
Zuzana ANTOŠOVÁ	91
Lisabonská zmluva z hľadiska prehlbovania demokratických základov	
Milan KOČAN	105
Riešenie židovskej otázky a Slovenský štát	
Mária HREHOVÁ.....	117
Dejinný zlom v roku 1989 – koniec partokracie na Slovensku?	
Michal KOŠIČAN.....	135
Vôľa ľudu a zánik ČSFR	
Matúš BÉREŠ	151

**Občiansky verzus národný princíp v udeľovaní občianstva
vo vybraných štátoch**

Gabriela SZABARIOVÁ.....165

**Angažovanosť Číny v Afrike a jej dôsledky pre politický
a hospodársky vývoj niektorých afrických štátov**

Michal MAJKRZÁK.....181

Slovo na úvod

Nedá mi, aby som na úvod nevyjadrila potešenie z viacerých aktivít doktorandov na Katedre politológie FF UPJŠ v Košiciach. Za všetky by som pripomenula ich aktívnu účasť na propagácii katedry a odboru politológia, pri organizovaní katedrových vedeckých podujatí, prednášok domácich a zahraničných odborníkov z verejnej a zahraničnej politiky a politológie. Azda najviditeľnejšie sa zaangažovali pri vzniku občianskeho združenia Res Publica, ktoré pravidelne organizuje besedy s politikmi a inými verejne činnými osobnosťami, pričom ich dáva do pozornosti širokej občianskej verejnosti. Napokon by som pripomenula ich odbornú činnosť, ktorá je z podstatnej časti viazaná na ich doktorandské štúdium. Viacerí z nich prezentovali výsledky vlastnej vedeckej tvorivosti na domácich a zahraničných odborných politologických podujatiach, pričom svojím vystupovaním a prezentáciou originálnych prístupov k riešeniu dejinných a aktuálnych spoločensko-politických problémov si získali rešpekt nielen u mladšej domácej, ale aj zahraničnej politologickej komunity.

Zborník, ktorý zostavili a pripravili do tlače, je ďalším dôkazom ich dobrých manažérskych a organizačných schopností. Vznikol na základe podujatia s tematicky vyhranenou a politologicky azda najčastejšie diskutovanou problematikou demokracie. K tomu by som dodala, že podujatia sa zúčastnili aj doktorandi iných študijných odborov, ktorí tému demokracie analyzovali z iných ako politologických pozícií. Veľmi som privítala, že v zborníku sa objavil príspevok z právnej problematiky Európskej únie. Obohatením zborníka je aj príspevok z medzinárodnopolitickej problematiky, ktorá presvetľuje demokratické pravidlá uplatňujúce sa v inou ako európskom teritóriu. Ostatné príspevky načierajú do rozličných aspektov tvorby demokratického politického prostredia na Slovensku a v Európskej únii, pričom sa v nich objavujú viaceré sympatické pokusy o netradičné pohľady na rozvoj občianskej spoločnosti, verejnej a stránickej politiky.

Celkovo by som zborník vyhodnotila ako sympatický pokus mladých invenčných študentov doktorandského štúdia vyrovnáť sa, na svoj spôsob, s témou, ktorá zamestnáva a bude naďalej zamestnávať politické elity a politologické komunity na Slovensku a v zahraničí.

Som presvedčená, že jednotlivé príspevky majú odborný potenciál zaujať príslušnú odbornú komunitu, ale aj všetkých tých, ktorým nie je ľahostajná kvalita života v podmienkach demokracie.

Košice 5. apríl 2014

prof. PhDr. Marcela Gbúrová, CSc.

Referendum a referendová problematika

Renáta Bzdilová

This article deals with referendum as one of the direct form of implementation of public power. I am concerned with referenda in Slovakia, namely with anchorage of referenda in the legal system of the Slovak Republic. Subsequently, I analyze seven referenda held in the era of the independent Slovak Republic between 1993 and 2013. It also brings a selection among the most common objections regarding referenda and to try to interpret them. In the final section, I offer a custom design strengthening referendum. According to our view, people do not impute sufficient seriousness to referendum and this instrument of direct democracy is not widely used.

Referendum môžeme vo svojej najjednoduchšej významovej rovine definovať ako priamu formu realizácie verejnej moci. Realizácia, resp. výkon verejných zhromaždení, ktoré by mali charakter kopírujúci tradíciu gréckych mestských štátov, polis, sa nám v dnešných veľkých štátnych útvaroch nejaví ako praktické riešenie. Takéto zhromaždenia bývajú efektívne na lokálnej úrovni v podobe obecnej samosprávy. Zhromaždenia občanov sa pri určitom počte nemusia nutne zmestiť na námestia, no „členovia spoločenstva musia mať v prípade záujmu vyhradené právo rozhodovať o tom, ktoré témy budú prejednávané a ako bude táto diskusia prebiehať.“¹ Výsledkom je, že sa buď od takejto formy diskusie problémov úplne ustúpi, alebo sa pozmení forma diskusie, zhromaždenia. To znamená, že diskusia nebude absolútne priama, ale bude obsahovať len určité jej prvky. Má to za následok, že realizácia priamej demokracie sa stáva, a (žiaľ) v mnohých prípadoch je aj chápaná ako, istý doplnok ku reprezentatívnej forme demokracie, ktorá nie nutnosťou.

Jednou z možných spôsobov realizácie priamej demokracie je v slovenských podmienkach inštitút referenda. V politickej praxi existuje však viacero typov realizácie priamej demokracie, ako sú: plebiscit, ktorý sa používa aj ako pojem synonymný k referendu². Opcia, na zá-

---

¹ EŠTOK, G.: *Kritériá demokratického procesu R. Dahla a demokratický deficit EÚ*. In: DO-BIAŠ, D.; EŠTOK, G.; BZDILOVÁ, R. (eds.) *Sloboda – Rovnosť – Poriadok: Kam kráčaš demokracia*. Košice: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika, 2012, s. 261.

² „Plebiscitom sa občania spravídla vyslovujú o forme štátneho zriadenia, o otázkach realizácie práva národov na sebaurčenie, o spôsobe riešenia prípadných územných sporov. Plebiscitom sa

klade, ktorého sa fyzická osoba môže rozhodnúť o svojom štátnom občianstve¹. Petícia predstavuje žiadosť občana/občanov smerovanú na štátny orgán výlučne vo veciach verejných. Ľudovú/občiansku iniciatívu charakterizujeme ako právo ľudu na uplatnenie svojho ústavného názoru. Je najčastejšou reakciou na vznik problému, ktorý je už síce právom regulovaný, ale potrebuje novelu, alebo na problém, ktorý je nový a musí byť riešený. Ľudová iniciatíva musí spĺňať nasledovné náležitosti: formu a minimálny počet podpisov pod návrh. Následne je zákonodarný orgán povinný tento návrh predpísaným spôsobom podľa obvyklých majoritných zásad prerokovať a hlasovať o ňom, resp. sa tento návrh stáva predmetom referenda².

Pojem referendum pochádza z latinského slova *referendus*, čo znamená vec, o ktorej má byť podaná správa. Pod týmto pojmom Karel Žaloudek vo svojej Encyklopédii politiky chápe priame hlasovanie občanov o politickej alebo zákonodarnej otázke. Radí ho spolu s plebiscitom k formám priamej demokracie.³ S touto jeho definíciou sa stotožňujeme aj my. Historicky sa pojem referendum spája s vývojom súčasných švajčiarskych kantónov s prevahou nemecky hovoriaceho obyvateľstva. Táto forma priamej demokracie sa začala využívať už od konca 13. storočia. Zhromaždenia občanov pozostávajúce z niekoľkých tisícov dospelých mužov tzv. „*Landsgemeinde*“ sa pevne ukotvili v politickom systéme⁴. Za formu priamej demokracie z 18. storočia môžeme považovať aj tzv. „*town meetings*“ v Spojených štátoch amerických alebo „*parish meetings*“ na Britských ostrovoch.

Pod pojmom referendum budeme teda rozumieť občianske hlasovanie o probléme, ktorý musí byť vo forme jasnej a zrozumiteľnej otázky a predloží ju príslušný orgán (parlament, prezident...) občanovi,

---

však môže rozhodnúť aj o návrhoch právnych aktov, čím sa obe formy (referendum aj plebiscit) stotožňujú.“ In: PALÚŠ, I.; SOMOROVÁ, L.: *Štátne právo Slovenskej republiky* (druhé vydanie). Košice: UPJŠ, 2008, s. 170.

¹Opcia je síce priamou formou demokracie, ale na rozdiel od ostatných foriem má jeden zásadný rozdiel, a to ten, že nie je viazaná na klauzulu podriadenia menšiny väčšine.

²PALÚŠ, I.; SOMOROVÁ, L.: *Štátne právo Slovenskej republiky* (druhé vydanie). Košice: UPJŠ, 2008, s. 171.

³ŽALOUDEK, K.: *Encyklopedie politiky*. Praha: Libri, 1999, s. 383.

⁴KOBACH, K., W.: *Schweizland*. In: BUTLER, D.; RANNEY, A.: *Referendum Around the World: the Growing Use of Direct Democracy*. Washington: AEI Press, 1994, s. 98-153.

ktorý hlasuje „ZA“ alebo „PROTI“. Referendum vyhlasuje prezident, parlament alebo miestne zastupiteľstvo. Obsah, resp. predmet referenda, závisí od právneho ukotvenia tohto inštitútu v poriadku toho - ktorého štátu. Obvykle sa ale realizujú referendá ústavodarné, zákonodarné a pomenej finančné. Referendum predstavuje zriedkavý politický akt, pretože občania dali poverenie svojim zástupcom, aby o nich rozhodovali. Profesionálnou povinnosťou politika je teda tvoriť politiku.

Základným rozdielom medzi referendom a voľbami je priestor venovaný občanovi na vyjadrenie jeho postoja pri voľbe. Vyjadrenie jeho názoru pri referendových otázkach je len v dvoch stanoviskách a to v silnom súhlase a silnom nesúhlase. Občan má stále možnosť vyjadriť sa, kým pri reprezentatívnej forme realizácie demokracie sa musí spoliehať len svojich zástupcov, ktorí častokrát nemusia presne reflektovať názorové spektrum svojho elektorátu¹. Sartori chápe referendovú demokraciu ako makrodemokraciu, ktorá nahrádza zastupiteľskú demokraciu².

Právna teória obyčajne rozoznáva niekoľkoraké delenie v rámci inštitútu referenda. Môžeme hovoriť o delení na základe záväznosti vypísať referendum, na referendum obligatórne a fakultatívne. Obligatórne referendum je obyčajne kondíciou pre platnosť určitého právneho aktu. Ide teda o povinnosť štátneho orgánu vyhlásiť referendum ex lege. V slovenskom právnom prostredí môžeme považovať za obligatórne referendum o prístupe do EÚ v roku 2003. Obligatórna povaha referenda je vyjadrená v čl. 93, ods. 1 Ústavy. Fakultatívne sa obyčajne koná na žiadosť určitého počtu občanov alebo sa o ňom uznesie parlament. K hlasovaniu teda môže dôjsť iba na podnet určitých kvalifikovaných subjektov³. Fakultatívna povaha referenda je vyjadrená v čl. 93, ods. 2.

---

¹V tomto prípade sa ako reprezentatívnejší javí pomerný volebný systém, ktorý by mal lepšie zastupovať široké názorové spektrum občanov. Treba však podotknúť, že pri tvorbe rôznych koalícií typických pre pomerný systém idú mnohé, i zásadné postoje, na úkor konsenzu na vládnom programe.

² SARTORI, G.: *Teória demokracie*. Bratislava: Archa, 1993, s. 118.

³ BRÖSTL, A.; a kol.: *Ústavné právo Slovenskej republiky*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, s.r.o., 2010, s. 248.

Na základe časového faktoru rozlišujeme referendum ante legem a post legem. Referendum ante legem, tzv. „predbežné“, sa koná predtým, ako má o veci rozhodnúť príslušný orgán, napríklad pred schválením návrhu zákona v parlamente. V takom prípade má výsledok referenda konzultatívnu povahu. Referendum post legem, tzv. „ratifikačné“, sa koná po rozhodnutí štátneho orgánu, napr. zákonodarné referendum je pravidelne referendum post legem. Voliči vystupujú pritom ako arbitri¹.

1 Referendá na Slovensku

Ústava prvej Československej republiky z roku 1920² vo svojom paragrafe 1 ods.1 zakotvila nasledovné: „*Lud je jediný zdroj všetkej štátnej moci v republike Československej.*“ Následne v ďalšom odseku definuje, ktorými orgánmi ľud môže vykonávať svoju moc. Referendum ako jedna z foriem priameho výkonu moci je konkrétne zakotvená v paragrafe 46 Ústavy. V zmysle tohto ustanovenia: „*Pokiaľ Národné zhromaždenie zamietlo návrh zákona, mohla sa vláda uznieť, aby hlasovaním ľudu bolo rozhodnuté, či sa má zamietnutý vládny návrh stať zákonom. Uznesenie vlády pritom muselo byť jednomyseľné a referendum nebolo prístupné o návrhoch zákonov, ktorými má byť menená alebo doplnená ústavná listina.*“³ V tomto prípade mohla byť subjektom oprávneným navrhnúť a vyhlásiť referendum iba vláda a jej návrh právneho aktu.

Z pochopiteľných príčin revolučná ústava z roku 1948 neobsahovala zmienku o inštitúte referenda. Tento stav pretrvával až do roku 1989.

Po novembri 1989 došlo k viacerým návrhom na ukotvenie priamej formy demokracie v právnom poriadku Československa. Reálnu zákonnú podobu referendum dostalo až v roku 1991 na základe ústavného zákona č. 327/1991 Zb. z. o referende. Na základe tohto zákona subjektmi referendálnej iniciatívy mohli byť iba parlamenty – národný a federálny. Referendum vyhlasoval prezident ČSFR.

---

¹ PALÚŠ, I.; SOMOROVÁ, L.: *Štátne právo Slovenskej republiky* (druhé vydanie). Košice: UPJŠ, 2008, s. 174.

² *Ústavná listina Československej republiky č. 121/1920 Zb. z.*

³ PALÚŠ, I.; SOMOROVÁ, L.: *Štátne právo Slovenskej republiky* (druhé vydanie). Košice: UPJŠ, 2008, s. 178-179.

1.1 Ukotvenie inštitútu referenda v právnom poriadku SR

Spôsob konania referenda v Slovenskej republike upravuje druhý oddiel piatej hlavy v článkoch 93 – 100 a Zákon č. 564/1992 Zb. z. o spôsobe vykonania referenda.

Základné vyjadrenie výkonu verejnej moci nachádzame priamo v ústave Slovenskej republiky, konkrétne v čl. 2, ods. 1, ktorý hovorí nasledovne: „*Štátna moc pochádza od občanov, ktorí ju vykonávajú prostredníctvom svojich volených zástupcov alebo priamo.*“ Zároveň je priama demokracia vyjadrená aj v druhej hlave Ústavy, ako politické právo¹. Slovensko disponuje viacerými nástrojmi realizácie referenda. Dôležité je z toho hľadiska uvedomiť si, čoho sa týka referendum. Okrem vstupu a výstupu zo štátneho zväzku s inými štátmi, ktoré by malo byť jasné, určitú mieru úvahy pripúšťa ods. 2 článku 93. Na základe tohto článku: „*Referendom sa môže rozhodnúť aj o iných dôležitých otázkach verejného záujmu.*“, môže dôjsť k mylnej predstave, že referendum je nástrojom pre akúkoľvek potrebu. Čo je dôležité pre mňa (aj v zmysle 350 000 občanov) nemusí byť dôležité pre zvyšných 5 miliónov obyvateľov. Na základe toho môžeme považovať ustanovenie čl. 98 ods. 1 v tomto smere za zmysluplný². Ods. 3 článku 93 taxatívne vymenúva, ktoré oblasti nemôžu byť predmetom referenda. „*Predmetom týchto hlasovaní nemôžu byť základné ľudské práva, dane, rozpočet a poplatky.*“ Za problematické v oblasti v predmete referenda považujeme aj vylúčenie možnosti rozhodovať o základných ľudských právach a slobodách, pretože existuje len málo otázok dôležitého verejného záujmu, ktoré by nebolo možné nejakým spôsobom kategorizovať pod práva a slobody. Takto sa občanom ako dominantným nositeľom moci upiera možnosť priamo rozhodovať o dôležitých otázkach, ktoré sa ich priamo týkajú. Z predmetu referenda je vylúčená možnosť rozhodovať taktiež o daniach a štátnom rozpočte.

Samotný organizačný fundament referenda je vyjadrený v Ústave Slovenskej republiky, konkrétne v čl. 95 ods. 1, ktorý uvádza dva základné predpoklady na vypísanie referenda, a to: ak o to požiadajú ob-

---

¹ Viď. čl. 30 ods.1 Ústavy SR.

² Ku článku 98 ods.1 sa vyjadříme na konci kapitoly.

čania petíciou na základe 350 000 podpisov alebo ak sa o referende uznesie NR SR¹. Druhým predpokladom je časovosť: referendum musí prezident vyhlásiť do 30 dní od prijatia petície, resp. uznesenia NR SR. Odsek dva toho istého článku dáva prezidentovi možnosť podať návrh na Ústavný súd SR, aby prešetril, či je predmet referenda v súlade s Ústavou a ústavnými zákonmi. V takomto prípade lehota 30 dní začne plynúť od nadobudnutia právoplatnosti rozhodnutia Ústavného súdu. Článok 96 v ods. 2 ustanovuje, že referendum sa musí vykonať najneskôr do 90 dní od jeho vyhlásenia prezidentom a následný článok špecifikuje lehotu 90 dní².

Výsledky referenda sú platné, ak sa na ňom zúčastnila nadpolovičná väčšina oprávnených voličov a ak bolo rozhodnutie prijaté nadpolovičnou väčšinou účastníkov referenda. Návrhy a opatrenia prijaté v referende vyhlási Národná rada Slovenskej republiky rovnako ako zákon. Opatrenia prijaté v referende môže NR SR zmeniť alebo zrušiť iba ústavným zákonom a to až po uplynutí troch rokov.³

1.2 Referendá konané v ére samostatnej SR

V rámci existencie samostatnej Slovenskej republiky sa od roku 1993 až dodnes uskutočnilo sedem referend. Z toho šesť bolo neúspešných s účasťou nižšou ako 44%.

Prvé referendum sa na území samostatnej Slovenskej republiky uskutočnilo 22. októbra 1994. Len 19,96%⁴ oprávnených voličov sa zúčastnilo tohto historicky prvého referenda v ére samostatnosti Slovenska.

---

¹ V prípade, že sa o referende uzniesla NR SR, činí tak na základe *Zákona Slovenskej národnej rady č. 564/1992 Zb. O spôsobe vykonania referenda*: Návrh na vyhlásenie referenda predkladá predseda Národnej rady prezidentovi Slovenskej republiky do piatich dní od prijatia uznesenia Národnej rady o uskutočnení referenda.

² Čl. 97 ods.1 *Ústavy SR*: Referendum sa nemôže konať v období kratšom ako 90 dní pred voľbami do Národnej rady Slovenskej republiky, **ale** čl. 97 ods.2 dodáva, že referendum sa môže konať v deň volieb do Národnej rady Slovenskej republiky.

³ *Zákon Slovenskej národnej rady č. 564/1992 Zb. z. O spôsobe vykonania referenda*.

⁴ LAŠTIC, E.: *If It Works, Fine, If Not, So What? Initiatives in Slovakia*. In: SETÄLÄ, M.; SCHILLER, T. (eds.): *Citizens' Initiatives in Europe*. New York: Palgrave Macmillan, 2012, s. 162.

Prezident SR Michal Kováč na základe uznesenia NR SR vyhlásil referendum¹, ktoré bolo prijaté na návrh predsedu Združenia robotníkov Slovenska Jána Luptáka, len s jedinou referendovou otázkou:

„Súhlasíte, aby sa prijal zákon o preukazovaní finančných prostriedkov, ktoré boli použité pri dražbách a privatizácii?“²

Dátum konania referenda nebol vybraný náhodne, pretože Ján Lupták týmto sledoval zviditeľnenie sa v nasledujúcich parlamentných voľbách, ktoré sa konali v septembri 1994, ktorých sa mala jeho strana Združenie robotníkov Slovenska prvýkrát zúčastniť. Historicky prvé slovenské referendum bolo z dôvodu nízkej referendovej účasti, už spomínaných necelých 20%, neplatné, aj keď sa väčšina, 93,6% zúčastnených vyjadrila pozitívne³.

Dôvodom nízkej volebnej účasti mohlo byť aj nepochopenie základnej referendovej otázky. V tom čase bola téma financií a privatizácie frekventovaná. Ďalším nespochybniteľným dôvodom nízkej účasti je aj spomínaný fakt, že pred rokom 1994 na území Slovenska nepreběhlo žiadne referendum, teda ľudia nemali skúsenosti s jednou zo základných foriem priamej demokracie.

V poradí druhé slovenské referendum sa konalo v dňoch 23. - 24. mája 1997. Referendová účasť bola podstatne nižšia ako v roku 1994 a to len 9,53%.⁴ Aj toto referendum vyhlásil prezident Michal Kováč, ale v porovnaní s prvým referendom sa počet otázok navýšil:

1. *„Ste za vstup SR do NATO?“*
2. *„Ste za rozmiestnenie jadrových zbraní na území SR?“*
3. *„Ste za rozmiestnenie vojenských základní na území SR?“*
4. *„Súhlasíte, aby prezidenta SR volili občania SR podľa priloženého návrhu ústavného zákona priamo?“⁵*

---

¹ Blížšie pozri: *Zákon o spôsobe vykonania referenda*, Predpis č. 564/1992 Zb. [online], [cit.25/03/2013]. Dostupné na: <<http://app.statistics.sk/ref2000/slov/zakon.htm>>.

² *Rozhodnutie prezidenta republiky o vyhlásení referenda č. 205/1994 Zb.*

³ Blížšie pozri: Spáč, P.: *Priama a zastupiteľská demokracia na Slovensku. Volebné reformy a referendá po roku 1989*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2010, s. 194-199.

⁴ LÁŠTIC, E.: *If It Works, Fine, If Not, So What? Initiatives in Slovakia*. In: SETÄLÄ, M.; SCHILLER, T. (eds.): *Citizens' Initiatives in Europe*. New York: Palgrave Macmillan, 2012, s. 162.

⁵ *Rozhodnutie prezidenta o vyhlásení referenda č.76/1997 Zb.*

Štvrtá otázka o priamej voľbe prezidenta vznikla ako prvá na základe petičnej akcie a podpory 521 000 podpisov. Tri referendumové otázky o vstupe do NATO, rozmiestnení jadrových zbraní a vojenských základní vznikli v čase petičnej akcie o otázke o priamej voľbe prezidenta na základe uznesenia NR SR zo dňa 14. februára 1997. Prezident SR Michal Kováč rozhodol o spojení otázok do jedného referenda. Kampaň spojená s referendom bola vo výraznej miere ovplyvnená konaním vtedajšieho ministra vnútra Krajčího, keďže sa distribuovali hlasovacie lístky len s jednou otázkou, ktorá sa týkala NATO. Opozícia reagovala výzvou k občanom, aby toto referendum ignorovali, čo malo patričný úspech a odrazilo sa to na referendumovej účasti, ktorá bola len necelých 10%. Na základe oficiálnej správy Ústrednej komisie pre referendum, keďže išlo o zmarenie referenda a k občanom sa neodstala správny hlasovací lístok, nemožno hovoriť o žiadnej účasti.¹

Tretie referendum sa na Slovensku konalo v dňoch 25. – 26. septembra 1998, zároveň sa v týchto dňoch konali parlamentné voľby. Práve z dôvodu spojenia referenda a parlamentných volieb k referendumovým urnám prišlo 44,25% oprávnených voličov.² Vyhlasovateľom referenda bola vláda Slovenskej republiky, pretože Slovensko vtedy ešte nemalo prezidenta. Iniciátorom referenda bolo Hnutie za demokratické Slovensko, ktoré odovzdalo takmer 450 000 podpisov. Aj keď sa väčšina zúčastnených 80,5% sa vyslovila za zákaz privatizácie, kvôli nenaplneniu potrebných 50% nebolo ani toto referendum platné.³ Referendum pozostávalo z nasledovných otázok:

„Ste za to, aby Národná rada Slovenskej republiky prijala ústavný zákon, ktorým sa zakáže privatizácia týchto strategických podnikov:

1. *Západoslovenské energetické závody, š.p., Bratislava,*
2. *Stredoslovenské energetické závody, š.p., Žilina,*

---

¹ Blížšie pozri: SPÁČ, P.: *Priama a zastupiteľská demokracia na Slovensku. Volebné reformy a referendá po roku 1989*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2010, s. 199-209.

² LÁŠTIC, E.: *If It Works, Fine, If Not, So What? Initiatives in Slovakia*. In: SETÄLÄ, M.; SCHILLER, T. (eds.): *Citizens' Initiatives in Europe*. New York: Palgrave Macmillan, 2012, s. 162.

³ Blížšie pozri: SPÁČ, P.: *Priama a zastupiteľská demokracia na Slovensku. Volebné reformy a referendá po roku 1989*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2010, s. 210-217.

3. *Východoslovenské energetické závody, š.p., Košice,*
4. *Slovenský plynárenský priemysel, š.p., Bratislava,*
5. *Slovenské elektrárne, a.s., Bratislava,*
6. *Transpetrol, a.s., Bratislava?*¹

ÁNO hlasovalo viac ako 90% zúčastnených voličov.

Prezident Slovenskej republiky Rudolf Schuster vyhlásil štvrté referendum, ktoré inicializovalo Hnutie za demokratické Slovensko a Slovenská národná strana, ktoré odovzdali 698 000 podpisov, po kontrole prezidentskou kanceláriou sa tento počet upravil na 640 000. Referendum sa konalo dňa 11. novembra 2000 a referendová účasť bola len 20,03%.² Jeho cieľom bola iba jedna referendová otázka:

„Ste za to, aby sa Národná rada Slovenskej republiky uzniesla na ústavnom zákone: Volebné obdobie NR SR, zvolenej v roku 1998, sa končí dňom volieb do Národnej rady Slovenskej republiky, ktoré sa vykonajú do 150 dní odo dňa vyhlásenia výsledkov referendum?“³

Aj táto otázka sa ukázala ako problematická, a to hlavne v rámci jej súladu s Ústavou Slovenskej republiky. Peter Spáč uvádza vyjadrenie ústavného právnika Petra Kresáka, ktorý tvrdí, že *„keď sa referendum môže konať po dvoch rokoch (od volieb), mohlo by sa uskutočniť aj po mesiaci. Keď to uznáme za ústavné, spochybníme stabilitu celého systému, a to je proti princípu právneho štátu.“⁴* Z tohto dôvodu sa na Ústavný súd obrátili koalíční poslanci, ale z procesných dôvodov sa Ústavný súd Slovenskej republiky týmto podnetom odmietol zaoberať. Aj napriek tomu, že 92,7% zúčastnených vyjadrilo svoj súhlas za predčasné voľby, ani v poradí štvrté slovenské referendum sa nestalo platným.⁵

V poradí piate slovenské referendum bolo vyhlásené na základe januárového jednohlasného uznesenia všetkých zúčastnených poslancov v počte 147 Národnej rady Slovenskej republiky. Prezident Slovenskej

¹ Rozhodnutie prezidenta o vyhlásení referenda č. 264/1998 Zb.

² LÁŠTIC, E.: *If It Works, Fine, If Not, So What? Initiatives in Slovakia.* In: SETÄLÄ, M.; SCHILLER, T. (eds.): *Citizens' Initiatives in Europe.* New York: Palgrave Macmillan, 2012, s. 162.

³ Rozhodnutie prezidenta o vyhlásení referenda č. 286/2000 Zb.

⁴ SPÁČ, P.: *Priama a zastupiteľská demokracia na Slovensku. Volebné reformy a referendá po roku 1989.* Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2010, s. 220.

⁵ Bližšie pozri: SPÁČ, P.: *Priama a zastupiteľská demokracia na Slovensku. Volebné reformy a referendá po roku 1989.* Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2010, s. 217-225.

republiky Rudolf Schuster v nadväznosti na toto rozhodnutie vyhlásil referendum na 16. a 17. mája 2003.¹ Referendová účasť bola najvyššia v ére samostatnosti Slovenskej republiky, a to 52,15%.² Referendum pozostávalo z jednej otázky:

„Súhlasíte s tým, aby sa SR stala členským štátom EÚ?“³

Z vysokej referendovej účasti 52,15% zúčastnených oprávnených voličov sa 92,46% vyjadrilo za vstup Slovenskej republiky do Európskej únie a len 6,02% zúčastnených bolo proti tomuto vstupu. Ide teda o prvé platné referendum v Slovenskej republike.⁴

Na základe petičnej akcie vykonanej Konfederáciou odborových zväzov sa podarilo vyzbierať 557 282 podpisov. V nadväznosti na túto petíciu prezident Slovenskej republiky Rudolf Schuster vyhlásil v poradí šieste slovenské referendum, ktoré sa konalo dňa 3. apríla 2004.⁵ Referendová účasť bola opätovne neuspokojivá, zúčastnilo sa len 35,86% oprávnených voličov⁶ z toho 86,78% hlasovalo „ÁNO“ a 11,93% hlasovalo „NIE“.⁷ Referendová otázka bola nasledovná:

„Ste za to, aby poslanci NR SR prijali ústavný zákon o skrátení III. volebného obdobia NR SR tak, aby sa voľby do NR SR konali v roku 2004?“⁸

---

¹ Blížšie pozri: SPÁČ, P.: *Priama a zastupiteľská demokracia na Slovensku. Volebné reformy a referendá po roku 1989*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2010, s. 228.-233.

² *Výsledky hlasovania oprávnených občanov v referende podľa okresov*. [online], [cit. 04/09/2012]. Dostupné na: <http://app.statistics.sk/ref_2003/webdata/sk/tab/tab3.htm>.

³ *Rozhodnutie prezidenta o vyhlásení referenda č. 49/2003 Zb.*

⁴ Blížšie pozri: SPÁČ, P.: *Priama a zastupiteľská demokracia na Slovensku. Volebné reformy a referendá po roku 1989*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2010, s. 225.-228.

⁵ LÁŠTIC, E.: *If It Works, Fine, If Not, So What? Initiatives in Slovakia*. In: SETÄLÄ, M.; SCHILLER, T. (eds.): *Citizens' Initiatives in Europe*. New York: Palgrave Macmillan, 2012, s. 162.

⁶ *Výsledky hlasovania oprávnených občanov v referende podľa okresov*. [online], [cit. 22/07/2017]. Dostupné na: <http://app.statistics.sk/ref2004/slov/tab_okres.html>.

⁷ LÁŠTIC, E.: *If It Works, Fine, If Not, So What? Initiatives in Slovakia*. In: SETÄLÄ, M.; SCHILLER, T. (eds.): *Citizens' Initiatives in Europe*. New York: Palgrave Macmillan, 2012, s. 162

⁸ *Rozhodnutie prezidenta o vyhlásení referenda č. 52/2004 Zb.*

Zatiaľ posledné slovenské referendum sa konalo 18. septembra 2010. Hlavným iniciátorom bola strana Sloboda a Solidarita, ktorá realizovala petičnú akciu už od roku 2009 a získala 368 000 podpisov. Vyhlasovateľom referenda bol prezident Slovenskej republiky Ivan Gašparovič.¹ Referendová účasť bola opätovne veľmi nízka, zúčastnilo sa ho len 22,84% oprávnených voličov² a týmto sa aj toto referendum zaradzuje k neplatným. Referendové otázky zneli³:

1. „Súhlasíte s tým, aby Národná rada Slovenskej republiky zákonom zrušila povinnosť fyzických osôb a právnických osôb platiť úhradu za služby verejnosti poskytované Slovenskou televíziou a Slovenským rozhlasom?“ (87,24% hlasovalo ÁNO, 9,02% hlasovalo NIE)

2. „Súhlasíte s tým, aby Národná rada Slovenskej republiky zákonom rozšírila možnosť prejednať konanie poslanca Národnej rady Slovenskej republiky ako priestupok na všetky priestupky podľa zákona o priestupkoch?“ (95,40% hlasovalo ÁNO, 1,73% hlasovalo NIE)

3. „Súhlasíte s tým, aby Národná rada Slovenskej republiky ústavným zákonom znížila počet poslancov Národnej rady Slovenskej republiky na 100 s účinnosťou od nasledujúceho volebného obdobia?“ (92,76% hlasovalo ÁNO, 3,85% hlasovalo NIE)

4. „Súhlasíte s tým, aby Národná rada Slovenskej republiky zákonom ustanovila, že orgány verejnej moci môžu obstarávať osobné motorové vozidlá s obstarávacou cenou maximálne 40 tisíc eur?“ (88,84% hlasovalo ÁNO, 6,16% hlasovalo NIE)

5. „Súhlasíte s tým, aby Národná rada Slovenskej republiky ustanovila možnosť voliť poslancov Národnej rady Slovenskej republiky a poslancov Európskeho parlamentu prostredníctvom internetu?“ (70,46% hlasovalo ÁNO, 22,22% hlasovalo NIE)

6. „Súhlasíte s tým, aby Národná rada Slovenskej republiky zákonom vyňala osoby poverené výkonom verejnej moci z možnosti uplatniť právo na

---

¹ Blížšie pozri: Spáč, P.: *Priama a zastupiteľská demokracia na Slovensku. Volebné reformy a referendum po roku 1989*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2010. s. 241-245.

² *Výsledky hlasovania oprávnených občanov za SR a podľa obvodov*. [online] ; [cit.18/11/2011]. Dostupné na: <http://app.statistics.sk/ref2010/sr/tab1_Dp.jsp?lang=sk>.

³ Blížšie pozri: *Rozhodnutie prezidenta o vyhlásení referenda č. 311/2010 Zb.*

odpoveď podľa tlačového zákona?“ (74,93% hlasovalo ÁNO, 13,44% hlasovalo NIE)¹

Tabuľka č. 1: Zoznam referend konaných na Slovensku po roku 1993²

Dátum konania	Téma referenda	Celková účasť (v %)	Hlasy „áno“ (v %)	Hlasy „nie“ (v %)	Výsl. referenda
22.10.1994	Prijatie zákona o preukazovaní pôvodu financií použitých pri dražbách a privatizácii	19,96	93,6	3,9	neplatné
23.-24.5.1997	Vstup do NATO Jadrové zbrane Vojenské základne	9,53	39,02 8,87 12,71	46,28 69,8 65,79	neplatné /zma- rené
25.-26.9.1998	Neprivatizácia strategických podnikov	44,25	80,48	14,99	neplatné
11.11.2000	Predčasné voľby	20,03	92,74	4,8	neplatné
16.-17.5.2003	Vstup SR do EÚ	52,15	92,46	6,2	platné
3.4.2004	Predčasné voľby	35,86	86,78	11,93	neplatné
18.9.2010	Zrušenie koncesionárskych poplatkov Zrušenie priestupkovej imunity Zníženie počtu poslancov Limit ceny vládnych vozidiel Voľby cez internet Zmena tlačového zákona	22,84	87,24 95,4 92,76 88,84 70,46 74,93	9,02 1,73 3,85 6,16 22,22 13,44	neplatné

¹ Bližšie pozri: *Definitívne výsledky*. [online] ; [cit.18/11/2011]. Dostupné na: <<http://app.statistics.sk/ref2010/menu/indexV.jsp?lang=sk>>.

² SPÁČ, P.: *Priama a zastupiteľská demokracia na Slovensku. Volebné reformy a referendá po roku 1989*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2010. s. 258.

Na záver tejto časti môžeme len konštatovať, že práve neúspešnosť celonárodných referend na území Slovenskej republiky, s jednou jedinou výnimkou a to vstupe Slovenska do Európskej únie poukazuje na (ne)záujem o referendá nielen z hľadiska občianskeho ale aj z pozície politických elít.

2 Námietky voči referendu

„Referendum je vo svojej podstate ľudovým zhromaždením, na ktorom sa však jeho účastníci už fyzicky nestretávajú.“

Verhulst Jos a Nijeboer Arjen¹

V tejto časti uvádzame námietky, ktoré sa týkajú inštitútu referenda. Pokúsili sme sa zosumarizovať najčastejšie námietky voči referendu. Referendum ako:

1. Priestor pre taktizovanie s formuláciou otázky. Odporcovia uvádzajú, že s otázkou je možné manipulovať do takej miery, že bude pre občanov nezrozumiteľná, a tak budú hlasovať aj proti svojim vlastným postojom.

2. Bez minimálnej povinnej účasti dôjde k zneužívaniu inštitútu referenda extrémistickými skupinami², pretože referendum bude platné aj s minimálnou účasťou. Napriek neexistencii spodnej hranice - kvóra uznania platnosti referenda vo Švajčiarsku možno konštatovať, že extrémistické skupiny³ tam nie sú veľmi aktívne.

---

¹ VERHUSLST, Jos a NIJEBOER, Arjen: *Priama demokracia*. Brusel: Democracy International, 2007. s. 16.

² V tejto súvislosti sa Svetozár Krno pýta „Kto je kompetentný kvalifikovane klasifikovať osobu, ideológiu, politickú stranu alebo hnutie za extrémistickú (konkurenčný alebo spolupracujúci politický subjekt, súd, polícia, vedecká komunita alebo voliči)? Obídeme sa bez hlbšieho terénneho výskumu skutočných dôsledkov činov extrémistických subjektov na pocity, myslenie a konanie iných? Uspokojíme sa so všeobecne vžitými a šírenými predstavami? Politika je vec praktická, od jej aktérov sa vyžaduje často jasné a rázne rozhodnutie – áno – nie, dobre – zle. K tomuto pomáhajú modely a uznesenia, ale spoločenské vedomie a konanie ľudí však bývajú omnoho zložitejšie ako schémy a vzorce. Tu narážajú na seba tradičné póly politik verzus intelektuál, potrebné rozhodnutie verzus poznanie.“ KRNO, S.: *Vývoj politických strán a posledné parlamentné voľby v krajinách V4*. In: GBÚROVÁ, M. (eds.): *Voľby 2006 v štátoch V4*. Prešov: Slovacontact, 2006. s. 103.

³ Bližšie k extrémistickým skupinám a prejavom extrémizmu počas volieb v Slovenskej republike pozri: HREHOVÁ, M.: *Prejavy extrémizmu a rasizmu pred, počas a po voľbách*

3. Účasť pod 50% nie je dostatočne legitímna. História samostatnej Slovenskej republiky, od roku 1993, ukazuje, že striktná požiadavka referendového kvóra oslabuje využitie tohto inštitútu priamej demokracie. Zaujímavosťou zostáva určitá dichotómia, účasť nad 50% nie je požadovaná pri voľbách. Platnosť volieb do NR SR, druhého kola voľby prezidenta, volieb do zastupiteľských a výkonných orgánov územnej samosprávy nie je ústavne podmienená požiadavkou účasti nadpolovičnej väčšiny (50% + 1) oprávnených voličov. Ak by sa táto podmienka netýkala ani referendum, z nášho pohľadu by sa tak umožnilo občanom SR spolurozhodovať o osude ich vlastného štátu oveľa jednoduchšie a spravodlivejšie. Súhlasíme teda s názorom, že celoštátne referendum by mali byť platné bez ohľadu na to, koľko občanov sa ich zúčastní. Takéto posilnenie účasti občanov na rozhodovacích procesoch je žiaduce aj z dôvodu, že zo sedem referend bolo šesť neplatných práve z dôvodu, že účasť v nich neprekročila 50% hranicu.

4. Nedostatočná kompetentnosť občanov fundovane posúdiť ako odpovedať na otázky nastolené v referende. Mnohí politici argumentujú voči referendu a používajú argumenty, ktoré sa kedysi používali proti právam robotníkov či proti volebnému právu pre ženy. Tieto argumenty v súčasnosti už neobstoja.

3 Návrhy posilnenia referenda na Slovensku

„Budúcnosť by mala byť otvorená pokroku vo všetkých možných podobách, najmä však vytváraniu nových podmienok, ktoré raz umožnia neuskutočniteľné, možno nepochopiteľné formy.“

Daniel Dobiaš¹

Referendu sa na Slovensku, v porovnaní napr. so Švajčiarskom, neprikladá dostatočná vážnosť a z nášho pohľadu sa tento nástroj priamej

---

v roku 2012. In: DOBIAŠ, D.; EŠTOK, G.; ONUFRÁK, A.; BZDILOVÁ, R. (eds.) *Sloboda – Rovnosť – Poriadok: Kam kráčaš demokracia*. Košice: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika, 2012, s. 335-347.

¹ DOBIAŠ, D.: *Je po voľbách, zvyknite si! (Kam kráčaš, demokracia?)*. In: DOBIAŠ, D.; EŠTOK, G.; BZDILOVÁ, R. (eds.): *Voľby 2012: Kam kráčaš demokracia*. Košice: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika, 2013. s. 13.

demokracie nevyužíva v dostatočnej miere. Pritom referendum považujeme za v súčasnosti jedinú legitímnu a legálnu formu umožňujúcu nielen obmedzenie realizácie zastupiteľskej politiky, ale aj jej kontrolu. Za negatívny jav považujeme aj neposilňovanie aktívneho občianstva zo strany politických elít či priame vyzývanie na neúčast', čo spôsobuje aj degradáciu samotného referenda.

Za významné považujeme zvyšovanie vážnosti a úcty voči názorom občanom na vnútroštátne i zahraničné záležitosti a to aj zo strany politických elít. Na slovenských voličov majú dominantný vplyv politické strany¹. Je realitou, že tieto strany používajú referendum ako zastierací manéver svojich politických záujmov, nie ako úprimnú snahu dopomôcť občanovi k presadeniu jeho vôle. Aj preto dochádza v radoch tej časti základne, ktorá odoláva, k odporu voči nástroju priamej demokracie, hoci nie existencia tohto inštitútu, ale opäť skupina „neobmedzených“ jednotlivcov, je príčinou ich averzie.² Vítanou zmenou by bolo, ak by politické strany vyslali k občanom impulz, aby slobodne vyjadrili svoj názor. Soňa Dobiašová a Daniel Dobiaš v tejto súvislosti hovoria, že „K fenoménu slobody by sme mali pristupovať ako k najzákladnejšej a výsostne privilegovanej ľudskej potre, ktorej existencia sa spája s možnosťou konať ľudsky dôstojným spôsobom a zároveň nám umožňuje správať sa podľa vlastných často egoistických pohnútok.“³ Tak by sa rozhodnutie dalo vnímať ako odraz vôle občanov.

Najdôležitejšie sa z nášho pohľadu javí zmena znenia článku 98 ods. 2 Ústavy SR, ktorý navrhuje Miroslav Ľuba vo svojom článku Referendum ako „symbol ľudu“. V terajšej úprave znie: „*Návrhy prijaté v referende vyhlási Národná rada Slovenskej republiky rovnako ako zákon.*“⁴ Po

---

¹ Ku partokracii viď bližšie: GBÚROVÁ, M.: *Partokracia po slovensky*. In: SLOVO, 19. apríla 2000.

² ĽUBA, M.: *Referendum ako symbol „vlády ľudu“*. In: *Právo pre každého*. [online], [cit. 2012/11/13]. Dostupné na internete: <http://www.pravoprekazdeho.sk/novinar_a_politik/nazory_komentare_analyzy/referendum_ako_symbol_vlady_ludu/index.html>.

³ DOBIAŠOVÁ, S.; DOBIAŠ, D.: *Medzi slobodou, rovnosťou a demokraciou*. . In DOBIAŠ, D.; EŠTOK, G.; ONUFRÁK, A.; BZDILOVÁ, R. (eds.): *Sloboda-rovnosť-poriadok: Kam kráčaš demokracia*. Košice: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika, 2012. s. 48.

⁴ *Ústava Slovenskej republiky 406/1992 Zb. z., čl. 98.*

úprave navrhuje nasledovnú verziu: „*Návrhy prijaté v referende je Národná rada Slovenskej republiky povinná vyhlásiť ako zákon.*“¹ Táto úprava by znamenala výrazný krok k posilneniu občianskeho povedomia, ktoré je nevyhnutné pre plynulý rozvoj demokracie na Slovensku.

Domnievame sa, že aj lehoty uvádzané Ústavou SR sú nepomerne široké pri realizácii samotného referenda. V prípade situácie, s ktorou počíta ústava (definovanej najneskôr), sa môže výkon referenda natiahnuť aj na obdobie štyroch mesiacov. Vezmime si nasledovný prípad: NR SR sa uznesie na návrhu referenda (na základe „Zákona Slovenskej národnej rady č. 564/1992 Zb. O spôsobe vykonania referenda“). Predseda Národnej rady Slovenskej republiky má oboznámiť prezidenta do piatich dní od prijatia uznesenia v Národnej rade. Prezident má na to od prijatia od predsedu NR SR 30 dní. Referendum sa vykoná do 90 dní od vyhlásenia prezidentom. Lehoty 5 dní + 30 dní + 90 dní = 125 dní. Pritom v tejto úvahe sme nerátali s možnosťou, že prezident dá podnet na prešetrovanie návrhu referenda Ústavnému súdu SR. Na základe čl. 125b ods. 3 Ústavy Slovenskej republiky Ústavný súd má lehotu 60 dní na vyjadrenie toho, či predmet návrhu o konaní referendá je v súlade s Ústavou alebo nie. Čiže k 125 dňom môžeme prirátat ďalších 60 dní, čo je spolu 185 dní.² Z tohto dôvodu navrhujeme zníženie daných lehôt jednotlivých orgánov. V prípade prijatia návrhu o referende od občanov (petície) by sme ponechali lehotu 30 dní, kvôli prešetrovaniu platnosti podpisov na jednotlivých petičných hárkoch. V prípade NR SR by sme lehotu skrátili na 15 dní. Lehotu realizácie samotného referenda by sme skrátili od vyhlásenia z 90 dní na 60 dní. Čo sa týka prešetrovania referendových otázok Ústavným súdom SR navrhujeme skrátiť lehotu na 30 dní. Celkovo pri referende na základe petície občanov skráti doba o 60 dní. A pri návrhu referenda NR SR sa lehota zníži o celých 80 dní. O skrátení maximálnych lehôt uvažujeme z dôvodu využívania referenda pri páľčivých otázkach a pri otázkach, ktoré sú verejnosti známe

---

¹ LUBA, M.: *Referendum ako symbol „vlády ľudu“*. In: *Právo pre každého*. [online], [cit. 2012/11/13]. Dostupné na internete: <http://www.pravoprekazdeho.sk/novinar_a_politik/nazory_komentare_analyzy/referendum_ako_symbol_vlady_ludu/index.html>.

² Upozorňujeme, že ide o maximálne lehoty určené Ústavou SR.

aj vďaka médiám už pred samotným prijatím návrhu zo strany NR SR alebo odovzdaním petičných hárkov od občanov.

Vo svojich názorových východiskách podporujeme zmenu volebného systému SR z pomerného systému na väčšinový. Táto zmena by zasiahla aj referendum. Vo väčšinovom volebnom systéme nemajú lobistické skupiny až taký silný vplyv ako v pomernom. Ak by teda politická strana iniciovala referendum, nemohli by ju obviniť z „vytŕkania politického kapitálu“. Strany vo väčšinovom systéme bývajú obsadzované silnými osobnosťami z regiónov, ktoré nie sú tak závislé od politických strán. V rámci posilnenia referenda preto navrhujeme aj komplexnú zmenu volebného systému Slovenskej republiky. Pomerný volebný systém a s ním úzko súvisiaci problém partokracie je dôvodom prečo nie je možné dosiahnuť vysokú kvalitu správy res publica – vecí verejných.

Každý občan Slovenskej republiky, ktorý má právo voliť do Národnej rady Slovenskej republiky, má právo sa zúčastniť na referende.¹ Rozumie však každý plnoprávny volič do NR SR inštitútu referenda a volbám? Je povedomie občanov o referende na dostatočnej úrovni? Zastávame názor, že osvetová informačná kampaň by pomohla širšiemu pochopeniu zmyslu a postaveniu referenda.

Referendum procesom, v ktorom sa občania môžu priamo vyjadriť k prijímaniu opatrení ovplyvňujúcich ich život. Preto by bolo vhodné ustanoviť určité typy regionálnych referend, ktoré by mali síce menšiu pôsobnosť, ale viazali by sa ku konkrétnym územným celkom. Vplyvom decentralizácie sa začali zvyšovať kompetencie miest a obcí a tiež vyšších územných celkov. Tieto celky majú pôsobnosť len vlastnom území a majú sa starať o efektívnejšie prerozdelenie financií a lepšiu prosperitu daného územia. Pri naplňovaní týchto svojich úloh sú kompetentné vydávať všeobecne záväzné nariadenia, ktoré majú pôsobnosť len na ich území. Podobný princíp, ktorý dal obciam a VÚC nové kompetencie a právomoci, by mal nasledovať aj pri možnosti občanov priamo sa podieľať na chode obce, kde bývajú a to nie len prostredníctvom volieb starostov a obecného zastupiteľstva. Túto možnosť by ponúkal aj istý typ obecného či mestského referenda, ktorý by sa mohol zaoberať len konkrétnymi otázkami, ktoré sa týkajú daného

---

¹ Ústava Slovenskej republiky 406/1992 Zb. z., čl. 94.

územia. Tento typ referenda by mal rovnakú pôsobnosť a platnosť ako všeobecne záväzné nariadenia vydávané na danom území.

Na zefektívnenie hlasovania v referendách navrhujeme aj možnosť elektronického a korešpondenčného hlasovania. „Elektronické hlasovanie vo voľbách môže pomôcť zvýšiť účasť voličov a je bezpečné po technickej stránke. Zároveň je ale vystavené ľudským slabostiam ako napríklad volebný nátlak politických strán“, povedal v interview pre maďarský EurActiv estónsky veľvyslanec v Budapešti Miko Haljas¹.

Iniciatívu (podnet) na konanie referenda by sme chceli ponechať ako v rukách samotných občanov, tak i v rukách ich volených zastupiteľov. Pri regionálnych referendách by sa určil podiel podpisov obyvateľov potrebných na jeho zinicovanie na základe ich počtu. Takéto návrhy by boli spracované a predložené tiež prostredníctvom internetu, na obecnej stránke, na obecnej oznamovacej tabuli alebo ďalšími spôsobmi, ktoré má daná obec k dispozícii t.j. televíznym vysielaním alebo rozhlasom, ktorým by sa upozornilo na nastolené návrhy.

Problematika neúspešnosti referend je aj v súčasnosti stále otvorenou témou, na ktorú môžeme nazerať z rôznych uhlov pohľadu a tiež aj v mnohých rozmeroch v závislosti od faktorov, akými sú historický vývoj, zvyky, tradície, kultúra, právo, ale aj ekonomika, politika či sociálna štruktúra obyvateľstva. V demokracii sa musíme permanentne snažiť hľadať nové a efektívnejšie modely jej fungovania. Slovom Daniela Dobiaša „*To je možné dosiahnuť rozumným kompromisom objektivizovaným v inštitúciách a zohľadňujúcim prienik individuálnych diferencovaných záujmov s okolnosťami, systémovými tlakmi či ideologickými predsudkami v politicko-ekonomickej sfére sociálnej reality...*“² Napriek relatívne širokému spektru otvorených možností ako zefektívniť jeden z inštitútov priamej demokracie, a to referendum, na celoštátnej úrovni v realite

---

¹ HALJAS, M.: *Elektronické voľby môžu byť niekedy zradné*. [online], [cit. 2011/11/13]. Dostupné na internete: <<http://www.euractiv.sk/informacna-spolocnost/interview/elektronicke-volby-mozu-byt-niekedy-zradne-015109#sthash.Jd56AGvh.dpuf>>.

² DOBIAŠ, D.: *Kritický racionalizmus a idea otvorenej spoločnosti* K. R. Poppera. Košice: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika, 2012. s. 169.

Slovenskej republiky, považujeme hľadanie týchto nástrojov za jednu z aktuálnych výziev verejnej správy a tiež verejnej politiky.

Literatúra:

BRÓSTL, A.; a kol.: Ústavné právo Slovenskej republiky. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, s.r.o., 2010.

DOBIAŠ, D.: Kritický racionalizmus a idea otvorenej spoločnosti K. R. Poppera. Košice: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika, 2012.

DOBIAŠ, D.: Je po voľbách, zvyknite si! (Kam kráčaš, demokracia?). In: DOBIAŠ, D.; EŠTOK, G.; ONUFRÁK, A.; BZDILOVÁ, R. (eds.): Voľby 2012: Kam kráčaš demokracia. Košice: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika, 2012.

DOBIAŠOVÁ, S.; DOBIAŠ, D.: Medzi slobodou, rovnosťou a demokraciou. . In: Dobiaš, D. (eds.): Sloboda-rovnosť-poriadok: Kam kráčaš demokracia. Košice: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika, 2012.

EŠTOK, G.: Kritériá demokratického procesu R. Dahla a demokratický deficit EÚ. In: DOBIAŠ, D.; EŠTOK, G.; ONUFRÁK, A.; BZDILOVÁ, R. (eds.): Sloboda – Rovnosť – Poriadok: Kam kráčaš demokracia. Košice: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika, 2012.

HALJAS, M.: *Elektronické voľby môžu byť niekedy zradné*. [online], [cit. 2011/11/13]. Dostupné na internete: <<http://www.euractiv.sk/informacna-spolocnost/interview/elektronicke-volby-mozu-byt-niekedy-zradne-015109#sthash.Jd56AGvh.dpuf>>.

HREHOVÁ, M.: Prejavy extrémizmu a rasizmu pred, počas a po voľbách v roku 2012. In: DOBIAŠ, D.; EŠTOK, G.; ONUFRÁK, A.; BZDILOVÁ, R. (eds.): Sloboda – Rovnosť – Poriadok: Kam kráčaš demokracia. Košice: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika, 2012.

KOBACH, K., W.: *Switzerland*. In: BUTLER, D.; RANNEY, A.: *Referendum Around the World: the Growing Use of Direct Democracy*. Washington: AEI Press, 1994.

KRNO, S.: *Vývoj politických strán a posledné parlamentné voľby v krajinách V4*. In: GBÚROVÁ, M. (eds.): *Voľby 2006 v štátoch V4*. Prešov: Slovacontact, 2006.

LÁŠTIC, E.: *If It Works, Fine, If Not, So What? Initiatives in Slovakia*. In: SETÄLÄ, M.; SCHILLER, T. (eds.): *Citizens' Initiatives in Europe*. New York: Palgrave Macmillan, 2012.

LUBA, M.: *Referendum ako symbol „vlády ľudu“*. In: *Právo pre každého*. [online], [cit. 2012/11/13]. Dostupné na internete: <http://www.pravoprekazdeho.sk/novinar_a_politik/nazory_komentare_analyzy/referendum_ako_symbol_vlady_ludu/index.html>.

PALÚŠ, I.; SOMOROVÁ, L.: *Štátne právo Slovenskej republiky* (druhé vydanie). Košice: UPJŠ, 2008.

SARTORI, G.: *Teória demokracie*. Bratislava: Archa, 1993.

SPÁČ, P.: *Priama a zastupiteľská demokracia na Slovensku. Volebné reformy a referendá po roku 1989*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2010.

Ústavná listina Československej republiky č. 121/1920 Zb. z.

Ústava Slovenskej republiky 406/1992 Zb. z.

VERHUSLST, J.; NIJEBOER, A.: *Priama demokracia*. Brusel: Democracy International, 2007.

ŽALOUDEK, K.: *Encyklopedie politiky*. Praha: Libri, 1999.

Porovnanie slobody prejavu v americkom a európskom kontexte – doktrína „clear and present danger“ vs. „obranyschopná demokracia“

Peter Čuroš

The article deals with clash of the freedom of expression with public order and morality, the admissibility of restrictions on the freedom of expression in the context of the American doctrine of "clear and present danger" created by the U.S. Supreme Court and on the other hand the doctrine applicated before the European Court of Human Rights, called "militant democracy". It also discusses the distinction for content-based and content-neutral regulation of freedom of expression. The last part deals with the issue of extremism, hate and revisionist speech and eligibility intervention to them.

Úvod

Pri pojme princípy demokracie sa pravdepodobne ako prvý vynorí v pamäti väčšinový princíp. No spomenutý princíp nie je pre účinné fungovanie demokratického poriadku jediným. V tomto príspevku sa zameriam na princíp plurality názorov a čiastočne aj na princíp ochrany menšín, a to z pohľadu slobody prejavu, ako práva šíriť myšlienky a názory a prípustného zásahu do tohto práva zo strany verejnej moci.

Sloboda prejavu sa stala po Nežnej revolúcii bežnou súčasťou nášho života, bez ktorej si svoj život nedokážeme predstaviť. Počas bežných dní sa nestretávame s násilným obmedzovaním prejavu alebo cenzúrou, až do momentu keď nám nejaká politická kauza ukáže, že až v takom slobodnom svete nežijeme. Slobody alebo skôr voľnosti máme na prvý pohľad neobmedzený priestor, avšak v prípade, že sa názorom odporujúcim žiadanému výsledku pokúsime ovplyvniť ostatných, môže sa stať obmedzeným. Tento príspevok bude venovaný kolízii slobody prejavu s verejným poriadkom a morálkou, a to v priestore Spojených štátov amerických a Európy, vychádzajúc najmä z judikatúry Najvyššieho súdu USA a Európskeho súdu pre ľudské práva. Predstavené budú dve doktríny obmedzenia slobody prejavu, americká doktrína jasného a bezprostredného nebezpečenstva a doktrína vytvorená

Európskym súdom pre ľudské práva – doktrína obranyschopnej demokracie. Kým prvá zdanlivo nepripúšťa žiadne obsahové obmedzenie prejavu, druhá s ním počíta za vopred určených podmienok. Ako to už pri dvoch rozdielnych teóriách býva, žiada sa otázka, ktorá z týchto dvoch je lepšia, ktorá dokáže lepšie ochrániť ľudské práva a demokratický poriadok zároveň? Je obsahová neutralita to, čo je najsprávnejšie pre dodržanie princípov spravodlivosti? Pri poslednej nastolenej otázke si môžeme položiť ďalšiu – je to, čo je spravodlivé zakaždým aj správnym? Povolenie akéhokoľvek prejavu bez ohľadu na jeho obsah môže byť pre „nie úplne spravodlivú spoločnosť“¹ aj cestou do záhuby, keďže moc je návyková a túžba po nej nekonečná. Na druhej strane zákazom obsahovej regulácie prejavu dospeje verejnosť k širšiemu rozhľadu a hlbšej verejnej diskusii. Avšak je dôvod chrániť poburujúci prejav zameraný na zviditeľnenie? Ako vidíme každá otázka plodí ďalšie a ďalšie, preto v záujme slobody prejavu a myslenia v nasledujúcom príspevku nechám čitateľa vytvoriť si vlastný názor na obmedzenia slobody prejavu v dvoch rôznych právnych kultúrach.

Prípustnosť obmedzenia slobody prejavu

Európska doktrína ochrany slobody prejavu sa od americkej značne odlišuje v zásahu verejnej moci a v zaobchádzaní s ňou súdnymi orgánmi. Už základná právna úprava tohto práva sa odlišuje tým, že v Spojených štátoch amerických sa jedná o právo, ktoré sa často označuje ako absolútne (podľa môjho názoru sa však nedá nazývať absolútnym, keďže je možné ho obmedziť v prípade nenávisťného prejavu tzv. „hate speech“ alebo v prípade „fighting words“ – ako ústavne nechránené prejavy), v európskych podmienkach je možné ho obmedziť za stanovených podmienok. Jeho široké hranice v Spojených štátoch amerických vyplývajú z Prvého dodatku Americkej ústavy: „Kongres nesmie vydávať zákony ustanovujúce nejaké náboženstvo alebo zákony, ktoré by zakazovali slobodné vyznávanie nejakého náboženstva; rovnako nesmie vydávať zákony obmedzujúce slobodu slova alebo tlače, právo ľudu pokojne sa zhromažďovať a právo podávať štátnym

---

¹ Odkaz na Rawlsovu „*takmer spravodlivú spoločnosť*“.

orgánom žiadosti o nápravu krívd.“¹ V rovnakom duchu sa nesie výrok J.S.Milla: „úplná sloboda odporu a útoku na naše názory je nutnou podmienkou, aby sme z nich mohli spraviť vzor svojho správania.“² V rámci európskeho priestoru sa sloboda prejavu nepovažuje za právo absolútnej povahy, pretože rovnako Dohovor o ochrane ľudských práv a základných slobôd (Dohovor) v článku 10³, tak aj naša vnútroštátna úprava v Ústave SR č. 460/1992 Zb. v čl. 26⁴ pripúšťa možné obmedzenie slobody prejavu a to zákonom za vopred určených podmienok. Ustanovenie Dohovoru obsahuje dlhší výpočet možností pre obmedzenie slobody prejavu ako ustanovenie Ústavy SR, avšak odlišnosť možno nájsť až v obmedzení slobody prejavu na základe zachovania autority a nestrannosti súdnej moci a územnej celistvosti, o ktoré je Dohovor obohatený.⁵ Okrem obmedzení vyjadrených vo vnútroštátnych úpravách a v Dohovore však dôvodom pre odlišný prístup k považovaniu slobody prejavu v kolízii s morálkou je doktrína „margin of appreciation“ ktorú Európsky súd pre ľudské práva v podobných prípadoch uplatňuje. Ide o koncept, ktorý bol postupne vytvorený a rozvi-

---

¹ *Prvý dodatok Americkej ústavy z roku 1787.*

² MILL, J. S.: *O slobode*. Praha: Otto, 1907, s. 34. In: BARTOŇ, M.: *Svoboda projevu: projevu: princípy, garance, meze*. Praha: Leges, 2010, s. 156.

³ *Dohovor o ochrane ľudských práv a základných slobôd, čl. 10, ods. 2.*

1. Každý má právo na slobodu prejavu. Toto právo zahŕňa slobodu zastávať názory a prijímať a rozširovať informácie alebo myšlienky bez zasahovania štátnych orgánov a bez ohľadu na hranice. Tento článok nebráni štátom, aby vyžadovali udeľovanie povolení rozhlasovým, televíznym alebo filmovým spoločnostiam.

2. Výkon týchto slobôd, pretože zahŕňa aj povinnosti aj zodpovednosť, môže podliehať takým formalitám, podmienkam, obmedzeniam alebo sankciám, ktoré ustanovuje zákon a ktoré sú nevyhnutné v demokratickej spoločnosti v záujme národnej bezpečnosti, územnej celistvosti alebo verejnej bezpečnosti, predchádzania nepokojom a zločinosti, ochrany zdravia alebo morálky, ochrany povesti alebo práv iných, zabráneniu úniku dôverných informácií alebo zachovania autority a nestrannosti súdnej moci.

⁴ *Ústava Slovenskej republiky č. 460/1992 Zb., čl. 26, ods. 4.*: Slobodu prejavu a právo vyhľadávať a šíriť informácie možno obmedziť zákonom, ak ide o opatrenia v demokratickej spoločnosti nevyhnutné na ochranu práv a slobôd iných, bezpečnosť štátu, verejného poriadku, ochranu verejného zdravia a mravnosti.

⁵ Problému nerovnakého výpočtu obmedzení práva na slobodu prejavu sa neplánujem v príspevku širšie venovať a preto odkazujem na DRGONEC, J.: *Sloboda prejavu z pohľadu de constitutione ferenda*. In: *Justičná revue*. 11/2008, s. 1495-1517.

nutý v judikatúre bývalej Komisie a Súdu, vychádzajúci z vnútornej logiky Dohovoru, jeho funkcií a vzťahu k národným právnym poriadkom. Doktrína margin of appreciation bola Komisiou pôvodne vyvinutá, aby zmiernila obavy zmluvných strán Dohovoru prameniacej z faktu, že nekompromisná medzinárodná kontrola na poli ľudských práv by mohla ohroziť ich záujem na zachovaní národnej bezpečnosti. Vyjadruje, že Súd preskúma sťažnosť len s ohľadom na porušenie Dohovoru a prednosť dá vnútroštátnej úvahe vzhľadom na rozdielnosť morálky v rôznych krajinách. Jedná sa o doktrínu, ktorou sa Európsky súd pre ľudské práva obmedzuje v preskúmaní otázok týkajúcich sa najmä verejného záujmu a morálky.

Doktrína „clear and present danger“ a „obranyschopná demokracia“

Doktrína slobody prejavu v USA vychádza z voľného trhu myšlienok, ktorý spočíva v čo najmenšom zásahu štátu do verejnej debaty. Na druhej strane európska doktrína dáva dôraz na ochranu ľudskej dôstojnosti a ochranu rovnosti.¹ Z hľadiska princípu rovnosti si ho Najvyšší súd USA vysvetľuje ako rovnosť všetkých názorov v diskusii (voľnom trhu myšlienok), kým pre európsku doktrínu ide skôr o vylúčenie tých názorov, ktoré sa rovnosti negatívne dotýkajú, pričom obmedzenia majú spĺňať požiadavku formálnej spravodlivosti – musia sa vzťahovať na všetky prípady, ktoré spĺňajú podmienku. Európsky súd pre ľudské práva tak dáva prednosť doktríne tzv. obranyschopnosti demokracie. Trestný postih za prejav rasistických myšlienok tak nie je obsahovou diskrimináciou nositeľa týchto myšlienok, ale legitímna ochrana iných osôb², tak ako to ustanovuje čl. 17 Dohovoru³. Teória obranyschopnej demokracie vychádza z preventívneho účinku obmedzenia politických práv. Za Atlantikom je naopak uplatňovaná doktrína „clear

---

¹ Čl. 1 Charty základných práv Európskej únie: „Ľudská dôstojnosť je nedotknuteľná. Musí sa rešpektovať a ochraňovať“.

² BARTOŇ, M.: *Svoboda projevu: princípy, garance, meze*. Praha: Leges, 2010, s. 190.

³ Dohovor o ochrane ľudských práv a základných slobôd, čl. 17 : „Nič v tomto Dohovore sa nemôže vykladať tak, akoby dávalo štátu, skupine alebo jednotlivcovi akékoľvek právo vyvíjať činnosť alebo dopúšťať sa činov zameraných na zničenie ktoréhokoľvek z tu priznaných práv a slobôd alebo na obmedzovanie týchto práv a slobôd vo väčšom rozsahu, než to Dohovor ustanovuje.“

and present danger“ tzv. zrejmeho a bezprostredneho nebezpečenstva, ktorá je založená na hranici medzi prejavom myšlienky a činom, miera pravdepodobnosti nebezpečenstva vyvolaného efektom prejavu¹ ako vyplýva zo stanoviska sudcu Holmesa v prípade Schenck v. U.S.: „charakter každého činu závisí na okolnostiach, za ktorých bol spáchaný. Základnou otázkou je, či predstavuje zrejme a bezprostredné nebezpečenstvo, že spôsobia zásadné zlo, ktorému je Kongres oprávnený zabrániť. Je to otázka blízkosti a stupňa.“² V ďalšom prípade Najvyšší súd USA potvrdil, že „ústavné garancie slobody prejavu a slobody tlače nedovoľujú jednotlivým štátom zakazovať alebo stavať mimo zákon obhajovanie použitia sily alebo porušovanie práva, okrem prípadu, keď táto obhajoba smeruje k vyvolaniu alebo spôsobeniu bezprostredne hroziaceho protiprávneho konania a je pravdepodobné, že to vyvolá.“³ Odklon od doktríny „jasného a zrejmeho nebezpečenstva“ znamenalo obdobie 20.-50.rokov⁴, prípad *Gitlow v. New York*, keď Najvyšší súd USA potvrdil odsúdenie za obhajobu zvrhnutia vlády v ľavicovom manifeste a uviedol, že štát môže trestať prejavy ohrozujúce základy štátnej moci.⁵ Neskôr sa však pohľad na hranice slobody prejavu rozširuje až sa dospieva k názoru, že „abstraktne formulovanej zmene vlády, nie nabádaniu ku konkrétnemu konaniu bezprostredne smerujúcemu k takémuto násilnému prevratu by mala byť ochrana slobode prejavu zaručená.“⁶ Najvyšší súd USA túto myšlienku potvrdzuje v rozsudku *Yates v. US*, keď zrušil odsúdenie predstaviteľov Komunistickej strany Kalifornie za rozširovanie literatúry a ďalšie aktivity propagujúce myšlienky násilného zvrhnutia vlády a nastolenie komunistického režimu a ustanovil, že „kľúčový rozdiel medzi ústavne chráneným a nechráneným prejavom je skutočnosť, že tí, ktorým je prejav propagujúci násilný

---

¹ BARTOŇ, M.: *Svoboda projevu: principy, garance, meze*. Praha: Leges, 2010, s. 194.

² *Schenck v. United States*, 249 U.S. 47 (1919), šlo o prípad vydávania letákov proti odvodom počas 1.svetovej vojny v USA, Najvyšší súd USA sa vyslovil, že šlo o „clear and present danger“ v tomto konkrétnom prípade.

³ *Brandenburg v. Ohio*, 395 U.S. 444 (1969).

⁴ Považovaná za tzv. bad tendency doctrine, ktorá umožňuje represívne zásahy do politických a osobných práv.

⁵ *Gitlow v NY* 268 U.S. 652 (1925).

⁶ EASTLAND, T.: *Freedom of Expression in the Supreme Court. The Defining Cases*. Lanham: Rowman&Littlefield Publishers, 2000, s. 113.

prevrat určený, musia byť priamo vyzývaní v tomto ohľade niečo vykonať, nielen byť vedení k tomu, aby v niečo verili.“¹ Podľa modernej americkej doktríny štát nemôže regulovať prejav na základe odmietavého alebo schvaľujúceho postoja k myšlienkam týmto prejavom sprostredkovaným. Podľa judikatúry Najvyššieho súdu USA je úlohou slobody prejavu ochrana nepopulárnych, či dokonca šokujúcich vyjadrení, názorov či postojov. Pre tento priestor je charakteristická obsahová neutralita, a na rozdiel od európskej doktríny, americká nepripúšťa obmedzovanie slobody prejavu z dôvodu obsahu prejavu.²

V rámci obranyschopnej demokracie sama ochrana poriadku pred sebou samým znamená obranu pred zneužitím demokratických prostriedkov (napríklad aj vo forme združovania sa prostredníctvom politických strán, ktoré vyzývajú na obmedzenie základných práv a slobôd iných)³. Pri postihu extrémistických prejavov sa zvyčajne kombinuje aspekt preventívnej ochrany demokratických základov štátu pred výzvami na zmenu demokratického systému, revolučným povstaním, či návratu k už historicky dostatočne zdiskreditovaným režimom (nacizmus a komunizmus)⁴ na jednej strane a aspekt ochrany dôstojnosti tretích osôb (napr. popieranie holocaustu či prejavy nenávisťi) na strane druhej.⁵ Konceptom obranyschopnej demokracie by sa mala stať obrana trvalej politickej plurality uprednostnenej pred obranou správnych a hodnotových myšlienok tým, že iné budú preventívne zakázané.

V európskych podmienkach je obsahové obmedzenie prejavu možné. Podľa odseku 2 článku 10 Dohovoru môžu domáce orgány ktoréhokoľvek zmluvného štátu zasiahnuť do výkonu slobody prejavu vtedy, keď sú splnené tri kumulatívne podmienky, a to:

1. zásah (v zmysle „formality“, „podmienky“, „obmedzenia“ alebo „trestu“) je stanovený v zákone,

---

¹ *Yates v. United States*, 354 U.S. 298 (1957).

² PETRÍK, M.: *Sloboda prejavu a fašistické, rasistické a iné extrémistické prejavy*. In: *Justičná revue*. 4/2004, s. 418-434.

³ V Českej republike zrušená politická strana - Dělnická strana na základe rozhodnutia Nejvyššího správního soudu ČR.

⁴ Pozri prípad *Kuhnen proti Nemecku*.

⁵ BARTOŇ, M.: *Svoboda projevu: principy, garance, meze*. Praha: Leges, 2010, s. 212.

2. cieľom zásahu je ochrana jedného alebo viacerých týchto záujmov alebo hodnôt – národná bezpečnosť, územná celistvosť, verejná bezpečnosť, predchádzanie nepokojom alebo zločinnosti, ochrana zdravia, morálky, povesti alebo práv iných, zabránenie úniku dôverných informácií a zachovanie neustrannosti súdnej moci,

3. zásah je nevyhnutný v demokratickej spoločnosti.¹

Ak súd dospeje k názoru, že boli splnené všetky podmienky, bude považovať zásah štátu za legitímny. V prípade nejednoznačného prípadu by pred štátnym záujmom mala byť uprednostnená sloboda jednotlivca. Postupne sa priestor slobody prejavu rozširuje aj na Európskom kontinente a približuje sa americkej verzii, čo potvrdzuje Európsky súd pre ľudské, aj výrokom, ktorý pripomína doktrínu „clear and present danger“ v prípade Ceylan proti Turecku: „základom demokracie je jej schopnosť riešiť problémy prostredníctvom otvorenej diskusie. Radikálne opatrenie preventívneho rázu, ktorými je potlačená sloboda zhromažďovania a prejavu v iných prípadoch než pri podnecovaní k násiliu alebo odmietaní demokratických princípov – preukazujú demokracii zlú službu a často ju dokonca ohrozujú“²

Obsahovo zameraná a obsahovo neutrálna regulácia

„Obmedzenie jedinca je možné jedine v záujme ochrany iných jedincov. Nie je možné obmedziť jeho slobodu iba preto, že sa jeho chovanie ostatným nepáči alebo im pripadá morálne nevhodné, ak dané konanie zároveň nepoškodzuje alebo nepôsobí ujmu ostatným osobám.“³ Pre obmedzenie prejavu je teda nutné vyvolanie ujmy u poškodenej osoby. Poškodenou osobou môže byť jednotlivец, skupina alebo spoločnosť, a teda prejav môže byť nasmerovaný voči konkrétnemu subjektívnemu právu fyzickej osoby alebo proti verejnému záujmu. K tomu, aby došlo k spôsobeniu ujmy vykonaným prejavom, je nutný

---

¹ MACOVEI, M.: *Právo na slobodu prejavu. Sprievodca na aplikáciu článku 10 Európskeho dohovoru o ľudských právach*. Council of Europe, s. 29.

² *Ceylan v. Turecko*, zo dňa 8.7.1999, sťažnosť č. 23556/94.

³ Pozri MILL, J. S.: *O slobode*.

prvok verejnosti. Herbert Hart rozlišuje súkromnú nemorálnosť (private immorality) a verejnú neslušnosť (public indecency).¹ Kým súkromná nemorálnosť je predmetom práva na súkromie, verejná neslušnosť sa dotýka slobody prejavu. Ak chceme obmedziť nejaké konanie z dôvodu nemorálnosti je potrebné zvážiť, kedy bude toto nemorálne konanie pôsobiť ujmu tretím osobám – v Millovom ponímaní ujmy ako legitímneho dôvodu pre obmedzenie slobody jedinca.² „Trestať jedinca za spôsobenie takej formy rozrušenia znamená trestať ich jednoducho preto, že ostatní majú námietky voči tomu, čo robia v súkromí. Jediná sloboda, ktorá by s takým rozšírením utilitaristického princípu mohla koexistovať je sloboda konať tak, voči čomu nikto nič nenamieta. Taká sloboda je bezcenná.“³

V prípade silnej kolízie slobody prejavu a verejnej neslušnosti, pozná vnútroštátne právo trestno-právne sankcie, ktoré sú zákonodarcom vým zabezpečením proti prejavom, ktoré významne zasahujú do dôstojnosti a rovnosti jednotlivcov alebo skupiny.⁴ Trestno-právne obmedzenia prichádzajú do úvahy pri subverzívnych prejavoch (útok na demokratické usporiadanie, územnú celistvosť, výzvy k revolúcii), pri revizionistických prejavoch (spochybňujúcich významné zločiny proti ľudskosti) a nenávisných prejavoch (obsahujúce nenávisť a zášť).

Regulácia sa teda môže zakladať na rôznych skutočnostiach, môže ísť o preventívne obmedzenie – vopred, alebo následné obmedzenie, ktoré má vyjadrovať sankciu. Ďalším pohľadom na reštrikciu prejavu môže byť jeho obsahová motivácia. Kým pri obsahovo neutrálnom obmedzení sa verejná moc rozhodne do práva jednotlivca alebo skupiny zasiahnuť na základe jeho formy – teda spôsobu vyjadrenia, miesta, či času, resp. aj publika, pri obsahovo zameranom zásahu pôjde o myš-

---

¹ BARTOŇ, M.: *Svoboda projevu: princípy, garance, meze*. Praha: Leges, 2010, s. 189.

² Súkromná nemorálnosť podľa Harta: „nemôže vyvolať ujmu okrem niekoľkých málo neurotických a hypersenzitívnych jedincov, ktorí sú doslova chorí pri tejto predstave.“ To znamená ani súkromný prejav extrémizmu – byť s výzdobou evokujúcou totalitný režim, nijako nezasahuje do slobody tretích osôb, z toho dôvodu pre Harta neexistuje dôvod jeho obmedzenia.

³ HART, H. L. A.: *Law, Liberty and Morality*. Stanford: Stanford University Press, 1963, s. 47.

⁴ Pozri zákon č 300/2005 Z.z. – *Trestný zákon*.

lienku, resp. názor, ktorý bude chcieť aktér vyjadriť. Obsahovo neutrálna regulácia predstavuje rovnaký zásah do prejavov rovnakého druhu. Jej primárny cieľ je iný ako obmedzenie subjektívneho práva, je to najmä ochrana verejného statku (príkladom môže byť zákaz lepenia plagátov alebo zákaz hromadného zhromaždenia na trávnatých plochách, či zásah z dôvodu zabránenia rušenia nočného pokoja). Keďže európska prax nerozdeľuje zásahy na obsahovo zamerané a obsahovo neutrálné, je zložité povedať, či aj obmedzenie na základe dôvodov daných v čl. 26 Ústavy SR a článku 10 Dohovoru bude spĺňať obsahovo neutrálnu reguláciu, keďže ide o formálne obmedzenie zásahu do významných verejných záujmov, v americkej praxi by to pravdepodobne za obsahové obmedzenie považované bolo.

Na druhej strane obsahovo zameraná regulácia znamená, že verejná moc sa rozhodne pre nebezpečnosť niektorých názorov nevpuští ich do verejnej debaty. V americkom priestore ak verejná moc nepreukáže obmedzenie ako obsahovo neutrálné, platí, že je obsahovo zamerané a samo takéto zistenie predznamenáva výsledok súdneho rozhodnutia.

V Spojených štátoch amerických nemajú taxatívne stanovené legitímne ciele, na základe ktorých nebude prejav ústavne chráneným – závažné štátne záujmy „substantial government interest“, v našom priestore sú takto vymenované v článku 10 Dohovoru alebo článku 26 Ústavy SR. Na druhej strane nemáme presne určené pravidlo, podľa ktorého je o zásahu rozhodnuté, v teste prípustnosti zásahu sa považuje iba „zásah nutný v demokratickej spoločnosti“, ktorý je následne vyhodnotený testom proporcionality.

Obmedzenie prejavu teória na obmedzenie názoru, uhla pohľadu, a obmedzenie predmetu. Príkladom prvého, možno až krajného vyloženia doktríny „clear and present danger“ je prípad *R.A.V. v. City of St. Paul*(1992) – šlo o ústavnosť nariadenia mesta ohľadom zákazu umiestniť: „na predmetoch verejného alebo súkromného vlastníctva symboly, predmety, označenia a kresby, vrátane horiaceho kríža alebo nacistickej svastiky, o ktorých dotyčný vie, alebo sú dostatočné dôvody, aby vedel, že vyvolávajú zlosť, znepokojenie alebo odpor u ostatných na základe rasy, farby pleti, viery, náboženstva, či rodu.“ Jednalo sa o prípad odsúdenia chlapca pre pálenie kríža na pozemku černošskej

rodiny. Takýto prejav obsahuje prvok verejnosti a takisto aj pôsobí ujmu, každopádne by v európskom priestore bol vyhlásený z dôvodu obsahu za ústavou nechránený – za tzv. „fighting words alebo hate speech“. Najvyšší súd USA rozhodol o obmedzení v rámci nariadenia ako o neústavnom, z dôvodu, že nepostihovalo rovnako aj ostatné agresívne prejavy definované názorovým zameraním.¹ Podobný je aj prípad hnutia Ku-Klux-Klan, v ktorom šlo o možnosť zapojiť sa do aktivity čistenia okolia ciest v štáte Missouri. Štátna agentúra, umožňujúca túto službu výmenou za možnosť umiestnenia dobrovoľníkom propagačné tabule na okraji cesty, odmietla žiadosť spomínaného hnutia. Odvolací súd rozhodol o protiústavnosti odmietnutia z dôvodu, že šlo o obsahové obmedzenie.² Posun k sprísneniu pohľadu na „clear and present danger“ nastal v prípade *Virginia v. Black*, keď za pálenie kríža Najvyšší súd uznal, že niektoré typy prejavov môžu byť historicky pripomínajúce hrozbu predchádzajúceho násillia, a tieto reálne hrozby zaradil do kategórie „nechránených prejavov“.³

Okrem obmedzenia názoru súdy USA rozoznávajú aj obmedzenie predmetu, ktoré spočíva v regulácii diskusie o určitej téme – „o tejto téme sa nehovoriť“.⁴ Kým Najvyšší súd USA presadzuje obsahovú neutralitu, a teda nezasahovanie do takýchto prejavov, v európskom kontexte nie je rozlišovanie regulácie názoru a predmetu nutné, keďže je obsahová reštrikcia prípustná. Kým obmedzenie názoru je vo všetkých prípadoch protiústavné, obmedzenie predmetu môže byť pripustené na tzv. neverejných fórach⁵ (ide o priestor, ktorý nie je primárne určený pre šírenie myšlienok a názorov, neverejný však neznamená súkromný, vzťahuje sa najmä na školu, väznicu, vojenské zariadenie. Osobitným prípadom obmedzenie obsahu je regulácia pri symbolických prejavoch, do ktorej zaradzujeme aj pálenie vlajky, kde Najvyšší súd USA tesnou väčšinou (disentujúce názory sudcov sa týkali faktu, že pálenie vlajky ako štátneho symbolu nie je chránený prejav a približuje sa

---

¹ *R.A.V. v. City of St.* 505 U.S. 377 (1992).

² *Cuffley v. Mickes*, (1999).

³ *Virginia v. Black*, 538 U.S. 343 (2003).

⁴ BARTOŇ, M.: *Svoboda projevu: princípy, garance, meze*. Praha: Leges, 2010, s.170.

⁵ BARTOŇ, M.: *Svoboda projevu: princípy, garance, meze*. Praha: Leges, 2010, s.172.

skôr k „agressive words“) zakaždým rozhodol¹, že postih za spálenie vlajky je obsahovou reštrikciou.²

Avšak ani výraz zákazu obmedzenia na základe obsahu prejavu nie je v americkom priestore úplne jednoznačný. Obmedzenie prejavu je možné v prípade ústavne nechránených prejavov, ktoré musia splniť podmienku „clear and present danger“. Medzi tieto nechránené prejavy patria prejavy podnecovania, nepravdivých tvrdení, poplašných správ, obscenita, detská pornografia, útočné a nenávisťné prejavy. Kým je prejav ústavne chránený, s najväčšou pravdepodobnosťou mu bude priznaná aj ochrana proti obmedzeniu zo strany verejnej moci. Najvyšší súd si ponechal zadné dvierka obmedziť v určitých prípadoch aj prejav na základe jeho obsahu. Pri ústavnom prieskume obsahovo zameranej regulácie je nutné uplatniť tzv. „strict scrutiny“, čo spočíva v povinnosti štátnej moci preukázať existenciu naliehavého štátneho záujmu – „compelling state interest.“ Pri obsahovo neutrálnej regulácii³ postačuje „intermediate scrutiny“⁴ a podstatný záujem. Ak však Najvyšší súd uplatní „strict scrutiny“ je výsledok prakticky predurčený a regulácia slobody prejavu je zväčša posúdená ako protiústavná.⁵ Stále a nemenné kritérium pre priznanie alebo odňatie ústavnej ochrany však nie je jednoznačne koncipované, čo poskytuje súdu širší priestor pre aplikáciu vhodného pravidla.

Nenávisťné a revizionistické prejavy – osviencímská lož

Pre doktrínu obranyschopnej demokracie je prípustné obmedzovať prejavy nenávisťi, aj keď nehrozí „bezprostredné nebezpečenstvo“ a to

---

¹ *Texas v. Johnson* (1989), *U.S. v. Eichman* (1990).

² BARTOŇ, M.: *Svoboda projevu: principy, garance, meze*. Praha: Leges, 2010, s. 174.

³ Obmedzenie musí spĺňať nasledujúce podmienky:

1. nesmie akokoľvek odkazovať na obsah prejavu,
2. musí sledovať závažný štátny záujem,
3. musí byť úzko a presne sformulovaná pre dosiahnutie tohto cieľa,
4. musí ponechať dostatočné alternatívne komunikačné kanály.

⁴ BARTOŇ, M.: *Svoboda projevu: principy, garance, meze*. Praha: Leges, 2010, s. 175.

⁵ BARTOŇ, M.: *Svoboda projevu: principy, garance, meze*. Praha: Leges, 2010, s. 175.

na základe čl. 20, ods. 2 Medzinárodného paktu o občianskych a politických právach.¹ Dôkazom je obsahové obmedzenie, ktoré spomína Európska komisia pre ľudské práva, ktoré sa týka šírenia myšlienok propagujúcich nacistickú ideológiu a podnecujúcu k nenávisti a rasovej diskriminácii. Tá vychádzala z článku 17 Dohovoru a rozhodla, že sloboda prejavu nemôže byť použitá spôsobom, ktorý vedie k deštrukcii práv a slobôd daných Dohovorom. Vyslovený záver bol konštatovaný v rozhodnutí prípadu Prípad Kühnen proti Spolkovej republike Nemecko. V tomto prípade stál sťažovateľ na čele organizácie, ktorej snahou bolo vrátiť na politickú scénu v Nemecku zakázanú Národnú socialistickú stranu. Šíril publikácie zamerané na boj za socialistické a nezávislé Veľké Nemecko ... vyhlasujúc, že jeho organizácia je za nemeckú jednotu, sociálnu spravodlivosť, rasovú hrdosť, spoločenstvo ľudí a kamarátstvo. Napísal aj: „ každý, kto slúži tomuto cieľu nech koná, proti každému, kto mu stojí v ceste budeme bojovať a bude zlikvidovaný.“ Po vyčerpaní vnútroštátnych opravných prostriedkov sa sťažovateľ obrátil na Európsku komisiu pre ľudské práva, ktorá však jeho sťažnosť vyhlásila za neprijateľnú, keďže na základe článku 17 Dohovoru, je zakázaná akákoľvek činnosť „zameraná na ničenie ktorýchkoľvek tu priznaných práv a slobôd.“ Komisia rozhodla, že sťažovateľove návrhy, ktoré obhajovali národný socializmus zameraný na narušenie základného poriadku slobody a demokracie, boli v rozpore s jednou zo základných hodnôt vyjadrených v preambule Dohovoru: „základné slobody dané Dohovorom sú najlepšie zachovávané prostredníctvom účinnej politickej demokracie. Sťažovateľova politika jasne obsahovala prvky rasovej a náboženskej diskriminácie. Následne rozhodla, že sťažovateľ chcel použiť slobodu prejavu na podporu konania, ktoré je v rozpore s textom a duchom Dohovoru, a v rozpore s článkom 17, ktorý zakazuje zneužitie práv. Záverečné rozhodnutie Komisie znelo, že zásah do výkonu slobody prejavu sťažovateľa bol „nevyhnutný v demokratickej spoločnosti.“²

V kontexte Dohovoru je popieranie holocaustu a ostatných revizionistických prejavov považované za prejavy obmedzované na základe

---

¹ Akákoľvek národná, rasová, náboženská nenávisť, ktorá predstavuje podnecovanie k diskriminácii, nepriateľstvu alebo násilium musí byť zakázaná zákonom.

² *Kühnen proti Spolkovej republike Nemecko* (1988), číslo sťažnosti 12194/86.

článku 17 alebo aplikáciou článku 10 odsek 2 s využitím článku 17. Nebezpečenstvo popierania holocaustu predstavuje hrozbu rozšírenia antisemitizmu a rasizmu, alebo emočnej ujmy obetiam, ktoré prežili a potomkom obetí, ako latentná hrozba demokratického usporiadania.¹ Spolkový ústavný súd sa s popieraním holocaustu vyrovnal tak, že obmedzenie takéhoto prejavu označil za obmedzenie šírenia nepravdivých informácií.² Pri popieraní holocaustu ide o revizionistický prejav, ktorý je aj v našom právnom poriadku trestný pod §422 Trestného zákona „Kto verejne popiera, spochybňuje, schvaľuje alebo sa snaží ospravedlniť holocaust, zločiny režimu založeného na fašistickej ideológii, zločiny režimu založeného na komunistickej ideológii alebo zločiny iného podobného hnutia, ktoré násilím, hrozbou násilia alebo hrozbou inej ťažkej ujmy smeruje k potlačeniu základných práv a slobôd osôb, potrestá sa odňatím slobody na šesť mesiacov až tri roky“.³

Zachytenie všetkých revizionistických a extrémistických prejavov je v súčasnosti problematické najmä pre pluralitu názorov, pre ktorú poskytuje nekonečný priestor internet. Je teda na jednej strane nutné odsúdiť verejne revizionistický prejav, no na druhej strane ponechať verejnosti priestor na verejnú diskusiu. Druhý spomenutý názor predstavuje aj Millova myšlienka o mŕtvej dogme: „ každý názor, nech je ako chce pravdivým, ak nebude podrobený mnohostrannej, úplnej a smelej diskusii, bude existovať ako mŕtva dogma a nie ako živá pravda.“⁴ V prípade D.I. proti Nemecku, kde sťažovateľ, ktorý pôsobil ako historik poprel existenciu plynových komôr v Osvienčime, keď vyhlásil, že to boli podvrhy postavené v prvých dňoch po vojne a že nemeckí daňovníci za ne zaplatili približne 16 miliárd nemeckých mariek. Nemecké súdy udelili sťažovateľovi pokutu a pred Komisiou tento trest odôvodňovali záujmom ochrany „národnej bezpečnosti a územnej celistvosti, povesti a práv iných a predchádzaním nepokojom a zločinnosti. Komisia aplikovala princíp primeranosti a konštatovala, že verejný záujem na predchádzaní zločinnosti a nepokojom medzi obyvateľmi Nemecka

---

¹ BARTOŇ, M.: *Svoboda projevu: princípy, garance, meze*. Praha: Leges, 2010, s. 217.

² Spolkový ústavný súd považuje tzv.osvienčimskú lož za preukázateľne nepravdivé skutkové tvrdenie BVerfGE 90, 241 – Auschwitzluge.

³ Zákon č. 300/2005 Z.z – Trestný zákon.

⁴ MILL, J. S.: *O slobode*, s. 60, In: BARTOŇ, M.: *Svoboda projevu: princípy, garance, meze*. Praha: Leges, 2010, s. 219.

kvôli urážlivému správaniu voči Židom a podobným útokom, a požiadavka chrániť ich povesť a práva prevažuje v demokratickej spoločnosti nad slobodou sťažovateľa šíriť publikácie popierajúce, že existovalo vraždenie Židov v plynových komorách počas nacistického režimu.¹

S problematikou popierania holocaustu a nenávisťnými prejavmi sa Európsky súd pre ľudské práva stretol v prípade Jersild proti Dánsku. Sťažovateľom bol dánsky novinár, moderátor mienkotvornej televíznej relácie, do ktorej si pozval predstaviteľov dánskej extrémistickej skupiny tzv. Zelených bünd – Greenjackets, aby verejne prezentovali svoje názory.² V relácii odzneli pochvalné názory na hnutie Ku-Klux-Klan a nenávisťné prejavy na adresu imigrantov. Dánske vnútroštátne sudy odsúdili autorov výrokov, moderátora a tvorca relácie k finančnej pokute. Jens Olaf Jersild sa po vyčerpaní vnútroštátnych opravných prostriedkov obrátil na Európsky súd pre ľudské práva, ktorý dal za pravdu vnútroštátnym súdom, že dané výroky nepožívajú ochranu slobody prejavu pre svoj obsah, ale situáciu sťažovateľa odlišil na základe faktu, že v kontexte verejnej diskusie o rasizme, na ktorú bolo v relácii poukázané, nebolo v úmysle sťažovateľa propagovať nenávisťné prejavy, ale predstaviť ich verejnej diskusii. Súd v tomto prípade potvrdil úlohu médií a novinárov v spoločnosti „public watchdog“ – strážnych psov demokracie.

Ďalší možný prístup k posudzovaniu nenávisťných a revizionistických prejavov predstavil Európsky súd pre ľudské práva v prípade Lehideux a Isorni proti Francúzsku za pravdu sťažovateľom, ktorí bránili kontroverznú postavu maršála Petaina³ a snažili sa o jeho rehabilitáciu. Súd deklaroval, že svoju rolu pri revizionistických prejavoch hrá aj časový odstup. Diskusiu sťažovateľov označil za legitímnu a obmedzenie za neopodstatnené, keďže sa dištancovali od nacistických zločinov. Súd zobral do úvahy aj odstup času, ktorý uplynul od diskutovaného obdobia, a ten zmierňuje prísnosť nazerania na danú problematiku(...) nie

---

¹ D.I. proti Nemecku, číslo sťažnosti 26551/95.

² PETRÍK, M.: *Sloboda prejavu a fašistické, rasistické a iné extrémistické prejavy*. In: *Justičná revue*. 4/2004, s. 430.

³ Stál na čele kolaborantskej vlády sídliacej vo Vichy počas okupácie Francúzskeho územia vojskami nacistického Nemecka.

je možné na neho nazerať s rovnakou prísnosťou ako keby uplynulo 10 či 20 rokov.“¹ Prihliadať je nutné aj na skutočnosť, či sa v rámci prejavu jednalo o faktickú informáciu alebo úsudok autora. Kým pri faktoch dokážeme určiť pravdivosť, resp. nepravdivosť, túto možnosť pri úsudkoch nemáme. Úsudky navyše možno rozlíšiť na preferencie – vnútorné súkromné pocity, ktoré nemajú atribút skutkového tvrdenia a súdy- pocity, ktorými hodnotíme sveta tie atribút skutkového tvrdenia majú.² Ľahko môžu nastať sporné situácie, teda nezreteľné odlišenie a prelínanie sa faktu a úsudku, preto je nutné vychádzať z kontextu výroku.³ Obmedzovanie a postihovanie úsudkov a názorov by mohlo časom odstrašiť a priniesť negatívny preventívny účinok tzv. chilling effect do verejnosti, ktorý by negatívne ovplyvnil diskusiu v rámci spoločnosti. Preto je potrebné pristupovať k obmedzovaniu každého prejavu ako k individuálnemu prípadu a prihliadať na jeho konkrétne okolnosti.

Záver

Koncept obranyschopnej demokracie je založený aj na ochrane pred zneužitím práv, čo predstavuje článok 17 Dohovoru, ktorý bol už viackrát aplikovaný na pravicový aj ľavicový extrémizmus. Judikatúra v súvislosti s článkom 17 Dohovoru sa vzťahuje predovšetkým na antisemitizmus, národný socializmus, revizionizmus, rasizmus a komunizmus. Priama aplikácia spomínaného článku znamená odmietnutie sťažnosti na ochranu takéhoto nechráneného prejavu ako neopodstatnenej. Všeobecne sa však dá konštatovať, že samotnú priamu aplikáciu článku 17 Dohovoru je možné nájsť skôr v raných rozhodnutiach Komisie, a čím ďalej je viac a viac sporadickejšia a veci, na ktoré štrasburské orgány pred nedávnom aplikovali článok 17, budú posudzované skôr limitujúcou klauzulou článku 10 odsek 2 Dohovoru.⁴ V dnešných

---

¹ *Lehideux a Isorni proti Francúzsku*, zo dňa 23.9.1998, sťažnosť č. 24662/94.

² Pozri POST, R.: *The Constitutional Concept of Public Discourse: Outrageous opinion, Democratic Deliberation, and Hustler Magazine v. Falwell*. Harvard: *Harvard Law Review*, 103/1990, s. 652-653.

³ Príkladom môže byť označenie politika za zlodēja a podvodníka.

⁴ KMEC, J.; KOSAŘ, D.; KRATOCHVÍL, J.; BOBEK, M.: *Europská úmluva o lidských právech. Komentář*. Praha: C.H.Beck, 2012, s 1016.

dňoch je teda článok 17 aplikovaný skôr nepriamo ako výkladová pomôcka pre ospravedlnenie nutnosti zásahu v demokratickej spoločnosti v zmysle článku 10 odsek 2. Postupným vývojom sa tak judikatura Európskeho súdu pre ľudské práva posúva k uprednostneniu slobody prejavu a verejnej diskusie pred slepou ochranou verejných statkov.

Literatúra:

BARTOŇ, M.: *Svoboda projevu: princípy, garance, meze*. Praha: Leges, 2010, 384 s.

DRGONEC, J.: *Sloboda prejavu z pohľadu de constitutione ferenda*. In: *Justičná revue*. 11/2008, s.1495-1517.

EASTLAND, T.: *Freedom of Expression in the Supreme Court. The Defining Cases*. Lanham: Rowman&Littlefield Publishers, 2000, 432 s.

HART, H. L. A.: *Law, Liberty and Morality*. Stanford: Stanford University Press, 1963, 88 s.

PETRÍK, M.: *Sloboda prejavu a fašistické, rasistické a iné extrémistické prejavy*. In: *Justičná revue*. 4/2004, s. 418-434.

MACOVEI, M.: *Právo na slobodu prejavu. Sprievodca na aplikáciu článku 10 Európskeho dohovoru o ľudských právach*. Bratislava: Council of Europe, 2007, 64 s.

Potenciál využitia nástrojov e-participácie v deliberatívnej demokracii

Roland Kyška

E-activism represents activities in online environment utilizing especially social media or emails in order to enable civil movements and activists communicate faster and more efficiently to the widest possible auditorium. The Internet also often makes it possible to share and distribute messages that would otherwise would not get to mainstream media. The deliberative democracy concept that has been gaining ground since the 90s talks about an ideal form of the government, where free and equal citizens will substantiate decisions in the process where they mutually state reasons that are mutually acceptable and generally accessible, in order to achieve goals that are binding to all citizens at present but open to new challenges. It is the web environment that could be the place of participative deliberation, accessible for each member of the community, as deliberation assumes active approach of all concerned by the issue.

Diskusia o potenciálnom prínose internetu, rozličných webových služieb a informatizácie k rozvoju občianskej spoločnosti, ako i o ich vplyve na demokratizačné procesy prináša protichodné názory a interpretácie tak v akademických, ako aj v odborných kruhoch praxe. Časť autorov, niekedy až nekriticky, vyzdvihuje pozitíva nových technológií, v kontradikcii s diskurzom o nestálosti väzieb vytváraných on-line, virtualite politických aktov na webe či problémoch novej identity používateľa v tomto prostredí a potreby jej neustálej redefinície.

E-aktivizmus, jeho vplyv na občiansku spoločnosť a potenciál k spoločenským zmenám

Medzi najčastejšie diskutované témy v tejto oblasti patrí vplyv informačno-komunikačných technológií (IKT) na občianske hnutia v autoritatívnych režimoch. V tejto súvislosti sa ako pozitívne príklady uvádzajú protirežimné protesty v Moldavsku či tzv. Arabská jar. Internet jednak napomohol priamo pri organizovaní protestov, informovaní o

dianí v krajine¹, pripravil verejnosť na väčšiu občiansku a politickú angažovanosť².

V nedemokratických režimoch s monopolným postavením štátnych médií pod kontrolou vládnej moci je internet alternatívou duálneho systému a dobrou platformou na šírenie opozičných názorov, pričom toto pozitívum výrazne potláča debatu o nevýhodách takto šíreného obsahu. Tie sú markantnejšie v pluralitných spoločnostiach.

Západný svet žije v ére “uploadingu”, kde jednotlivci i spoločnosti novo objavili svoju moc spočívajúcu často skôr v bezplatnom posielaní, vysielaní a rozosielaní vlastných nápadov než v pasívnom “downloadovaní” komerčných produktov, čo podstatne mení tok kreativity, inovácií, politickej mobilizácie a zhromažďovania informácií i ich rozširovania.³ Bez dostatočnej úrovne intermediálnej gramotnosti sa však táto moc často obracia voči občanom a to v podobe zneužívania informácií v politickom boji, neraz za asistencie spravodajských služieb.⁴

Nemalá pozornosť sa tiež venuje, aj v odbornej literatúre, zmenám mediálneho prostredia, politického marketingu či politickej komunikácie ako takej, spôsobenými nástupom webu 2.0 a služieb tzv. sociálnych alebo participatívnych médií. Akcelerátorom tejto diskusie bolo využívanie sociálnych médií a nových foriem komunikácie či fundraisingu, ktoré viedli k víťazstvu Baracka Obamu v amerických prezidentských

---

¹ BEAUMONT, P.: *The Truth about Twitter, Facebook and the uprising in the Arab world*. In: *The Guardian*. 25. február 2011. [online], [cit. 2011/11/13]. Dostupné na internete: <<http://www.guardian.co.uk/world/2011/feb/25/twitter-facebook-uprisings-arab-libya>>.

² Pozri napr.: WHEELER, D. L.; MINTZ, L.: *New Media and Political Change: Lessons from Internet Users in Jordan, Egypt, and Kuwait*. In FOX, R. L.; RAMOS, J. M.: *iPolitics: Citizens, Elections, and Governing in the New Media Era*. New York: Cambridge University Press, 2012.

³ FRIEDMAN, T. L.: *Svět je plochý: Stručné dějiny jedenadvacátého století*. Praha: Academia, 2007, s. 96.

⁴ KYŠKA, R.: *Risks of Lack of Online Literacy in Context of E-activism*. In: *Politické vedy*. 4/2012. Banská Bystrica: Fakulta politických vied a medzinárodných vzťahov UMB.

voľbách v roku 2008¹, čo upriamilo pozornosť autorov na túto oblasť aj v iných krajinách sveta², vrátane Slovenska³.

Naopak, na strane občianskeho sektora sa stále viac hovorí o tzv. občianskej spoločnosti 2.0, aj keď autorstvo termínu *Civil Society 2.0* sa často pripisuje političke, ministerke zahraničných vecí USA Hillary Clintonovej. Iniciatívu s týmto názvom predstavila ministerka Clintonová v novembri 2009 na Fóre pre budúcnosť v Marakéši s cieľom pomôcť tzv. grassroots⁴ organizáciám na celom svete pri využívaní moderných technológií pre šírenie ich príbehu ale i pri ich vzájomnej komunikácii⁵.

Občiansku spoločnosť 2.0 je ale nutné chápať aj v širších súvislostiach ako len americkú vládnú iniciatívu. Nástroje web 2.0 prinášajú novú kvalitu do fungovania mimovládneho sektora; zvyšujú jeho efektivitu napr. pri komunikácii s verejnosťou, pri organizovaní rôznych podujatí, vrátane protestov, umožňujú doteraz nezvyčajne rýchlo aktivizovať verejnú mienku.

V mnohom ale radikálne menia aj samotnú podstatu aktivít občianskej spoločnosti. Napríklad elektronická petícia by zjednodušila zber podpisov a umožnila by prístup aj k signatárom, ktorých doteraz organizátori nemohli efektívne osloviť (osoby odcestované v zahraničí, imo-

---

¹ Pozri napr.: HARFOUSH, R.: *Yes We Did: An Inside Look at How Social Media Built the Obama Brand*. Berkley: New Riders, 2009.; QUALMAN, E.: *Socialnomics: How Social Media Transform the Way We Live and Do Business*. New Jersey: John Wiley & Sons, 2009.; MERZ, M.; RHEIN, S.: *Wahlkampf im Internet: Handbuch für die politische Online-Kampagne*. Berlín: Deutsches Institut für Public Affairs, 2009; KREJČÍ, M.: *Jak se "dělá" prezident Spojených států amerických*. Praha : Mladá fronta, 2008.

² Pozri napr.: JONES, N.: *Campaign 2010: The Making of the Prime Minister*. Londýn: Biteback, 2010.

³ Pozri napr.: KOLLÁR M.: *Média a voľby 2010*. In: BÚTOROVÁ, Z.; GYÁRFÁŠOVÁ, O.; MESEŽNIKOV, G.; KOLLÁR, M.: *Slovenské voľby '10: Šanca na zmenu*. Bratislava : Inštitút pre verejné otázky, 2011; KYŠKA, R.: *Všetci sme nahí na Facebooku*. Bratislava: Forza Music, 2010.

⁴ Termínom grassroots sa označujú predovšetkým hnutia, ktoré vznikajú "odspodu", teda spontánne, na základe často lokálnych iniciatív s cieľom podpory miestnych komunít.

⁵ *Secretary Clinton Announces Civil Society 2.0 Initiative to Build Capacity of Grassroots Organizations*. [online], [cit. 2013/03/15]. Dostupné na internete: <<http://www.state.gov/r/pa/prs/ps/2009/nov/131234.htm>>.

bilné osoby a pod.), no stále ide len o tradičnú aktivitu, ktorá sa realizuje v inom prostredí, i keď ide o prostredie efektívnejšie. Stále častejšie sledujeme aj nové aktivity občianskej spoločnosti, ktoré sú svojim charakterom predurčené fungovať len v on-line priestore. Ide napríklad o kolaboračné projekty, ktoré vyžadujú zapojenie istého množstva spoluautorov pri svojej tvorbe. Takéto nástroje sú ideálne napríklad pri kontrole verejnej moci, ide napríklad o tzv. watchdogové¹ aktivity, o kontroly zmlúv či hospodárenia verejných organizácií verejnosťou a pod.

E-governance ako súčasť informatizácie spoločnosti

Pre občanov sa internet stáva jedným z kľúčových zdrojov informácií. V štúdií Haradakisa a Hansona² dokonca po prvý raz predbehol vo vekovej kategórii od 18 – 35 rokov internet ako primárny zdroj politických informácií Američanov tradične dominujúcu televíziu. Napriek tomu sa dominantná pozornosť venuje meniacemu prostrediu najmä cez optiku starých komunikačných rámcov, je preto vnímané a interpretované ako jednosmerný tok. Aj samotní politici nevyužívajú všetky možnosti, ktoré im web poskytuje, k interakcii s voličmi³, rovnako aj v procese informatizácie spoločnosti, ktorý často riadia, sa viac hovorí o tzv. e-governmente než o e-governance.

---

¹ Termín “watchdog” pochádza z anglického výrazu označujúceho strážneho psa. Používa sa v prostredí tretieho sektora najmä na označovanie aktivít, ktoré sledujú vynakladanie finančných prostriedkov verejnej správy, pravdivosť výrokov v médiách, resp. výrokov politikov, ale i napríklad prístup k životnému prostrediu.

² HARADAKIS, P.; HANSON, G.: *Campaign 2008: Comparing YouTube, Social Networking and Other Media Use Among Younger and Older Voters*. In: HENDRICKS, A.; KAID, L. L.: *Techno Politics in Presidential Campaign: New Voices, New Technologies and New Voters*. New York: Routledge, 2011, s. 77.

³ GULATI, G. J.; WILLIAMS, C. B.: *Closing Gaps, Moving Hurdles: Candidate Web Site Communication in the 2006 Campaigns for Congress*. In: PANAGOPOULOS, C. (ed.): *Politicizing Online: The transformation of Election Campaign Communications*. New Jersey: Rutgers University Press, 2009, s. 65.

Kým e-governmentom sa vo všeobecnosti a s nemalým zjednodušením chápe elektronické úradovanie¹, e-governance vyžaduje obojsmernú komunikáciu. Podľa definície Commonwealth Network of Information Technology for Development Foundation e-governance zahŕňa využívanie internetu občianskou spoločnosťou, mimovládnyimi organizáciami a profesnými asociáciami na mobilizáciu verejnej mienky a ovplyvňovanie rozhodovacích procesov; na zvyšovanie elektronickej distribúcie vládnych i komerčných služieb a informácií; elektronické zverejňovanie návrhov zákonov a právnych noriem kvôli spätnej väzbe verejnosti a ďalších krokov pri budovaní infraštruktúry zjednodušujúcej prístup k týmto službám.²

Niektorí autori chápu e-governance ako strešný pojem elektronickej verejnej správy, ktorú tvorí e-government v zmysle elektronických procesov v rámci profesionálnej verejnej správy a ďalej e-demokracia. Pekárek v tejto súvislosti uvádza vzorec *e-demokracia = e-volby + e-participácia*³, z ktorého vyplýva, že e-participáciou rozumieme skôr všetky procesy, ktoré zapájajú občanov do verejných rozhodovacích procesov pomocou informačno-komunikačných technológií nad rámec elektronických volieb.

Napriek tomu, že pre nástroje webu 2.0 sa ujali ako synonymá termíny sociálne médiá alebo participatívne médiá, tieto dve na prvý pohľad jednoznačne adjektíva akoby nedostatočne určovali predmet ďalšieho skúmania tohto prostredia ale i jeho rozvoja. Nové možnosti participácie, nové paradigmy komunikácie, obojsmerný tok informácií, na ktorom by práve mala byť založená e-governance, vyžadujú zároveň nový pohľad, novú epistemológiu.

---

¹ ANDACKÝ, J.: *Keď sa bude na úrad chodiť cez web*. In: *Trend: Týždenník o ekonomike a podnikaní*. 11. apríl 2013, 14/2013, s. 10-13.

² COMMONWEALTH NETWORK of INFORMATION TECHNOLOGY FOR DEVELOPMENT FOUNDATION. *Country Profiles of e-governance*. [online], [cit. 2013/05/01]. Dostupné na internete: <<http://unesdoc.unesco.org/ulis/cgi-bin/ulis.pl?catno=127601>>.

³ PEKÁREK, A.: *E-participace a její současný stav v české praxi*. In: *Ikaros*. 4/2008. [online], [2011/07/02]. Dostupné na internete: <<http://www.ikaros.cz/node/4651>>.

Násilné politické akty na internete a hacktivizmus

Haktivizmus je termín označujúci kombináciu tradičných metód politického protestu s technologickými znalosťami počítačového hekerstva.¹ Najznámejšími metódami hacktivizmu sú pozmeňovanie webových stránok, ich napodobňovanie či zosmiešňovanie, presmerovanie alebo kolaps stránok v dôsledku preťaženia (virtual sit-ins).

K najvýznamnejším prípadom hacktivizmu ostatného obdobia patrí kauza WikiLeaks, či aktivity skupiny Anonymous, prípadne masívny odpor a protestné akcie vyvolané dohodou ACTA.

Diskutovanou otázkou je, do akej miery možno hacktivizmus zaštitíť slobodou prejavu, ktorá je pilierom demokratickej spoločnosti. Nie každé vyjadrenie si túto ochranu zaslúži, najmä ak útoky spôsobia škodu, manipulujú so súkromným majetkom či ukradnutými údajmi.²

V takomto prípade je vitálnym záujmom štátu chrániť infraštruktúru pred útokmi, či už hovoríme o informačnej infraštruktúre fyzickej alebo logickej, štátnej alebo súkromnej. Ide najmä o prípady závažných zásahov do individuálnych subjektívnych prác (právo na osobnú integritu, práva majetkovej povahy a pod.), do nedistributívnych verejných statkov (pluralita, solidarita, mravnosti a pod.), z ktorých si osobitné zdôraznenie zasluguje všeobecná dôvera v služby informačnej spoločnosti.³

Aj preto je dôležité jasne definovať a kategorizovať aktivity hacktivizmu a oddeliť ich od kyberterorizmu, často motivovaného a podporovaného vládami niektorých krajín, či ich tajnými službami.

E-participácia, proces definovania a redefinovania online identity

Koncept e-participácie má šancu na úspech aj vzhľadom na rastúcu penetráciu internetu a obľubu rôznych platforiem na báze webu 2.0.

---

¹ TAYLOR, P.: *Hactivism: in search of lost ethics?* In: WALL, S. D. (ed.): *Crime and the Internet*. Londýn: Routledge, 2001, s. 59.

² HAMPSON, N.: *Hactivism: A New Breed of Protest in a Networked World*. In: Boston College International & Comparative Law Review. 35/2012.

³ GRIVNA, T.; POLČÁK, R. (ed.): *Kyberkriminalita a právo*. Praha: Auditorium, 2008, s. 24-25.

Navyše záujem o tento koncept vzniká nezávisle na sebe, no v korelačnom vzťahu rastúcich prejavov občianskej angažovanosti na webe, či už v podobne elektronických petícií, organizovania a zvolávania protestov či mítingov v prostredí sociálnych sietí, ale aj rôznymi kreatívnejšími formami protestov na jednej strane a postupného procesu otvárania sa verejnej správy. Príkladom je iniciatíva pôvodne ôsmich krajín Open Government Partnership z 20. 9. 2011, ku ktorej sa pridalo zhruba 50 krajín vrátane Slovenska.

E-aktivizmus by ale nemal byť ponímaný len ako doplnok občianskej angažovanosti v skutočnom svete, je novým druhom činnosti v úplne odlišnom prostredí. Tak ako je potrebné na neho klásť iné kvalitatívne i kvantitatívne nároky ako na doterajšie známe prejavy občianskej angažovanosti, mal by sa hodnotiť vždy zasadený do správneho kontextu.

Podľa Müllera internet poskytuje bezprecedentné možnosti pre nekonečný proces konštruovania identity chápanej ako projekt, ktorého hlavná súčasť je aktívna účasť v procese komunikácie. Zároveň však upozorňuje, že nové formy virtuálnych komunít sú priveľmi fragmentované a pluralizované, aby mohli ponúknuť trvalejšie formy spolupatričnosti.¹

Komunita v modernej spoločnosti stráca svoje atribúty známe z predmoderných čias. Príbuzenské vzťahy nahrádzajú vzťahy osobného priateľstva ako prostriedky stabilizácie sociálnych zväzkov. Rovnako komunita už nie je viazaná na lokalitu, ktorá bola v predmoderných kontextoch ohniskom ontologického bezpečia.²

Patrí však k ľudským túžbam, byť súčasťou komunity. Vnútri v komunite sa môžeme uvoľniť - sme v bezpečí, nečhajú tu nijaké nástrahy. V komunite sa môžeme spoliehať na dobrú vôľu všetkých ostatných. Komunita predstavuje svet, ktorý nám nanešťastie nie je dostupný, ktorý by sme si však veľmi želali obývať a ktorý, ako dúfame, budeme raz vlastniť.³

---

¹ MÜLLER, K. B.: *Politická sociologie: Politika a identita v proměněch modernity*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2012, s. 193.

² GIDDENS, A.: *Důsledky modernity*. Praha : Sociologické nakladatelství, 2010, s. 94.

³ BAUMAN, Z.: *Komunita: Hľadanie bezpečia vo svete bez istôt*. Bratislava: Vydavateľstvo spolku slovenských spisovateľov, 2006, s. 7-8.

A práve v tom je zásadný rozdiel medzi predmodernou a modernou komunitou. Jednotlivec v modernej dobe je v stave neustálej transformácie, musí sa neustále redefinovať, stať sa niekym iným, než bol dosiaľ.¹

V procese sebadefinovania potrebuje ale nutne úsudky svojich blížnych o svojom konaní, keďže úplná svojvôľa jednotlivca v súde o seba sa dá sotva realizovať, v názore na seba samého sa človek nemôže opierať len sám na seba.² Výhody, ktoré virtuálne prostredie poskytuje na tento druh sebadefinovania, sú v porovnaní s predmodernými kontextmi nespochybniteľné.

Obľuba participatívnych médií nespočíva len v potrebe jednotlivca definovať sa a svoju identitu neustále dotvárať v procese kreatívnej deštrukcie a následného redefinovania samého seba. Ich výhodou je, že tento proces prebieha nielen v akejsi pomyslenej virtuálnej galérii, vystavený pohľadom ostatných, ale v tom, že práve táto komunita je súčasťou procesu sebadefinovania. Jednotlivec nielen tvorí a publikuje, on očakáva, že členovia komunity budú jeho postoje, názory, diela komentovať, odobrovať a ďalej šíriť.

A práve funkcionality umožňujúce túto komunikáciu nachádzajú využitie aj v politických procesoch na webe, nech už je tento termín akokoľvek nevyhranený a terminologicky neustálený, čo je možné pripísať práve dynamickému procesu aplikácie a stále silnejšej penetrácie politických aktov do on-line prostredia.

Participatívne médiá by v mnohých ohľadoch mohli nájsť uplatnenie práve v koncepte deliberatívnej demokracie, ktorý sa presadzuje od 90. rokov a hovorí o ideálnej forme vládnutia. V nej slobodní a rovní občania zdôvodňujú rozhodnutia v procese, v ktorom si vzájomne uvádzajú dôvody, ktoré sú vzájomne prijateľné a všeobecne prístupné, s cieľom dosiahnuť záver, ktorý je záväzný pre všetkých občanov v súčasnosti, ale otvorený aj budúcim výzvam.³ Web 2.0 poskytuje takmer

---

¹ BAUMAN, Z.: *Umění života*. Praha: Academia, 2010, s. 83.

² JASPERS, K.: *Úvod do filosofie: Dvanáct rozhlasových přednášek*. Praha: OIKOYMENH, 2006, s. 46.

³ BIANCHI, G.; MIKOVÁ, K.: *Deliberatívna demokracia a jej nadnárodný kontext*. In: PLICHTOVÁ, J. (ed.): *Občianstvo, participácia a deliberácia na Slovensku: Teória a realita*. Bratislava: Veda, 2010, s. 109.

ideálnu platformu na prezentáciu a vzájomnú konfrontáciu názorových pozícií.

Predstava webu ako priestoru určeného na hľadanie spoločného dobra ale v mnohom zlyháva. Namiesto toho, aby posilnila myšlienku deliberatívnej demokracie ako vhodného konceptu, poukazuje a akcentuje jeho mnohé nedostatky. Deliberácia totiž predpokladá isté povahové vlastnosti aktérov ako sú tolerancia, schopnosť akceptovať a osvojiť si názor iných, schopnosť logicky formulovať svoje argumenty. Okrem toho kladie časové nároky na aktérov a rovnako predpokladá istú úroveň kognitívnych schopností.

Napriek týmto nedostatkom participatívne médiá sú stále výraznejšou súčasťou života jednotlivca, bežným zdrojom informácií dôležitých pre jeho spotrebiteľské návyky, občiansky život i voličské správanie. Malo by byť preto v záujme spoločnosti viesť používateľov týchto médií k tolerancii, čo predpokladá aj uvážlivý a komplexný projekt mediálnej výchovy s akcentom na digitálnu gramotnosť. Vzhľadom na dynamický vývoj tohto prostredia, by ale nemalo ísť o ustálený koncept, jeho autori by mali skôr rátať s potrebou neustálej aktualizácie.

Naopak zanedbanie výchovy a vzdelávania v tejto oblasti môže mať v prostredí plnom neverifikovaných, klamlivých, mystifikujúcich a často zámerne zavádzajúcich informácií nedorozumené následky na verejný priestor.

Príkladov ako môžu aj neverifikované informácie radikálne zasiahnuť do politického vývoja, či ako môžu spôsobiť obrovské hospodárske škody, je mnoho. Z mnohých by sme radi poukázali na údajný spravodajský spis Gorila, ktorý bol na internete uverejnený v decembri 2011 a obsahoval viacero diskreditujúcich informácií o politických aktéroch naprieč politickým spektrom. Spis poukazoval na rozsiahle prepojenie komerčných záujmov ekonomických skupín a politikov, na nekalé financovanie politických strán, ba i na systémovú korupciu, klientelizmus či dokonca snahu ovládnuť politický priestor fiktívnymi politickými stranami založenými len za účelom silnejšej infiltrácie slovenskej politickej scény a získaním patričných benefitov z následnej privatizácie, či provízií z obchodných vzťahov.¹

---

¹ Pozri: NICHOLSON, T.: *Gorila*. Bratislava: Dixit, 2012.

Ak by ale aj skutočne všetky anonymne uverejnené fakty boli pravdivé, chýbajúci diskurz o zdrojoch, motivácii autorov či šíriteľov, autenticite materiálov ale v konečnom dôsledku aj morálno-etických otázkach vzniknutej situácie ukazuje na vážne zlyhanie spoločnosti. Z charakteru dokumentov pritom nie je možné vylúčiť, že mohlo ísť aj o spravodajskú hru, čo by v našich geopolitických podmienkach nebolo navyše nezvyčajné.

Krátka správa na tweeterovom účte agentúry AP, podľa ktorej Bielým domom zatriasla explózia, pri ktorej bol zranený aj prezident USA Barack Obama, spôsobila straty v miliónoch dolárov a pád indexu Dow Jones Industrial. Išlo pritom o útok hackerov. Na falošný tweet však naleteli roboti, ktorí nakupujú a predávajú akcie úplne bez ľudského zásahu.¹ Tento prípad osobitne poukázal na zraniteľnosť finančných trhov, ale aj na často podceňovaný vplyv participatívnych médií na spoločnosť a jej vývoj.

Oba citované príklady poukazujú na rastúci vplyv IKT v spoločenskom živote a na to, že túto oblasť nie je možné ignorovať, nakoľko zasahuje výrazne aj životy tých, ktorý možno IKT vo svojom živote vôbec nevyužívajú.

Záver

E-participácia je nástrojom na budovanie silnejšej občianskej spoločnosti, je javom, ktorého vplyv sa neustále zväčšuje. A to nielen postupnou elektronizáciou rôznych zložiek života, vrátane verejnej sféry, komunikácie občana s úradmi či politickými aktérmi. Pre stále väčšiu časť populácie je on-line prostredie dominantným komunikačným rámcom, či doslova sociálnym prostredím.

V neustále meniacom sa prostredí služieb webu 2.0, kde denne pribúdajú a zároveň zanikajú rôzne projekty, ktoré majú či mali ambíciu priniesť angažovanosť vo verejnom priestore, ide však o koncept v tejto chvíli značne nestály. Problémom je jednak nejednoznačnosť vnímania

---

¹ Stačil jeden falošný tweet a roboti se zbavili akcií za čtyři biliony. In: Lidovky.cz, 23. apríl 2013. [online], [cit. 2013/05/15]. Dostupné na internete: <http://byznys.lidovky.cz/stacil-jeden-falesny-tweet-a-roboti-se-zbavili-akcii-za-ctyri-biliony-1jf-/firmy-trhy.aspx?c=A130424_111253_firmy-trhy_mev>.

e-participácie, ale aj ďalších prvkov, ako je e-governance a v neposlednom rade aj e-demokracia ako taká. Táto nejednoznačnosť pritom vyplýva aj z nestálosti identít jednotlivcov i organizácii v novom on-line prostredí. V tejto chvíli sa nedá jednoznačne povedať, či táto nestálosť je len javom dočasným, vyplývajúcim z novosti prostredia alebo javom trvalým, ktorý, ako sme už uviedli, si bude vyžadovať “novú epistemológiu”, nové prístupy a zmenu doterajšieho chápania politických procesov.

Literatúra:

ANDACKÝ, J.: *Kedy sa bude na úrad chodiť cez web*. In: *Trend: Týždenník o ekonomike a podnikaní*. 11. apríl 2013, 14/2013.

BAUMAN, Z.: *Komunita: Hľadanie bezpečia vo svete bez istôt*. Bratislava: Vydavateľstvo spolku slovenských spisovateľov, 2006.

BAUMAN, Z.: *Umění života*. Praha: Academia, 2010.

BIANCHI, G.; MIKOVÁ, K.: *Deliberatívna demokracia a jej nadnárodný kontext*. In: PLICHTOVÁ, J. (ed.): *Občianstvo, participácia a deliberácia na Slovensku: Teória a realita*. Bratislava: Veda, 2010.

BEAUMONT, P.: *The Truth about Twitter, Facebook and the uprising in the Arab world*. In: *The Guardian*. 25. február 2011. [online], [cit. 2011/11/13]. Dostupné na internete: <<http://www.guardian.co.uk/world/2011/feb/25/twitter-facebook-uprisings-arab-libya>>.

BÚTOROVÁ, Z.; GYÁRFÁŠOVÁ, O.; MESEŽNIKOV, G.; KOLLÁR, M.: *Slovenské voľby '10: Šanca na zmenu*. Bratislava: Inštitút pre verejné otázky, 2011.

COMMONWEALTH NETWORK of INFORMATION TECHNOLOGY FOR DEVELOPMENT FOUNDATION. *Country Profiles of e-governance*. [online], [cit. 2013/05/01]. Dostupné na internete: <<http://unesdoc.unesco.org/ulis/cgi-bin/ulis.pl?catno=127601>>.

FRIEDMAN, T. L.: *Svět je plochý: Stručné dějiny jedenadvacátého století*. Praha: Academia, 2007.

GIDDENS, A.: *Důsledky modernity*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2010.

GRÍVNA, T.; POLČÁK, R. (ed.): *Kyberkriminalita a právo*. Praha: Auditorium, 2008.

GULATI, G. J.; WILLIAMS, C. B.: *Closing Gaps, Moving Hurdles: Candidate Web Site Communication in the 2006 Campaigns for Congress*. In: PANAGOPOULOS, C. (ed.): *Politicking Online: The transformation of Election Campaign Communications*. New Jersey: Rutgers University Press, 2009.

HAMPSON, N.: *Hactivism: A New Breed of Protest in a Networked World*. In: Boston College International & Comparative Law Review. 35/2012.

HARADAKIS, P.; HANSON, G.: *Campaign 2008: Comparing YouTube, Social Networking and Other Media Use Among Younger and Older Voters*. In: HENDRICKS, A.; KAID, L. L.: *Techno Politics in Presidential Campaign: New Voices, New Technologies and New Voters*. New York: Routledge, 2011.

HARFOUSH, R.: *Yes We Did: An Inside Look at How Social Media Built the Obama Brand*. Berkley: New Riders, 2009.

JASPERS, K.: *Úvod do filosofie: Dvanáct rozhlasových přednášek*. Praha: OIKOYMENH, 2006.

JONES, N.: *Campaign 2010: The Making of the Prime Minister*. Londýn: Biteback, 2010.

KREJČÍ, M.: *Jak se "dělá" prezident Spojených států amerických*. Praha: Mladá fronta, 2008.

KYŠKA, R.: *Všetci sme nahí na Facebooku*. Bratislava: Forza Music, 2010.

KYŠKA, R.: *Risks of Lack of Online Literacy in Context of E-activism*. In: *Politické vedy*. 4/2012. Banská Bystrica: Fakulta politických vied a medzinárodných vzťahov UMB.

MERZ, M.; RHEIN, S.: *Wahlkampf im Internet: Handbuch für die politische Online-Kampagne*. Berlín : Deutsches Institut für Public Affairs, 2009.

MÜLLER, K. B.: *Politická sociologie: Politika a identita v proměnách modernity*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2012.

NICHOLSON, T.: *Gorila*. Bratislava: Dixit, 2012.

PEKÁREK, A.: *E-participace a její současný stav v české praxi*. In: *Ikaros*. 4/2008. [online], [cit. 2011/07/02]. Dostupné na internete: <<http://www.ikaros.cz/node/4651>>.

QUALMAN, E.: *Socialnomics: How Social Media Transform the Way We Live and Do Business*. New Jersey: John Wiley & Sons, 2009.

Secretary Clinton Announces Civil Society 2.0 Initiative to Build Capacity of Grassroots Organizations. [online], [cit. 2013/03/15]. Dostupné na internete: <<http://www.state.gov/r/pa/prs/ps/2009/nov/131234.htm>>.

Stačil jeden falešný tweet a roboti se zbavili akcií za čtyři biliony. In: *Lidovky.cz*, 23. apríl 2013. [online], [cit. 2013/05/15]. Dostupné na internete: <http://byznys.lidovky.cz/stacil-jeden-falesny-tweet-a-roboti-se-zbavili-akcii-za-ctyri-biliony-1jf-/firmy-trhy.aspx?c=A130424_111253_firmy-trhy_mev>.

TAYLOR, P.: *Hactivism: in search of lost ethics?* In: WALL, S. D. (ed): *Crime and the Internet*. Londýn: Routledge, 2001.

WHEELER, D. L.; MINTZ, L.: *New Media and Political Change: Lessons from Internet Users in Jordan, Egypt, and Kuwait.* In FOX, R. L.; RAMOS, J. M.: *iPolitics: Citizens, Elections, and Governing in the New Media Era*. New York: Cambridge University Press, 2012.

K morálnemu minimu práva ako základu demokratického právneho myslenia

Dominik Šoltys

What does it mean when one is talking about the combination of law, morality and democracy? How it is possible to look through the glasses of democracy on the relationship between law and morality? Is something like that possible? How to achieve their harmony with the emphasis on the rule of law? What kind of problems does it bring, and on the contrary, what is its main advance? These questions take an analysis in the following text of this article.

V úvode o hodnotiacom poznaní minulosti

V dvadsiatom storočí bolo ľudstvo svedkom vzostupu a pádu dvoch totalitných režimov- na Západe fašizmu, na Východe zase komunizmu. Hodnotiace poznanie minulosti sa stalo integrálnou súčasťou posttotalitnej spoločnosti a determinantom intelektuálnych diskusií. Takmer niekoľko dní po skončení druhej svetovej vojny napísala Hannah Arendtová, že ústredným problémom intelektuálnych diskusií druhej polovice 20. storočia bude *zlo*. Otvorila tým otázku, nakoľko je človek nachádzajúci sa v situáciách totalitných režimov schopný autonómne súdiť namiesto toho, aby bol vystavený silám zla. Preto súdnosť, ako schopnosť ľudskej mysle porozumieť ľudsky zmysluplným udalostiam, definuje prvoradú úlohu morálky v nových podmienkach. Morálny pohľad alebo *súdiaca reflexia*, tak ako ju Arendtová označuje, umožňuje preniknúť k odpovediam o hodnote ľudskosti. Návrat k humanitným ideálom predpokladá ich konfrontáciu so skutočnosťou totalitných režimov. O otvorenej neľudskosti nacizmu niet pochyb, lživosť humanity komunizmu môže pôsobiť zdanlivo mäťúco, avšak ide o ten istý jav.

V právnej filozofii sa korelátom eufórie po páde totalitných režimov stáva prirodzenoprávne zanievanie. V tejto súvislosti sa hovorí tiež o tzv. „*večnom návrate*“ prirodzeného práva, ktoré sa naprieč dejinami právneho myslenia strieda s obdobiami pozitivistického prístupu. A tak sa zdá, akoby sa k slovu dostala prirodzená snaha o morálny vzostup po skúsenosti s minulosťou, ktorú charakterizoval morálny

zostup. Jusnaturalizmus 20. storočia je svojimi dôsledkami spätý s obdobím „pozitivizácie“ prirodzeného práva, kedy sa prostredníctvom multilaterálnych medzinárodných zmlúv premietajú prirodzenoprávne hodnoty do pozitívnoprávnej úpravy jednotlivých krajín sveta.¹ Vzťah práva a morálky však nezostal nevyhnutne iba pritom. Na doktrínálnej, teda na filozoficko-právnej úrovni sa diskusia nezastavila. Preto zameraním tohto článku je v stručnom zhrnutí predstaviť stav diskusie od druhej polovice dvadsiateho storočia s poukázaním na rozdiely v jednotlivých právopositivistických a prirodzenoprávnych smeroch. Vzťah práva a morálky v podmienkach demokratického právneho štátu stavia poznatky právnej vedy do svetla ostatných spoločenských, politických a morálnych otázok. V nadväznosti na to sa právna teória stáva vnútorne spätou s demokratickou teóriou. Prečo je tomu tak si ukážeme v texte tohto príspevku.

O aké právo, respektíve o akú morálku tu ide, alebo o nežiaducom práve a nežiaducej morálke...

V rade otázok, ktoré neodbytné kladie právna veda snáď najviac vyčnievajú tieto: Čo je právo? Aký je vzťah práva a spravodlivosti? Môže byť právo nespravodlivé? Ak áno, čo potom? Je takéto „právo“ ešte stále právom? Ak nie, potom aké má byť?

Ak chceme odpovedať s ohľadom na historické skutočnosti, vnučuje sa odpoveď, ktorá právu priznáva viacero rôznych podôb. Podoby právnych poriadkov sa v priebehu vekov a v závislosti od miesta líšili. Lenže ten, kto položil zmienený zoznam otázok by mohol namietnuť, že sa nepýtal len na fakty, ale predovšetkým chce počuť ako by bolo možné predchádzať nedostatkom práva, ktoré sa v dejinách, možno aj neraz, vyskytli. Dobré teda, pokúsme sa akosi skĺbiť obe stránky.

Niet pochýb o tom, že právo možno pokladať za *nástroj* k dosahovaniu stanoveného cieľa. *Inštrumentalizmus* vedie k zdôvodneniu práva ako dobrého pokiaľ dosahuje stanovené ciele. Preto sa nám v tejto súvislosti javí ako rozhodujúcim prvkom *efektívita práva*. Právo je len na-

---

¹ HRDINA, I. A.; MASOPUST, Z.: *Chrestomatie ke studiu filosofie práva*. Praha: Leges, 2011, s. 331.

toľko dobré nakoľko dosahuje stanovený účel. Ak právo sleduje morálne negatívne ciele, ktoré dosahuje svojou vysokou efektivitou, nemožno mať pochybnosti o tom, že takáto diabolská kombinácia práva a negatívnej morálky je mimoriadne škodlivá. Štát je koncentrátom moci, preto jej zneužitie spravidla máva fatálne následky. Pritom nemusí ísť výhradne o pozitivismus opierajúci sa o morálne zvrátený obsah zákonov. Treba zdôrazniť, že aj prirodzenoprávne myslenie môže byť natoľko prekrútené, že ešte nemusí byť zárukou dobrého práva, najmä ak sa opiera o morálne perverzné hodnoty či dokonca extrémny naturalizmus. Nebolo tomu inak ani v prípade nacistickej hodnotovej jurisprudencie národnosocialistického Nemecka. Väčšina straníckych právnikov uvažovala o nevyhnutnosti národného práva, ktoré sa odvíja od potrieb nemeckého národa a hodnôt národného socializmu. Pritom sa kládol dôraz na základné morálne hodnoty nacistickej spoločnosti, totiž na čosi, čomu sa vtedy vravelo zdravé národné cítenie, slušnosť, mravnosť, čestnosť a altruizmus, a to všetko, samozrejme, len vo vzťahu k národným súkmeňovcom.¹ Navyiac nacistickí právnici otvorene hovorili, že právo je to, čo prospieva nemeckému národu.² Je jasné, že v tomto čase jedine, čo mohlo „prospievať“ nemeckému národu boli nacistické hodnoty, ktoré vychádzali z výsledkov rasistickej „vedy“. Ideovým substrátom sa stali závery filozofov rasizmu (napr. Gobineau, Lapouge, Chamberlain a iní) a prekrútené myšlienky (najmä tie s romanticko-nacionalistickou tematikou) filozofov, akými boli Fichte, Schopenhauer, Nietzsche a do istej miery aj Hegel.³

Nepochybne, filozofické zdôvodnenie práva sa viedlo v duchu národnosocialistických hodnôt. Avšak nacistický právny systém nezostal iba pri tom. Netreba zabúdať, že všetko čoho sa dopúšťali nacisti malo predbežnú či následnú oporu v pozitívnom zákonodarstve. Preto je pozitivismus v nacistickom právnom systéme badateľný v dvoch podo-

---

¹ SOBEK, T.: *Radbruchův mýtus a Benthamova formule*. In: *Právník*. 2/2011, s. 134.

² KNAPP, V.: *Problém nacistické právní filosofie*. Dobrá Voda: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2008, s. 70-71; s. 76.

³ KNAPP, V.: *Problém nacistické právní filosofie*. Dobrá Voda: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2008, s. 26-27.

bách: v pruskej tradícii automatického, bezmyšlienkovitého podriadeniu sa autorite, a v manipulatívnom vytváraní zdania legitimacy cestou legality.¹

Akiste je to iba jeden z množstva prípadov, kedy sa právo stalo *nástrojom presadzovania partikulárnej morálky*. Mimo nacizmu sa s podobným duchom zopätia práva a morálky možno stretnúť v socialistickom právnom systéme², ale aj v kresťanskom či islamskom variante práva. Tento prístup rozhodne nie je znakom toho, že právo je v dobrom stave, ale skôr je prejavom toho, že je pod mocenským vplyvom niektorej politickej alebo religióznej ideológie.³ Redukovať však tento problém iba na *inštrumentalizmus* a *moralizmus* práva by nebolo celkom správne. V tomto ohľade visí otáznik aj nad problémom *formalizmu* v práve. Takéto rozlíšenie sa z dnešného pohľadu na vec môže javiť ako samozrejmé. Zostaneme však iba pri tom, nakoľko v tejto chvíli nemáme priestor sa mu dôkladne venovať.

V našom skúmaní predsa len ostáva nezodpovedaná ešte jedná otázka: A čo ak je právo pod vplyvom spoločenskej, konvenčnej, „ľudovej“, či väčšinovej morálky? Aj ona má svoje hranice? Inými slovami, ako možno zabrániť názorom, ktoré presadzujú neobmedzené právo verejnosti nielen zakázať zákonom všetko, čo je považované za nesprávne, ale zakázať aj množstvo vecí, ktoré sú neškodné?⁴ Takto nastolená otázka je otázkou *legitimity zasahovania do oprávnenej slobody jednotlivca*. Problém, s ktorým sa tu potykáme súvisí s *vynucovaním morálky prostredníctvom práva*. Vynucovanie morálky ako účelu osebe, v ktorom sa prelína populizmus politickej dimenzie s vynucovaním, ktorému sa poskytuje právne zdôvodnenie. Vyjadrené inak, ako zabrániť tomu, aby spoločenský despotizmus, sám o sebe dosť nežiaduci, nachádzal

---

¹ HOLLÄNDER, P.: *Mezi kontinuitou a diskontinuitou, racionalitou a transcendencií (Predslov)*. In: RADBRUCH, G.: *O napětí mezi účely práva*. Praha: Wolters Kluwer, 2013, s. 11.

² Aj v socialistických režimoch sa vyskytovali odvolania na hodnoty internacionalizmu a humánnosti. Pováčšine však išlo len o frazérstvo bez reálneho obsahu. V tejto súvislosti je zaujímavé ako sa frazérstvo podieľalo na sprofanovaní humánnych ideálov v ďalšom vývoji postkomunistických krajín. Pozri VALACH, M.: *Etika v posttotalitní společnosti*. In: *Filosofický časopis*. 3/1995, s. 505-513.

³ SOBEK, T.: *Argumenty teorie práva*. Praha - Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2008, s. 249.

⁴ MILL, J. S.: *O slobode*. Bratislava: IRIS, 1995, s. 82.

svoje vyjadrenie a potvrdenie vo forme pozitívneho práva? V tomto ohľade kládla a ešte stále kladie a posúva medze liberalizácia spoločnosti. Hľadať počiatky tohto pohybu je so zreteľom na stanovený rozsah príspevku nemožné. Ale nebude to ani potrebné, ak spomenieme tzv. *princíp ujmy* (*harm principle*) sformulovaný liberálom Johnom Stuartom Millom. Jeho myšlienku vyjadril nasledovne: „Jediným účelom, kvôli ktorému sa môže moc spravodlivo použiť proti ktorémukoľvek členovi spoločnosti aj proti jeho vlastnej vôli, je zabrániť ubližovať iným.“¹ Nezmieňujeme to bezúčelne; aj právna filozofia sa diskusiou pristavila pri význame Millom vysloveného princípu ujmy. No dovoľte, aby sme sa nachvíľu vrátili k významu uvedenej myšlienky. Jej centrálnym pojmom je jednotlivcove vlastné dobro (morálne alebo telesné). To však neznamená, že by bolo dostatočným zdôvodnením donútenia, aby konal alebo trpel, lebo takto to bude preňho lepšie, urobí ho to šťastnejším atď. Oprávnené prostriedky sa vyčerpávajú dohovaraním a presvedčaním, no nie však donucovaním. Svoj výklad Mill završuje tvrdením: „V tej časti, ktorá sa týka iba jednotlivca samotného, je jeho nezávislosť od práva absolútna. Jednotlivec je suverénom, pokiaľ ide oňho samotného, o jeho vlastné telo a myseľ.“² Pripomenieme len, že v tejto chvíli vravíme o *autonómnej sfére jednotlivca*, ktorú však nemožno triviálne chápať len jeho vnútom a zovňajškom (tak ako sa to často deje). Napríklad konsenzuálne homosexuálne praktiky medzi dospelými osobami, ktoré vykonávajú vo svojom súkromí, nikomu neškodia, takže z hľadiska princípu ujmy by nemali byť kriminalizované, a to bez ohľadu na to, čo si o ich morálnej (ne)správnosti myslí väčšina spoločnosti.³ Ale to sme už pri zmienej debate medzi dvoma právnikmi, Herbertom Hartom a Patrickom Devlin. Katalyzátorom tejto diskusie bolo zverejnenie takzvanej *Wolfendenovej správy* (*Wolfenden Report*), ktoré sa udialo vo Veľkej Británii v roku 1957.⁴ Obsah správy zahŕňal odporúčania, aby sa nekriminalizovala mužská homosexualita

---

¹ MILL, J. S.: *O slobode*. Bratislava: IRIS, 1995, s. 15.

² MILL, J. S.: *O slobode*. Bratislava: IRIS, 1995, s. 16.

³ SOBEK, T.: *Právní myšlení: kritika moralismu*. Praha: Vydavatelství a nakladatelství Ales Čeněk, 2011, s. 519.

⁴ Oficiálnym označením *Správa Výboru o homosexuálnych trestných činoch a o prostitúcii* (*The Report of the department Committee on Homosexual Offences and Prostitution*). Bola uverejnená 4. septembra 1957 britskou vládou. Správa vznikla ako reakcia britského parlamentu na

odohrávajúca sa v súkromí medzi súhlasiacimi dospelými mužmi¹ a prostitúcia, ktorá sa mala odstrániť z ulíc na základe toho, že verejné ponúkajú sa bolo pre okoloidúcich urážlivou nepríjemnosťou. V jej znení sa doslova píše: „Podľa nášho právneho názoru funkcia práva nespočíva v zasahovaní do súkromného života občanov alebo vo vynucovaní určitého partikulárneho spôsobu života.“² Niekoľko riadkov predtým sa v nej uvádza, že „...funkcia (trestného práva), ako ju chápeme, spočíva v ochrane poriadku a slušnosti, v ochrane občanov pred tým, čo je urážlivé alebo škodlivé, a vo vytváraní dostatočných záruk proti vykorisťovaniu alebo kazeniu iných, obzvlášť tých ktorí sú mimoriadne zraniteľní, pretože sú mladí, slabí telesne alebo duševne alebo neskúsení....“³ Výbor odôvodnil odporúčanie nekriminalizovať homosexuálne praktiky medzi súhlasiacimi dospelými nasledovne: „...musí sa zachovať sféra súkromnej morálky a nemorálnosti, s ktorou, povedané stručne a jasne, právo nemá nič spoločné.“⁴ Práve uvedené odôvodnenie podnietilo kritickú reakciu Patricka Devlina, jedného z najvýznamnejších odborníkov v oblasti trestného práva. Namietal, že „potlačanie nerestí je vecou práva rovnako ako potlačanie podvratných aktivít“.⁵ Devlin odôvodňoval názor, podľa ktorého má právo presadzovať morálku spoločnosti, pretože tým chráni spoločenskú integritu. Na tom by nebolo nič zlé, zdá sa na prvý pohľad. Naozaj je to tak? Devlin chápal morálku špecificky. Podľa neho je morálka akýsi „spoločenský tmel“, ktorého vynucovanie ju odôvodňuje ako účelu samého osebe. Devlin však netvrdil, že je treba vynucovať každý aspekt väčšinového

---

vzrastajúci počet škandalózných procesov, ktorých predmetom bola práve homosexualita. V nadväznosti na to parlament menoval výbor pozostávajúcu z 15 členov, aby „prehodnotil... právnu úpravu a prax týkajúcu sa homosexuálnych trestných činov vrátane spôsobu vedenia súdnych procesov s obvinenými z týchto trestných činov.“ Zasadanie výboru trvalo 62 dní, pričom sa uskutočnilo za zatvorenými dverami, s vylúčením verejnosti. Dôvodom vylúčenia nebolo len predchádzať možným senzáciami zo strany médií, ale pretože 32 dní z celkového počtu dní zasadania výboru bolo vyhradených výsluchom svedkov, ktoré vzhľadom na svoj predmet obsahovali skutočnosti „vyžadujúce si úplnú otvorenosť“ vylúčaného.

¹ Ženská homosexualita nebola trestným činom.

² *Wolfenden Report*. New York: Stein and Day, 1963, s. 23-24.

³ *Wolfenden Report*. New York: Stein and Day, 1963, s. 23.

⁴ *Wolfenden Report*. New York: Stein and Day, 1963, s. 48.

⁵ DEVLIN, P.: *Enforcement of Morals*. Oxford: Oxford University Press, 1959, s. 15.

morálneho kódexu. Svoje tvrdenie obmedzoval iba na to, že ak by morálka nebola vynucovaná prostredníctvom práva, narúšala by sa tým morálna štruktúra spoločnosti brániaca spoločenskú integritu. Otázkou však zostáva akú morálku má Devlin na mysli? Predmetnou morálkou je ľudová morálka, morálka „správne uvažujúceho“ občana. Z tohto pohľadu obhajuje svoj nesúhlas so záverom Wolfendenovej Správy a bráni úlohu práva vynucovať morálku. Navyiac navrhuje, aby sa trestné právo používalo na trestanie nemorálnosti ako takej, ba podstatou samého zákona podľa neho nie je nič iné ako vynucovať morálny princíp.¹ Preto ktokoľvek kto sa dopúšťa morálneho priestupku, schopnému narušiť štruktúru ľudovej morálky, sa zároveň dopúšťa „zrady“ voči spoločnosti; podľa Devlina sa dopúšťa samotnej dezintegrácie spoločnosti. Právo má strážiť dodržiavanie verejnej morálky a prípadné netolerovateľné priestupky krotiť a trestať.

Na postoj Lorda Devlina reaguje replikou anglický právny pozitivistista Herbert Lionel Adolphus Hart. Devlinov postoj označil termínom *právny moralizmus*.² Hart sa opiera o rozlíšenie *pozitívnej morálky*, ktorá je prijímaná a uznaná v rámci danej spoločnosti, a *morálky kritickej*, zahŕňajúcu všeobecné morálne princípy.³ Týmto rozlíšením predostrel svoju argumentačnú pozíciu. Proti Devlinovi argumentoval, že ak sa požaduje zachovanie určitých inštitúcií danej spoločnosti, musíme najskôr zistiť, či sú tieto spoločenské inštitúcie správne.⁴ Inými slovami, Devlinovo stanovisko má ten nedostatok, že v spoločnosti, v ktorej prebieha napr. kruté prenasledovanie rasovej alebo náboženskej menšiny, alebo ak by medzi jej bežné praktiky patrilo mučenie, je dokázateľné, že to čo Devlin nazýva „dezintegráciou“ spoločnosti, by bolo morálne nepochybne lepšou alternatívou, než kroky podniknuté k jej zachovaniu.⁵

---

¹ DEVLIN, P.: *Enforcement of Morals*. Oxford: Oxford University Press, 1959, s. 8.

² HART, H.: *Právo, sloboda a morálka*. Bratislava: Kalligram, 2003, s. 33.

³ HART, H.: *Právo, sloboda a morálka*. Bratislava: Kalligram, 2003, s. 46.

⁴ SOBEK, T.: *Právní myšlení: kritika moralismu*. Praha: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2011, s. 520.

⁵ HART, H.: *Právo, sloboda a morálka*. Bratislava: Kalligram, 2003, 45.

Hľadanie vymedzenia vzťahu práva a morálky, alebo je možné, aby morálne chybný zákon nebol právom?

V predchádzajúcej kapitole sme sa venovali negatívnemu vymedzeniu vzťahu práva a morálky. V tejto súvislosti dovoľte, aby autor stručne zhrnul jej myšlienku: *okrem toho, že právo sa má vyhýbať jeho spojeniu s morálne zvrátenými hodnotami, prípadne hodnotám len zdanlivo deklarovanými, je nevyhnutné, aby nezasahovalo príveľmi do autonómnej sféry jednotlivca.*

To však v žiadnom prípade neznamená, že by táto kapitola nenadväzovala na predchádzajúcu, práve naopak. Úlohu vytvoriť spravodlivé právo možno chápať rôznorodo. Nie každý pozitivista si nevyhnutne myslí, že zákonodarstvo samo osebe definuje, čo je spravodlivé. Právo a morálku chápe ako vzájomne na sebe nezávislé normatívne systémy. Právny pozitivizmus uvažuje o pozitívnom práve ako o sebestačnom kritériu pre to, čo je právne záväzné.¹ V žiadnom prípade neplatí, že súčasný pozitivizmus stanovením pozitívneho práva zároveň definuje spravodlivosť. Právo je ľudský výtvar zo všetkými svojimi nedostatkami, ktoré sú vlastné ľudskej nedokonalosti.

Ak hovoríme o práve, anticipujeme tým požiadavku na správnosť? Inými slovami, musí byť daný normatívny systém, spĺňajúci potrebné predpoklady, predovšetkým spravodlivý, ak si má zaslúžiť označenie „právo“? O tom možno viesť dlhé debaty. Hans Kelsen pokladal spravodlivosť za iracionálny ideál. Predstavitelia prirodzeného práva zasťávajú zase názor, že treba vytvoriť také právo, ktoré svojím spôsobom odôvodňuje vzájomné zopätie práva a morálky. A preto tvrdia, že právo má byť spravodlivé podľa *objektívnych kritérií*. Toto objektívne kritérium spravodlivosti niektorí stúpenci prirodzeného práva chápu ako absolútne platné, iní ho považujú iba za relatívne objektívne stanoviteľné vo vzťahu k historickej situácii.²

---

¹ BOBBIO, N.: *Thomas Hobbes and The Natural Law Tradition*. Chicago: University of Chicago Press, 1993, s. 113.

² WEINBERGER, O.: *Institucionalizmus- Nová teória konania, práva a demokracie*. Bratislava: Kalligram, 2010, s. 266-267.

Problém vzťahu práva a morálky možno presnejšie vyjadriť vzťahom právnej platnosti a morálnej kvality. Jeho jadrom je hľadanie odpovede na otázku: *Je možné, aby morálne chybný zákon nebol právom? Ako to? možno sa pýtať, veď zákon, ktorý bol stanovený súladne s normatívnym systémom a/alebo je spoločensky účinný spĺňa všetky požiadavky práva. Kto vymedzuje právo týmito dvoma prvkami dospieva k pozitivistickému pojmu práva.*¹ Jusnaturalisti však nezostávajú iba pri uvedených dvoch prvkoch práva; k ním pridávajú tretí prvok, *prvok obsahovej správnosti*. Svojím nastavením je objektívnym kritériom spravodlivosti a zdrojom zdôvodnenia spojenia práva a morálky.

Už z predošlého výkladu je jasné, že existencia práva nie je záležitosťou miery.² Ale čo sa pod tým myslí? Odpoveď spočíva v tvrdení, že právo buď existuje, alebo nie; nemôže existovať či neexistovať napr. napol. Inými slovami, norma, inak označovaná pojmom „zákon“, buď je alebo nie je právom. Preto ak chceme v konkrétnom prípade hovoriť o existencii či neexistencii práva musíme *stanoviť akúsi deliacu čiaru medzi právom a neprávom*. Takouto deliacou čiarou sú *samotné kritéria práva*, ktoré, pravda, stanovuje odlišne právny pozitivismus a právny naturalizmus. Týmto spôsobom nám pomáhajú určiť, *čo právo je* a naopak *čo už právo nie je*. Hľadanie odpovede na otázku, ktorú sme uviedli na začiatku tejto kapitoly nás privádza k trom možným odpovediam: *buď morálne nedostatky vždy ničia platnosť práva, alebo nikdy nemajú také následky*, a konečne odpoveď, ktorá sa na prvý pohľad môže zdať ako kombinácia oboch predchádzajúcich, a síce *morálne nedostatky nemusia nevyhnutne vždy viesť k neplatnosti zákona, avšak to neznamená, že by nikdy nemali také následky*. V nasledujúcich riadkoch venujeme pozornosť stručnej charakteristike všetkých troch variantov.

Prvé vymedzenie, ktoré tvrdí, že každý nespravodlivý zákon nie je právom, schádza k anarchizmu schopnému vážne naštříbiť nevyhnutné základy právnej istoty. Jeho téza, podľa ktorej každý nemorálny zákon nie je právne platný, predznamenáva nadvládu morálky nad právom. Teda morálna kvalita má také výsadné postavenie, že je nutnou pod-

---

¹ ALEXY, R.: *Pojem a platnosť práva*. Bratislava: Kalligram, 2009, s. 35.

² DWORKIN, R.: *Philosophy, Morality and Law- Observations Prompted by Professor Fuller Novel Claim*. In: *Pennsylvania Law Review*. 1/1965, s. 669.

mienkou právnej platnosti, a to bezpodmienečne. To by však znamenalo, že aj tie najmenšie morálne nedostatky zákona nakoniec vedú k jeho právnej neplatnosti. Avšak takéto extrémne východisko sa v právnej filozofii objavuje len zriedkakedy, a ak áno, tak je vymedzené celou radou podmienok.

Druhému vymedzeniu možno rozumieť rôzne. Po prvé, môže vyjadrovať názor, že *niečo je morálne správne už iba preto, že je zákonom stanovené*. Takéto legalistické poňatie problému, znamená zrieknutie sa spravodlivosti na úkor právnej istoty. Možné nebezpečenstvo takto chápaného vzťahu morálnej kvality zákona a jeho právnej platnosti tkvie v znemožnení akejkolvek morálnej kritiky voči pozitívnemu právu. Jeho pôsobnosť umocňuje skutočnosť, že dodržiavanie zákonov vymedzuje ako morálnu povinnosť občanov. Táto doktrína, ktorú možno označiť termínmi „*morálny pozitivizmus*“ a „*etický legalizmus*“¹ má dve podoby:² po prvé, jeho umiernená podoba zdôvodňuje pozitívne právo- samozrejme, nezohľadňujúc jeho skutočný obsah- ako podmienku poriadku, mieru a istoty v spoločnosti; po druhé, jeho omnoho radikálnejšia verzia, ktorá si myslí, že právo nie je len prostriedkom k dosahovaniu žiaducich hodnôt, ale je hodnotou samou osebe, v skutočnosti tvrdí, že pozitívne zákony ako také sú dostatočnou podmienkou pre definovanie práva ako spravodlivého. V nadväznosti na to je otázne, či takéto myslenie možno ešte označiť ako prirodzenoprávne alebo pozitivistické? Ide o oddelenie práva a morálky alebo zdôvodnenie ich vzájomného prepojenia?

Ak však *vylúčime morálne hodnotenie z pojmu práva* nachádzame odlišný zmysel tvrdenia, podľa ktorého morálne nedostatky nikdy neničia platnosť práva. Súčasných právnych pozitivistov zaujíma najmä to, čím sa právo odlišuje od ostatných spoločenských inštitúcií, najmä však, čím sa právo líši od morálky.³ Tým pádom, namiesto toho, aby hľadali morálne dobré právo (tzn. *právo, aké ma byť*), sa buď prostredníctvom záväzku bezhodnotového, vedeckého prístupu k štúdiu práva,

---

¹ V literatúre sa možno stretnúť s označením „*ideologický pozitivizmus*“. Pozri BOBBIO, N.: *Il Positivismo Giuridico*. Torino: Giappichelli, 1996.

² PINO, G.: *The Place of Legal Positivism in Contemporary Constitutional States*. In: *Law and Philosophy*. 5/1999, s. 518.

³ SOBEK, T.: *Radbruchův mýtus a Benthamova formule*. In: *Právnick*. 2/2011, s. 161.

sústredujú na vymedzenie znakov odlišujúcich pozitívne právo od prirodzeného práva (*metodologický pozitivizmus*)¹, alebo sa zameriavajú na vymedzenie povahy práva, tzn. toho čo je právo (*teoretický pozitivizmus*)². Už z uvedeného je zrejmé, že pozitivizmus rozlišuje medzi právnou a morálnou povinnosťou. Avšak pokiaľ je reč o súčasnom pozitivizme je potrebné zdôrazniť, že pozitivisti ponechávajú na rozhodnutí občana či je morálne viazaný dodržiavať svoje právne povinnosti. Podľa nich môže kritika práva implikovať odporúčanie k jeho porušeniu. Treba mať však na pamäti, že dôvody pre odmietnutie poslušnosti nie sú právnymi, ale morálnymi dôvodmi. To znamená, nerešpektovanie právnej normy z morálnych dôvodov nevedie k vyviazaniu sa spod právnej povinnosti, práve naopak, pozitivisti chápu právnu povinnosť nepodmieňene. Tým pádom, každý kto sa rozhodne porušiť hoci aj morálne ohavný zákon, musí počítať s tým, že porušuje platné právo. Takže neostáva mu nič iné len počítať s následným uplatnením sankcie. Naopak klasickí pozitivisti sa prikláňajú k Benthamovmu názoru, podľa ktorého občan môže slobodne kritizovať právo, avšak nesmie zabudnúť na svoju morálnu povinnosť dodržiavať ho.³

Ostáva nám preskúmať ešte tretiu variantu odpovede. Jej obsah je zameraný na elementárnu požiadavku na spravodlivosť ako nutnú podmienku právnej platnosti.⁴ To predpokladá odlišenie rôznych úrovní morálnej nesprávosti, ktorá bude mať vplyv na právnu platnosť normy od morálnych nedostatkov, ktoré nie sú spôsobilé privodiť

---

¹ Typickým príkladom tohto prístupu je konštrukt *čistej právnej vedy (Reine Rechtslehre)* Hansa Kelsena. Kelsen tvrdil, že „právna veda sa úplne nekriticky zmiešala so psychológiou a sociológiou, s etikou a politickou teóriou.“ Odmietnutie metodologického synkretizmu ho viedlo k vymedzeniu predmetu čistej právnej vedy. To znamená, účelom právnej vedy je skúmanie formálnych štruktúr právnych noriem, v žiadnom prípade nie ich obsahu, pretože ten je z vedeckého pohľadu nedostupný. Kelsen vykresľuje osobu právneho vedca, ktorý pri skúmaní právnej normy osobne nehľadá na jej obsah nesúci hodnotový odkaz. Preto v snahe položiť základy čistej právnej vedy tvrdí: „Právne normy, ako predpisy toho čo má byť, zakladajú hodnoty; ale úlohou právnej vedy nie je hodnotiť jej obsah ale poskytnúť jej bezhodnotový popis.“ Pozri KELSEN, H.: *Pure Theory of Law*. New Jersey: The Law Book Exchange, 2005, s. 68.

² Pod teoretickým pozitivizmom sa rozumie imperatívna teória práva, teórie prameňov práva, teórie výkladu práva a teórie právnych systémov.

³ CAMPBELL, T.: *Prescriptive Legal Positivism*. London: ULC Press, 2004, s. 46.

⁴ SOBEK, T.: *Argumenty teórie práva*. Praha – Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Ales Čeněk, 2008, s. 174.

právnú neplatnosť nespravodlivého zákona. Sem možno zaradiť tézu v právnej filozofii známu pod označením *Radbruchova formula*. Jej najkratšia verzia znie „*extrémna nespravodlivosť nie je právom*“.¹ Podľa tejto formuly morálne chyby podkopávajú platnosť práva, ak, a jedine ak, je prekročený *prah extrémnej nespravodlivosti*.² Preto zákony, ktoré sú nad túto mieru nespravodlivé a všeobecne škodlivé, nestrácajú len právnú platnosť, ale aj povahu práva.³ Takéto zákony nie sú viac právom, alebo ako ich označil Gustav Radbruch sú „*zákonným neprávom*“ (*gesetzliches Unrecht*).⁴ Morálna kvalita je tu nutnou podmienkou právnej platnosti. Definovať právo nemožno nezohľadňujúc zahrnutie morálneho hodnotenia do jeho pojmu.

Pre a proti zahrnutiu morálky do demokratického právneho poriadku

Čo bolo hlavným dôvodom, že v právnom systéme totalitných štátov sa dokázalo presadiť zlo? Možno spoločne s Gustavom Radbruchom tvrdiť, že „pozitivismus so svojim presvedčením „zákon je zákon“ v skutočnosti urobil nemecký právnický stav bezbranným voči zákonom so svojvoľným a zločinným obsahom“⁵, alebo možno súhlasiť s Hansom Kelsenom, keď tvrdí, že ideológie totalitných štátov sa hlásia k absolútnej, nepopierateľnej idei spravodlivosti⁶. A tak sa zdá, že zatiaľ čo Kelsen bránil demokraciu cez právno pozitivistickú optiku morálneho relativizmu, Radbruch, vedomý si zjavnej opodstatnenosti istej dávky relativizmu, zdôrazňuje aspoň *minimálne základnú nerelativistickú etiku*, keď tvrdí: „Isteže, v jednotlivostiach ich (ľudské práva) sprevádzajú určité pochybnosti, no prácou storočí sa aj tak dospelo k istým

---

¹ ALEXY, R.: *A Defence of Radbruch's formula*. In: *Recrafting the Rule of Law: Limits of Legal Order*. Oxford and Portland, Oregon: Hart Publishing, 1999, s. 17.

² ALEXY, R.: *Dvojaká povaha práva*. In: *Právny obzor*. 1/2012, s. 7.

³ RADBRUCH, G.: *Päť minút právnej filozofie*. In: BRÖSTL, A.: *Frontisterion*. Bratislava: Kaligram, 2009, s. 281.

⁴ Pozri RADBRUCH, G.: *Zákonné neprávo a nadzákonné právo*. In: BRÖSTL, A.: *Právne myslenie 19. – 20. storočia*. Košice: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, 2011, s. 69-80.

⁵ RADBRUCH, G.: *Zákonné neprávo a nadzákonné právo*. In: BRÖSTL, A.: *Právne myslenie 19. – 20. storočia*. Košice: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, 2011, s. 74.

⁶ KELSEN, H.: *Foundations of Democracy*. In: *Ethics*. 1/1955, s. 43.

konštantám, ktoré sa s takým širokým súhlasom zhrnuli do takzvaných deklarácií ľudských a občianskych práv, že so zreteľom na niektoré z nich môže pochybnosti živiť už iba úmyselná skepsa.“¹ Kelsen k takému záveru nedošiel; namiesto toho odmietal minimum morálky v práve.² Inde hovorí, že „právny poriadok totalitárnych štátov oprávňuje ich vlády väzniť v koncentračných táboroch ľudí s odlišným názorom, náboženstvom, alebo rasou; nútiť ich vykonávať práce akéhokoľvek druhu; dokonca ich aj zabiť. Takéto opatrenia možno čo najdôraznejšie morálne odsúdiť; ale nemožno ich postaviť mimo práva daného štátu. Všetky tieto činy násilne odnímajúce život, slobodu a majetok majú rovnaký charakter ako trest smrti, trest odňatia slobody či občianskoprávna exekúcia.“³

Nech sa je už akokoľvek, vráťme sa späť k vzťahu práva a morálky. Možno sa pýtať: Aké sú dôvody pre zahrnutie alebo vylúčenie morálnych argumentov z pojmu právo? Americký právny filozof a predstaviteľ právneho naturalizmu druhej polovice dvadsiateho storočia Lon Luvois Fuller odpovedá na položenú otázku uvedením piatich dôvodov, z ktorých pre naše účelu budú spomenuté nasledujúce štyri. Tieto dôvody predovšetkým smerujú proti zdôvodneniam oddelenia práva a morálky tak ako ju predpokladá analytická jurisprudencia.⁴ Po prvé, separácia práva a morálky vedie k vymedzeniu pôsobnosti práva ako *jednostrannej projekcie autority*. Tým sa nerozlišuje medzi mlčky predpokladanou spoluprácou medzi zákonodarcom a občanmi ako základným prvkom tvorby právneho systému. Zdá sa, akoby právo pôsobilo na občana podľa okolností bez ohľadu na to, či je morálne, nemorálne alebo spravodlivé či nespravodlivé. V nadväznosti na prvú námietku Fuller predkladá druhú. V rámci nej namieta, že pozitivismus neskúma čo je právo alebo ako pôsobí, ale odkiaľ pochádza, teda kto môže tvoriť právo. V tomto zmysle Austin vytvára „jedného či viacerých suverénov, ktorí sa tešia zvyku poslušnosti“, Kelsen postuluje „Grundnorm“ a Hart predkladá koncept empiricky založeného „pravidla uznania“.

---

¹ RADBRUCH, G.: *Päť minút právnej filozofie*. In: BRÓSTL, A.: *Frontisterion*. Bratislava: Kaligram, 2009, s. 281.

² KELSEN, H.: *Foundations of Democracy*. In: *Ethics*. 1/1955, s. 65.

³ KELSEN, H.: *Foundations of Democracy*. In: *Ethics*. 1/1955, s. 40.

⁴ FULLER, L. L.: *Morálka práva*. Oikúmené: Praha, 1998, s. 176-177.

Ďalej pre pozitivistu nemá zákonodarca zvláštne úradné postavenie, pretože akékoľvek vymedzenie postavenia zákonodarcu vo vzťahu ku komplementárnym rolám orgánov by znamenalo skompromitovanie jednosmernej projekcie autority. Ako poslednú, v poradí štvrtú námietku voči právnemu pozitivizmu Fuller upozorňuje na neexistenciu zvláštnej morálky, ktorá by bola schopná pôsobiť proti nemorálnym zákonom prijatým zákonodarcom. V dôsledku takéhoto systému pravidiel, ktorého pôsobenie Fuller prirovnáva k etickému kódexu, by v praxi bola obmedzená činnosť zákonodarcu porovnateľne ako pôsobenia etické kódexy v profesných oblastiach. Všetky tieto štyri námietky Fuller uzatvára tvrdením, že právny „pozitivistu vo fungovaní právneho systému neuznáva nič, čo by sme mohli v skutočnosti označiť ako *spoločenský rozmer*“.¹

Námietka z pozície demokracie, ktorej musí čeliť nepozitivistické zopätie práva a morálky, sa týka toho, že sudca odoprie právnou platnosť zákona prijatého demokraticky legitimovaným zákonodarcom s odvolaním sa na spravodlivosť. Právne zakotvené procedúry demokratického prijímania zákonov sú primárnym nástrojom tvorby legitímnych zákonov.² Morálny argument možno potom ľahko zneužiť ako náhradu demokracie.³ V podstate ide o námietku zásahu súdnej moci do moci legislatívnej. Ingeborg Mausová tým vylučuje nie len postoj, podľa ktorého sú právne normy vyjadrením vyššieho morálneho práva, ale naviac nesúhlasí ani s ideou deľby moci ako vzájomných bŕzd a protiváh. Namiesto toho tvrdí, že parlament je jediným reprezentantom suverenity. Následkom toho je skeptická aj voči súdnemu preskúmaniu zákonov, napríklad aj ústavných zákonov, ktoré prijal parlament. Mausová vidí problém v tom, že súdne preskúmanie je konkurenčným zdrojom suverenity, ktorému na rozdiel od parlamentu voleného občanmi, chýba potrebná legitimita. To zo sebou nesie riziko *expertokracie*. Týmto spôsobom hrozí, že deľba moci a rovnováha medzi

---

¹ FULLER, L. L.: *Morálka práva*. Oikúmené: Praha, 1998, s. 176.

² Pozri MAUS, I.: *Freiheitsrechte und Volkssouveränität. Zu Jürgen Habermas Rekonstruktion des Systems der Rechte*. In: NIESEN, P. - SCHÖNBERG, R. (ed.): *Zwischen Recht und Moral: Neuere Ansätze der Rechts- und Demokratietheorie*. Münster: LIT Verlag, 2002, s. 221- 296.

³ MAUS, I.: *Die Trennung von Recht und Moral als Begrenzung des Recht*. In: *Rechtstheorie*. 20/1989, s. 193.

mocou zákonodarnou a súdnou sa v konečnom dôsledku zvráti v prospech moci súdnej. Uvádzaný argument vrcholí v závere, podľa ktorého sa demokratický právny štát konvertuje v justičný štát.

Skutočne je to tak? Klasický model deľby moci ako ho poznáme z diel baróna de Montesquieu -okrem toho, že požadoval striktné oddelenie mocí- predpokladal súdnu moc ako najslabšiu spomedzi všetkých moci.¹ No v moderných podmienkach, ktoré predpokladá nový status ľudských práv je jedným z faktorov *pozdvihnutie významu súdnej moci*. Dokonca možno hovoriť o tom, že súčasný nárast významu ústavnosúdnej a medzinárodnosúdnej ochrany ľudských práv nastoľujú *rovnovážnu deľbu moci*, tzn. takú deľbu moci, kde justícia nie je slabším partnerom.² Obhajca nepozitivismu a diskurzívnej demokracie Robert Alexy proti námietke zásahu súdnej moci do moci legislatívnej formuluje argument, ktorý redukuje takéto presahy moci výhradne na zákony dosahujúce *extrémny stupeň nespravodlivosti*.³ Navyiac v podmienkach bezprávia totalitných štátov námietka deľby moci stráca svoje opodstatnenie, keďže je zrejmé, že ani sám režim ju nebude rešpektovať.⁴ Inak tomu nebude ani v podmienkach demokracie. Aj tu strácajú tieto námietky platnosť, pretože možné zásahy súdnej moci sa nevyhnutne aplikujú na *ochranu základných práv občanov*.

V predchádzajúcich riadkoch tejto kapitoly sme sa zameriavali na vzťah práva a morálky a problém ako možno napraviť morálne nesprávne zákony zákonodarcu. Týmto sa však predmet diskusie ani zďaleka nevyčerpáva. Je pravdou, že v právnej a politickej filozofii meno zákonodarcu a jeho zákonov pomerne často nesie so sebou zlú povest'. To vyvoláva pochybnosti o jeho postavení ako zdroja prameňa práva.⁵ napriek tomu základom demokracie v jej zastupiteľskej forme je práve zákonodarný zbor. V tejto súvislosti sa nám vnucuje otázka: Je možné klásť na zákonodarcu odôvodnené požiadavky, aby formuloval

---

¹ MONTESQUIEU, CH. L. de: *O duchu zákonů I*. Praha: Oikúmené, 2010. s. 190.

² BOGUSZAK, J.: *Vyúštení antinomie jusnaturalimu a juspozitivismu*. In: *Právník*. 6/1995, s. 532-533.

³ ALEXY, R.: *Pojem a platnosť práva*. Bratislava: Kalligram, 2009, s. 83-84.

⁴ ALEXY, R.: *A Defence of Radbruch's formula*. In: *Recrafting the Rule of Law: Limits of Legal Order*. Oxford and Portland, Oregon: Hart Publishing, 1999, s. 36.

⁵ WALDRON, J.: *The Dignity of Legislation*. New York: Cambridge University Press, 1999, s. 1.

také zákony, ktorých aplikácia nevyžaduje použitie morálnych súdov? Áno, tvrdia predstavitelia právneho myslenia označovaného ako *demokratický pozitivizmus*.¹ Aby sme si odôvodnili ich odpoveď na položenú otázku a zároveň ozrejmili ich myslenie, uvedieme tézu, ktorá je ich východiskom. Ich hlavnou ideou je, že *rule of law* bude prospievať vtedy, keď právo bude mať formu všeobecných, dopredu vymedzených pravidiel, ktoré sú dostatočne jasné a precízne formulované, aby nevznikali pochybnosti o ich správnej aplikácii.² Leitmotívom ich legalizmu je demokratický právny štát koncentrujúci morálne myslenie do procedúry demokratického prijímania zákonov. Touto cestou sa podľa demokratických pozitivistov má minimalizovať vplyv súdnej moci. Ich pesimistický pohľad na použitie morálnych argumentov súdmi má jasného menovateľa. Je ním *svojevôľa* vyplývajúca z možného posudzovania prípadov osobnými morálnymi názormi sudcov. Dôvodom však nie je iba sudcovská svojevôľa, ale najmä možnosť zneužitia moci, pretože aj súdnu moc, tak ako každú moc, možno zneužiť. Ako účinný prostriedok, schopný zabrániť preniknutiu svojevôle do práva, tak navrhujú formulovanie všeobecných a zároveň precíznych zákonov. Jeden z radu predstaviteľom demokratického pozitivizmu Tom Campbell to vyjadril slovami: „Podľa právneho pozitivizmu výhody *rule of law* vyžadujú, aby zákony boli všeobecnými pravidlami (to znamená, pravidlá vzťahujúce sa na určitý okruh osôb a konaní), ktoré sú dostatočne jasné a určité, aby umožnili členom spoločnosti zhodnúť sa na tom, či sa dodržiavajú alebo sú porušované, aj keď sa nemusia zhodnúť v otázke nevyhnutnosti týchto noriem.“³ Pre normatívnych pozitivistov je nemysliteľné, aby sudca, ktorému chýba demokratická legitimita, odmietol aplikovať nespravodlivý zákon. Podľa nich sa tým opúšťa samotná idea práva.⁴ Ako sme ukázali, na rozdiel od predchádzajúcich prirodzenoprávnych smerov právneho myslenia, je „morálne bremeno“ prenesené na plecia zákonodarcu. Morálne nezhody

---

¹ V literatúre sa možno tiež stretnúť s označením „*etickí pozitivisti*“ alebo „*normatívni pozitivisti*“.

² SOBEK, T.: *Bezhodnotový pozitivizmus?* In: PŘIBÁŇ, J. (ed.): *Právo a dobro v ústavní demokracii – Polemické a kritické úvahy*. Praha: SLON, 2011, s. 185-186.

³ CAMPBELL, T.: *Prescriptive Legal Positivism*. London: ULC Press, 2004, s. 3.

⁴ SOBEK, T.: *Nemorální právo*. Praha – Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2010, s. 295.

majú riešiť reprezentanti ľudu hlasovaním prostredníctvom procedúry prijímania zákonov, a nie sudcovia, ktorí nikoho nereprezentujú.

Na záver o myšlienke morálneho minima v práve

Možno teda tvrdiť, že čo chce ľud je dobré, pretože to chce ľud? Skutočne je len demokratické jediné to, čo chce ľud alebo paradoxne je hrozbou zruinovania demokracie? Heslá „Vox populi vox Dei“ alebo „Ľud sa nikdy nemýli“ označil Ota Weinberger, český právny filozof svetového mena, za „romantické chápanie demokracie“.¹ Weinberger požaduje, aby rozhodnutie nebolo len demokratické, ale tiež aby bolo kvalifikované.² Právo je však *ľuďmi stanovená vôľa*, je výsledkom činností ľudských bytostí; podľa toho je zdrojom práva spoločnosť, ktorá určuje, čo je a čo už nie je právo. Môže byť táto vôľa obmedzená aj inak? Existuje teda hranica, ktorú zákony nemôžu svojím obsahom prekročiť? Český ústavný sudca Pavel Holländer tvrdí, že diskusie významných právnych filozofov, či už prirodzenoprávneho alebo pozitívno-právneho zmysľania, viedli k tomu, že demokratické právne myslenie sa sústredilo na hľadanie kritérií *minimálneho obsahu morálky v práve*.³ Isteže, ponúkajú sa rôzne riešenia, dôležité však je, že akceptujú morálne minimum, ktorým možno zasiahnuť do pozitívneho práva, a to odvolaním sa na *právne dôvody* spoločne s Radbruchom, alebo odvolaním sa na Harta a *morálne dôvody*. To znamená, prehlásime morálne nespravodlivý zákon za neplatné právo, alebo poslúchneme Hartovo odporúčanie a vydáme sa cestou retroaktivity, t.j. prijatím nového zákona zrušíme extrémne nespravodlivý zákon. Kde však hľadať ono morálne minimum? To, že bude orientované na ochranu základných práv občanov je zrejme z nášho predošlého výkladu, avšak ako ho nájsť v kon-

---

¹ WEINBERGER, O.: *Inštitucionalizmus- Nová teória konania, práva a demokracie*. Bratislava: Kalligram, 2010, s. 278.

² KYSELA, J.: *Je to, čo ľud chce, dobré, pretože to chce ľud?* In: Příběh, J. (ed.): *Právo a dobro v ústavní demokracii – Polemické a kritické úvahy*. Praha: SLON, 2011, s. 129.

³ HOLLÄNDER, P.: *Filosofie práva*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2012, s. 27.

krétnej historickej situácii? Robert Alexy a Walter Ott upriamujú pozornosť na právnu prax.¹ Aj tu musíme zostať opatrní, lebo nie všetko čo povedia sudcovia je spravodlivosť sama.

Literatúra:

ALEXY, R.: *Dvojaká povaha práva*. In: *Právny obzor*. 1/2012, 3 – 11 s.

ALEXY, R.: *Pojem a platnosť práva*. Bratislava: Kalligram, 2009.

BRÖSTL, A.: *Frontisterion*. Bratislava: Kalligram, 2009.

BRÖSTL, A.: *Právne myslenie 19. – 20. storočia*. Košice: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, 2011, 168 s.

CAMPBELL, T.: *Prescriptive Legal Positivism*. London: ULC Press, 2004.

DEVLIN, P.: *Enforcement of Morals*. Oxford: Oxford University Press, 1959, 189 s.

DWORKIN, R.: *Philosophy, Morality and Law- Observations Prompted by Professor Fuller Novel Claim*. In: *Pennsylvania Law Review*. 1/1965, 668-690 s.

DYZENHAUS, D. (ed.): *Recrafting the Rule of Law: the Limits of Legal Order*. Oxford – Portland, Oregon: Hart Publishing, 1999.

HART, H.: *Právo, sloboda a morálka*. Bratislava: Kalligram, 2003.

HOLLÄNDER, P.: *Filosofie práva*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2012.

MAUS, I.: *Die Trennung von Recht und Moral als Begrenzung des Recht*. In: *Rechtstheorie*. 20/1989, 191-210 s.

MILL, J. S.: *O slobode*. Bratislava: IRIS, 1995.

MONTESQUIEU, CH. L. de: *O duchu zákonů I*. Praha: Oikúmené, 2010.

NIESEN, P. - SCHÖNBERG, R. (ed.): *Zwischen Recht und Moral: Neuere Ansätze der Rechts- und Demokratietheorie*. Münster: LIT Verlag, 2002.

RADBRUCH, G.: *O napětí mezi účely práva*. Praha: Wolters Kluwer, 2013.

SOBEK, T.: *Argumenty teorie práva*. Praha – Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2008.

SOBEK, T.: *Nemorální právo*. Praha – Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2010.

SOBEK, T.: *Právní myšlení: kritika moralismu*. Praha – Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2011.

---

¹ ALEXY, R.: *Pojem a platnosť práva*. Bratislava: Kalligram, 2009, s. 76. OTT, W.: *Die Radbruchsche Formel. Pro und Contra*. In: *Zeitschrift für Schweizerisches Recht*. N. F. 107, s. 346.

SOBEK, T.: *Radbruchův mýtus a Benthamova formule*. In: *Právník*. 2/2011, 128-165 s.

WALDRON, J.: *The Dignity of Legislation*. New York: Cambridge University Press, 1999.

Wolfenden Report. New York: Stein and Day, 1963.

Médiá, voľby a demokracia

Ondrej Lysina

The problem of democracy, its definitions and roles in society in history had dedicated number of authors who have tried to explain the term and point out that it is not only a kind of concept, but the entire structure of governance in all its aspects, namely the "old-new" type of political system . Elections bring alternation of political elites in certain intervals, where the citizen through the media chooses its representative, who should represent its interests in the country. However, if a citizen is "weak" politically illiterate, become the victim of manipulation of the media and thus weakens the importance of elections as a tool of the democratic system.

Úvod

Dnes sa s pojmom demokracia stretávame v bežnej komunikácii skoro na každom kroku. V masmédiách alebo v rôznych diskusiách je tento termín, pojem rozoberaný z rôznych strán odvolávajúc sa na dnešnú politickú realitu nie len u nás ale aj vo svete. V modernej demokratickej spoločnosti občania by sa mali podieľať na správe verejných záležitostí a informácie by mali čerpať z rôznych slobodných alternatívnych zdrojov, ktoré v súčasnosti by mali prezentovať masovo-komunikačné prostriedky. Čo však znamená daný termín? Ako ho vnímajú jednotliví občania, teda voliči, ktorí sa rozhodnú ísť respektíve nejsť voliť? A čo prispieva k tomu, že dnes sa stretávame skôr s negatívnou verejnou mienkou voči politike, ktorá reprezentuje náš demokratický systém?

Nielen na tieto otázky sa budem snažiť nájsť odpovede v nasledujúcom texte. Už oddávna sa ľudstvo snažilo vynásť a vytvoriť ideálny politický systém. To však prinášalo a ešte stále aj prináša so sebou množstvo problémov. Vytvoriť ideálny systém, ktorý by vyhovoval väčšine nie je ľahké, pretože sa to môže zvrtnúť na stav, kedy daný politický systém vyhovuje väčšine, ale je prospešný skôr pre "menšiu" skupinu ľudí. Ostatní, "väčšina", slúžia iba nato, aby zaistili chod daného mechanizmu, ktorý im zdanlivo zabezpečuje slobodu rozhodovania sa vo veciach verejných tým spôsobom, že im dal možnosť "výberu" zástupcov zo svojich radov, aby rozhodovali o spoločenských veciach v ich mene a v ich prospech.

Aj takto by sa dnes dala charakterizovať demokracia. Množstvo autorov sa už snažilo vysvetliť čo znamená demokracia pre spoločnosť, no každý k svojej formulácii pridáva aj svoje subjektívne vnímanie danej problematiky. Už oddávna sa viedli diskusie, či už to bolo v starovekom Grécku, Indii a postupom času až po súčasných teoretikov demokratickej spoločnosti o tom, čo je to vlastne demokracia, ako by mala vyzeráť a čo by mala pre spoločnosť predstavovať. Pre potreby tohto príspevku uvediem iba pár príkladov, pretože sa jedná o veľmi zložitý a rozsiahly problém, ktorý nie je jednoduché rozvinúť do niekoľkých strán textu.

Čo je demokracia?

Ako som už vyššie spomínal, problémom pojmového významu demokracie sa venovali mnohí filozofi minulej ale aj súčasnej doby. V starovekom Grécku, v Aténach, "za čias Periklových", sa občania mohli zúčastňovať na správe vecí verejných. Hovoríme teda o priamej demokracii. Keďže vtedy išlo o zriadenie tzv. mestských štátov, kde táto priama demokracia bola ľahšie realizovateľná, no v dnešných podmienkach by s tým bol nemalý problém, ktorý sa rieši v súčasnosti napríklad formou referenda.

Demokraciu môžeme chápať ako politickú ideu vychádzajúcu z predpokladu, že ľudia majú buď priamo alebo prostredníctvom svojich zástupcov právo a schopnosť podieľať sa na riadení inštitúcií vo svoj prospech. Táto filozofia zdôrazňuje rovnosť jedincov a potrebu zbaviť ich v rámci možnosti takého nátlaku, ktorý si sami neuložia. Nevyhnutný nátlak je vykonávaný iba so súhlasom väčšiny.¹

Samozrejme, že je niekoľko ďalších definícií pojmu demokracia, ktoré sa sústreďujú na jej podstatu a to, že ide v princípe o vládu ľudu a moc štátu pochádza od občanov. Kto by dnes, kto sa zaoberá danou problematikou nepoznal výrok Abraháma Lincolna, ktorý takto hovoril o demokracii: "*Vláda ľudu, prostredníctvom ľudu a pre ľudu*". Avšak sú aj takí, ktorí vnímajú demokraciu ako niečo ideálne, čo by spoločnosť mala dosiahnuť, pretože terajší stav, ktorý je v spoločnosti, nemožno pomenovať ako demokracia. Jedným z takýchto teoretikov demokracie

---

¹ JANDOUREK, J.: *Sociologický slovník*. Praha: Portál, 2001, s. 56.

bol R. A. Dahl, ktorý vo svojej práci *O demokracii* hovorí o inštitúciách nevyhnutných pre demokratickú krajinu a zároveň dodáva, že žiadnej existujúcej demokracii sa doposiaľ nepodarilo naplniť demokratické kritériá. Upozornil aj na slovo demokracia, ktoré bežne používame tak pre označenie ideálu ako aj pre označenie reálnej skutočnosti, ktorá je iba čiastočným naplnením tohto cieľa. Podľa Dahla ak má byť určitá krajina spravovaná demokraticky sú potrebné isté dlhodobé pôsobiace politické opatrenia, politická prax a politické inštitúcie. Rozvinutá moderná zastupiteľská demokracia tak vyžaduje tieto politické inštitúcie: 1. Volení štátni činitelia, 2. Slobodné, spravodlivé a časté voľby, 3. Sloboda prejavu, 4. Alternatívne zdroje informácií, 5. Sloboda zhromažďovania a združovania, 6. Občianstvo zahrňujúce všetkých dospelých ľudí. Týchto šesť demokratických inštitúcií ako celok zakladá nový typ politického systému, nový typ vlády ľudu, nový typ demokracie, ktorý sa pred tým v dejinách nikdy nevyskytol.¹ Preto Dahl modernú rozvinutú demokraciu niekedy nazýva demokraciou polyarchickou. Samotný pojem polyarchia, teda slovo, je odvodené z gréckych slov znamenajúcich "mnoho" a "vláda" - vláda mnohých. Tento pojem zaviedol Dahl v roku 1953 a označuje politický systém s fungujúcimi šiestimi uvedenými inštitúciami. Polyarchia sa tak odlišuje od všetkých starších demokracií a republík, ktoré mali nielen obmedzené volebné právo, ale chýbali im aj mnohé ďalšie znaky polyarchickej demokracie.

Takže zatiaľ by sme mohli tvrdiť, že žiadna doteraz nastolená demokracia vlastne vo svojej podstate nie je demokraciou, ale iba akýsi pokus o nastolenie ideálneho stavu v spoločnosti, ktorým pomenujeme pojmom demokracia.

Ak by sme sa mali pridržiavať všeobecného vnímania danej problematiky, tak vlastne ide o vyjadrenie vôle ľudu, teda jej väčšiny v záležitostiach štátu. Tu by sme opäť mohli naraziť na problém termínu ľud, pretože ak by sme brali v úvahu G. Sártoriho, tak by sme museli začať polemizovať práve o pojme ľud.²

---

¹ DAHL, R.: *O demokracii*. Průvodce pro občany. Praha: Portál, 2001, s. 81.

² G. Sártori obsahovo vymedzuje 6 interpretácií pojmu ľud a to: 1. ľud ako každý 2. ľud ako nižšia trieda 3. ľud ako organický celok 4. ľud vo význame ako absolútna väčšina 5. ľud ako väčšina obmedzená menšinou 6. ľud vo význame mnohí.

Ako už z uvedeného vyplýva, nie je vôbec jednoduché presne zadefinovať pojem demokracia a presne vystihnúť čo vlastne znamená, hoci môžeme súhlasiť so všeobecne uznávanými charakteristikami tohto termínu, no aj naďalej sa budú do jej interpretácie primiešavať subjektívne hodnotenia a názory autorov.

Demokracia je typ politického systému, ktorá ide v ruku v ruke s právnym štátom, kde vládnu zákony, ktoré okrem iného zaručujú rozsiahle občianske práva a slobody jednotlivcov a kde ľud vládne prostredníctvom svojich volených zástupcov.

Tu by sme sa chceli pozastaviť práve pri pojme voľby. Voľby v demokratickej spoločnosti umožňujú právoplatné súperenie medzi politickými aktérmi a zároveň zabezpečujú striedanie politických subjektov pri moci, aby nedošlo k uzurpácii a koncentrácii moci v rukách jedného subjektu. Prostredníctvom volieb voliči, občania, prejavujú svoju vôľu, uplatňujú svoj hlas v procese výberu svojich reprezentantov.¹ Kontrola nad rozhodovaním štátnej moci je ústavne zverená štátnym činiteľom, ktorí sú volení občanmi. Rozvinuté moderné demokracie sa tak vyznačujú zastupiteľským spôsobom vládnutia. Volení štátni činitelia sú vyberaní v často konaných a spravodlivo prebiehajúcich voľbách, pri ktorých sa len zriedka vyskytnú nejaké prejavy násilia.²

Pri daných formuláciách sa však zameriavame iba na určitý aspekt priebehu volieb, ktoré sú súčasťou demokratického procesu. Už sme spomenuli Dahlove politické inštitúcie bez ktorých by moderná zastupiteľská demokracia nemohla existovať. Tu by sme chceli upriamiť pozornosť na občana - voliča, ktorý má moc vo voľbách delegovať kto bude rozhodovať o veciach celospoločenského charakteru. Rôzni autori sa upriamovali na pojem ľud, kde všetci oprávnení dospelí občania majú právo zúčastňovať sa volieb, pre zachovanie statusu quo v demokracii. V tejto problematike je potrebné sa zamerať aj na fakt, ktorý "trápi" dnešnú spoločnosť a to, či občania, ktorým bolo dané právo voľby naozaj volia svojich zástupcov podľa svojej vôle a presvedčenia, či vôbec sa zúčastňujú volieb, či sú "politicky gramotní", či svoju názo-

---

¹ SURMÁNEK, Š.; GBÚROVÁ, M.; DUDINSKÁ, I.: *Politológia (Vybrané kapitoly)*. Prešov: Slovacontakt, 2003, s. 119.

² DAHL, R.: *O demokracii. Průvodce pro občany*. Praha: Portál, 2001, s. 81.

rovú voľbu prenechávajú na niekoho iného a či dnešný spoločenský fenomén - masmédiá, dokážu manipulovať s občanom a teda s verejnou mienkou. Faktom je, že demokracia pevne stojí na občanovi a slobodných voľbách. Čo však s takou demokraciou, kde občan je "slabý", apatický voči politike a je v rukách malej skupiny, ktorá mu hovorí ako sa má rozhodovať prostredníctvom masovokomunikačných prostriedkov. Preto je najprv nevyhnutné rozobrať samotné médiá a ich pôsobenie na voliča vo voľbách.

Masmédiá a voľby

Masové médiá môžeme definovať aj ako organizačné postupy a technológie, ktoré umožňujú masovú komunikáciu.¹ Pod pojmom masové médiá dnes chápeme najmä tradičné i nové prostriedky komunikácie, a to rozhlas, tlač, televíziu či internet a do popredia sa dostávajú čoraz populárnejšie sociálne siete. Z pohľadu modernej politológie sú médiá dôležitým nástrojom a sociálnou inštitúciou, ktorá je z hľadiska štruktúry politického systému a mocenskej diferenciacie niekedy považovaná za "*štortú vetvu moci*", spolu so súdnou, zákonodarnou a výkonnou.

Masovú komunikáciu považujeme za jednu z rovín sociálnej komunikácie, ktorá je charakteristická tým, že sa všetky dorozumievacie aktivity t.j. produkcia a šírenie verejne dostupných oznamov, dejú v inštitucionalizovanej podobe, prostredníctvom masových médií. Pre masovú komunikáciu je príznačné aj to, že recipienti správ, oznamov predstavujú veľmi početné a rozptýlené publikum. Tento typ publika, teda veľký počet príjemcov, u ktorých sa nepredpokladajú charakteristické sociálne väzby, vnútorná skupinová hierarchia a vzájomná komunikácia, je tradične označovaná ako masa.²

Charles Wright Mills vo svojom diele *Mocenská elita* však upozorňuje, ako sa zo zložiek verejnosti stávajú masy, tak sa z nás niekedy stávajú davy, a v davoch je psychické znásilnenie masových komunikačných prostriedkov doplnené drsnou a bezprostrednou rečou. Po-

---

¹ MCQUAIL, D.: *Úvod do teórie masovej komunikácie*. Praha: Portál, 2007, s. 31.

² REIFOVÁ, I.: *Slovník mediální komunikace*. Praha: Portál, 2004, s. 100.

tom sa ľudia, ktorí tvorili dav, opäť rozptýlia a ostanú rozprášené a poľné masy.¹ Tu musíme podotknúť, že Mills sa díva na masovokomunikačné prostriedky skôr v negatívnom ako v pozitívnom svetle.

Tieto masmédiá disponujú veľkou mocou, a to nastolovanie tém. Dané témy nemusia mať veľký význam pre väčšinu spoločnosti, no elektronické médiá dnes dokážu svojim prezentovaním dosiahnuť, že aj "malé" alebo "menej" významné témy vedia "vykresliť" v lepšom a zaujímavejšom svetle, ktoré vedia zaujať človeka.

Médiá plnia v spoločnosti rôzne úlohy, jednou z nich je napríklad asistencia pri vykonávaní práv ľudu - vychádza z predpokladu, že demokratický štát a jeho štátna moc je odvodená od vôle ľudu. Chápanie médií ako nástroja výchovy tu prechádza do pozície, kde médiá vystupujú ako pomocník pri vykonávaní práv ľudu. Aby občan mohol vykonať svoje právo voľby, mal by samozrejme poznať problematiku, o ktorej má rozhodnúť.² Tu by mali nastúpiť médiá, ktoré majú poskytnúť dostatok nezávislých informácií o aktuálnom dianí a plniť funkciu objektívnych kritikov a "dozorcov" pri plnení predvolebných sľubov politikov. Tu musíme zdôrazniť, že slobodná spoločnosť nemôže byť bez slobodných médií.³

V zásade komunikačné teórie prisudzujú publiku rôzne charakteristiky, preto môžeme rozlíšiť publikum na pasívne, ktoré sa vníma ako bezbranné voči obsahom mediálnych oznamov a aktívne, ktoré si svoj mediálny obsah filtruje, vyberá si len ten obsah, ktorý ho oslovuje a ostatné ignoruje. Tomuto publiku sa prisudzuje schopnosť dekódovania, teda vlastnej interpretácie ideologicky zakódovaného mediálneho ob-

---

¹ MILLS, CH. W.: *Mocenská elita*. Praha: Orbis, s. 367.

² Koncom októbra sme vykonali prieskum verejnej mienky vo forme dotazníka, kde sme si stanovili ciele výskumnej časti a hypotézy. Dotazník sme zvolili, pretože umožňuje osloviť viac respondentov a tým získať rôznorodejšie pohľady na skúmanú problematiku, teda problematiku médií a voliča v čase parlamentných volieb v roku 2012. Pri tomto bode by sme radi spomenuli, že na základe informácií získaných prostredníctvom dotazníka si len 41 percent opýtaných myslí, že im masmédiá dávajú dostatočné množstvo informácií týkajúcich sa politického diania na Slovensku.

³ CHARVÁT, J.; ŠEFCÁK, L.: *Médiá a politika*. Nitra: FF UKF v Nitre, 1998, s. 7-8.

sahu, a to na základe svojich skúseností, vzdelania, prístupu k alternatívnym zdrojom informácií a ďalších psychologických a sociálno-kultúrnych faktorov.¹

Z doposiaľ uvedeného jasne vyplýva, že masmédiá sú neoddeliteľnou súčasťou nášho bytia. Čo sa týka samotných volieb, tak médiá plnia na jednej strane úlohu informátora, no na druhej strane aj úlohu manipulátora. Volič je zložitá osobnosť so svojimi názormi, postojmi, vrtochmi atď. a je preto ťažké sa vnoriť do jeho mysle či duše. Mnoho autorov sa už snažilo nejakým spôsobom vysvetliť voličské správanie², nájsť model, ktorý by sa dal uplatniť. Jeho vôľa ísť alebo nejsť volič závisí od tak veľkého množstva faktorov, že jeho voličské správanie sa mení a je veľmi ťažké predvídať ako sa nakoniec v čase volieb zachová. Množstvo autorov je rôzneho názoru, niektorí sa prikláňajú k tomu, že všedný občan - volič nemá dostatočné politické znalosti o domácej politike, a teda sa môže stať, že bude ľahko manipulovateľný.

Ak by sme sa mali zamerať na správy, ktoré sú nám predkladané každý deň, musíme si jednoznačne položiť otázku, prečo práve daná správa, udalosť sa dostala do hlavných správ, na titulok novín, alebo prečo je danej udalosti venovaná taká pozornosť? Odpoveďou sú dva anglické výrazy gatekeeping (gatekeeper) a agenda setting.

Prvým termínom sa označujú jednotlivci, ktorí zastávajú v rámci masmédiá také pozície, v ktorých môžu rozhodovať o prijatí alebo odmietnutí správy. Ide tu o šéfredaktora alebo majiteľa daného média, ktorí rozhodujú, ktoré udalosti sa stanú udalosťami verejnými a ktoré nie. Gatekeeperi sú síce závislí na publiku, no v konečnom dôsledku práve oni majú konečné slovo, teda to ostáva na ich osobnom zvážení. Témy nie sú len akceptované alebo odmietnuté, ale aj spracovávané, a tým aj upravované. Tu sa dáva priestor práve pre manipuláciu³ napri-

---

¹ FTOREK, J.: *Public relations jako ovplivňování mínění. Jak úspěšně ovliňovat a nenechat se zmanipulovat*. Praha: Grada Publishing, 2012, s. 159.

² Vysvetliť voličské správanie sa v minulosti snažili rôzni autori, ktorý predkladali svoje pohľady a názory na danú problematiku. Môžeme spomenúť napríklad sociálno-psychologický model, sociologický model prezentovaný Lazarsfeldom a Lipsetom. Ďalšou z teórií je teória racionálnej voľby prezentovaná A. Downsonom.

³ Manipulatívne a zavádzajúce správanie médiá dokazujú tým, že správy sú preplnené emóciami, väčšinou nepríjemnými, ktoré v nás vyvolávajú strach a ľútosť. Napríklad keď

klad v prospech určitej politickej strany, kedy majiteľ denníka uprednostní určité informácie danej politickej strany alebo kandidáta pred inou politickou stranou apod. Na týchto gatekeeperov je vyvíjaný neustály tlak, ktorý je najintenzívnejší pred voľbami, aby sa určité udalosti dostali do novín. Tu musíme podotknúť, že väčšina masmédií sa prezentuje ako nezávislé, teda objektívne médiá, robia to tak hlavne kvôli "publiku", no najmä kvôli predajnosti, teda zisku. Ich manipulačné postupy sú však skryté už priamo pri tvorbe príspevkov, a to z toho dôvodu, že šéfredaktor pozná personálne obsadenie redakcie a výberom témy na spracovanie a pridelením redaktora, môže ovplyvniť výslednú správu.¹

Druhým termínom je agenda setting², teda nastoľovanie témy, programu. Tu je najvhodnejšie použiť slová T. Zasepa: "*Masmédiá nás nemusia nútiť čo si máme myslieť. Vnucujú nám to, o čom máme rozmýšľať.*" Agenda setting teda môžeme chápať ako určitú selekciu tém, informácií či udalostí určených na uverejnenie. Na základe toho by sme mohli určiť štyri základné typy agendy setting a to: 1. Mediálna agenda - témy diskutované v médiách 2. Verejná agenda - témy zaujímavé pre verejnosť 3. Politická agenda - témy, ktoré považuje politická špička za najdôležitejšie 4. Korporatívna agenda - témy, ktoré sú z určitého hľadiska dôležité pre ekonomickú oblasť.³

Na základe tohto tvrdenia môžeme jednoznačne povedať, že televízia a ďalšie masovokomunikačné prostriedky sú najlepším spôsobom na usmerňovanie pozornosti širokej verejnosti na udalosti či osoby a aj

---

je pravdivá emócia, ktorú cítime pri sledovaní televíznych novín, je pravdivá aj informácia. Média nám ukážu čo sa stalo, ale iba takým spôsobom ako si to gatekeeper želá. Je to naozaj účinná forma manipulácie, pretože sme to videli na vlastné oči, hoci si neuvedomujeme, že médiá nám tak podsúvajú iba tie udalosti, ktoré chcú a aby sme rozmýšľali o veciach, ktoré nám ukazujú. RAMONET, I.: *Tyranie médií*. Praha: Mladá fronta, 2003, s. 29.

¹ KUNCZIK, M.: *Základy masovej komunikace*. Praha: Karolinum, 1995, s. 115-118.

² Tento termín bol po prvý krát použitý M. McCombsom a D. Shawom v článku z roku 1972, v ktorom zverejnili výsledky výskumu sledujúceho rolu masmédií počas prezidentskej volebnej kampani v roku 1968 v Chapel Hill USA. Výskum sa zaoberal hierarchizáciou tém, ktoré príslušné voľby využívajú. JIRÁK, J.; ŘÍCHOVÁ, B.: *Politická komunikace a média*. Praha: Karolinum, 2000, s. 8.

³ MCCOMB, M.: *Setting the Agenda: the mass media and public opinion*. Malden, MA: Blackwell Publishing Inc., 2004, s. 34.

najlepším spôsobom na organizovanie a usmerňovanie myslenia o nejakéj téme.¹

Čo sa týka manipulácie voličov, najčastejšie je to viditeľné v období pred voľbami. Hoci masmédiá vystupujú objektívne a nezaujato je to len však povrchný aspekt, pretože ako tu už bolo spomenuté, "farba trička" danej redakcie sa ukáže už v predvolebnom období. Masmédia majú tendenciu vystupovať v prospech svojich favoritov. Využívajú množstvo metód a taktík ako vylepšiť povedomie jej preferovanej strany alebo kandidáta. To všetko sa však musí diať skrytou formou. Svojej "oblúbenej" strane dávajú väčší priestor na prezentáciu svojich názorov, myšlienok a ideí, zatiaľ čo konkurenčným stranám nedávajú taký priestor, vyjadrujú sa skôr negatívne alebo neutrálne. Jednostrannosť masmédií je teda zrejmá, čo je dosť zavádzajúce pre recipienta, ktorý očakáva pluralitu názorov na určitý problém spoločnosti, ale stretáva sa iba s neustálym dokazovaním správnosti postoja jednej strany alebo kandidáta.

Ďalšou metódou manipulácie², ktorá sa využíva je tzv. skrytá persuázia. Správa sa nám skrytým prehováraním dokáže javiť ako pravda o realite. U recipienta sa tak môže navodiť stav, že pojmy použité v správe sú presné a jednoznačné a v konečnom dôsledku sa môže cítiť zahanbený, že ich doteraz nechápal alebo im prikladal iný význam. Tejto manipulácii podľahnú najmä recipienti, ktorí nemajú spoločenský prehľad, je účinná u ľudí s nižším vzdelaním. Táto skrytá persuázia prezentuje určité, možno povedať diskutabilné, ak nie falošné názory ako prirodzené a samozrejmé, v súlade so zdravým rozumom, ktoré akceptuje väčšina a často podporuje vedecký výskum.³

Voľby sa stali nesmierne nákladným podnikom, ktorý vyžaduje spoločné úsilie množstva odborníkov. Ak by sme sa pozreli na voľby v

---

¹ ILOWIECKI, M; ZASEPA, T.: *Moc a nemoc médií*. Bratislava: Veda, 2003, s. 38.

² Poznáme množstvo foriem, techník manipulácie, ktoré sa používajú a sú dobrou metódou ako získať potenciálneho voliča na svoju stranu. Ide o prieskumy verejnej mienky, o techniku odobrovania a neustáleho súhlasu, nálepkovanie, zamlčovanie nepohodlných informácií, zverejnenie neoverených informácií, zámerné obvinenia a invectívy, vplyvanie na emócie alebo rámovanie, simulácia objektivity, zámena správy za komentár, manipulácia s titulkami a perexmi alebo manipulácia s fotografiou apod.

³ ILOWIECKI, M; ZASEPA, T.: *Moc a nemoc médií*. Bratislava: Veda, 2003, s. 41.

USA tak ide o veľké a nákladné divadlo, kde pre kandidáta na prezidenta pracujú skupiny ľudí, ide napríklad o sociológov, politológov, finančníkov, expertov na politický marketing a pod. Americké prezidentské voľby sú istým špecifikom, kde sa naplno rozvinuli marketingové prvky, a vlastne tieto voľby určujú aj ďalšie smerovanie politického marketingu.¹

Za základ úspechu sa dnes považuje vytváranie predstavy o kandidátovi, o jeho osobnosti "image", teda jeho obal.² Kandidáti absolvujú školenia, čo majú hovoriť a ako majú hovoriť a tým to školením prejde aj jeho rodina. Dnešný politik je už profesionál so skúsenosťami z televíznych vystúpení a so znalosťami najmodernejších techník predvolebných kampaní. V amerických kampaniach sa kandidát naučil zdôrazňovať svoju individualitu naproti stránickej príslušnosti. V prezidentských kampaniach niektorí kandidáti začínajú s naháňaním finančných prostriedkov na kampaň aj dva roky pred voľbami a tomu prispôbujú aj svoj čas.³

Odborníčka na prieskum verejnej mienky Doty Lynchová uviedla: *"Voliči hovoria, aby sa s nimi hovorilo otvorene a poctivo, ale kandidáti, ktorí nie sú prezentovaní v úhladnom obale, stále a znovu a znovu prehrávajú."*

Vysoko sa cení schopnosť viesť ľudí, motivovať a inšpirovať voličov, čoho sme boli svedkami v posledných prezidentských voľbách v

---

¹ Nehľadí sa len na správanie, vystupovanie kandidáta ale aj na maličkosti ako sú napríklad akú kravatu alebo aký oblek má oblečený, či dokonca aké topánky má obuté. Na tieto detaily sa robia špeciálne výskumy zo strany jeho členov volebného tímu.

² Médiá (prostredníctvom dobrej komunikačnej stratégie) majú silu pomôcť politikovi, aby ho verejnosť, voliči, vnímali ako inú, dôveryhodnú osobu, a pomohli mu tak k volebnému úspechu. Podobná situácia nastala v roku 1840, keď sa v USA uchádzal o post prezidenta William Henry Harrison. Keďže bol syn guvernéra a vlastnil rozsiahle panstvo, obával sa, že s týmto jeho postavením nezíska voličov z radov obyčajných ľudí. Vedel, že ak chce uspieť vo voľbách, musí sa nechať prezentovať ako farmár celou dušou spojený s pôdou a ťažkou manuálnou prácou. Preto si nechal vyrobiť reklamu, na ktorej bol vyobrazený ako stojí pred obyčajným vidieckym domom, na hlave má obyčajnú koženú čiapku a popíja obyčajnú jablčnú šťavu. Túto reklamu používal celé obdobie volebnej kampane. Nakoniec vo voľbách uspel a stal sa prezidentom. Je jasné, že nevyhral len vďaka tejto reklame, ale na druhej strane je isté, že mu neuškodila a svojou časťou prispela k tomu, aby ho voliči vnímali inak. JIRÁK, J.; KOPPLOVÁ, B.: *Média a spoločnosť: stručný úvod do štúdia médií a mediální komunikace*. Praha: Portál, 2003, s. 187.

³ Takými "profesionálmi" boli napríklad Richard Nixon, James Carter a Ronald Regan, ktorí sa na svoj post pripravovali veľmi dlho.

USA. No stále na prvom mieste ostáva to, že sa americký politik musí prezentovať v čo najlepšom svetle, sľubovať a lákať potenciálnych voličov na niečo, čo je nespĺniteľné, využívať predsudky verejnosti ako aj zištné záujmy. Úspech majú tí kandidáti, ktorí nazhromaždia najviac finančných prostriedkov na vedenie svojej nákladnej kampane, a ktorí vedia využiť modernú techniku (internet, počítače, prieskumy verejnej mienky atď.) V tomto svete sa už divákovi neposkytuje informácia, ale sústredená sugescia určitých predstáv a ideí, určitého spôsobu myslenia. Môžeme teda tvrdiť, že zábava víťazí nad demokraciou, reklama triumfuje nad skutočnosťou a manipulácia tak nahrádza politiku. Najvyššou formou politického umenia sa stala manipulácia občana "slobodnou tlačou a televíziou" a predvolebná kampaň sa zmenila na veľkolepú šou.¹

Aj na základe daných skutočností sa občania pozerajú na politiku skôr v negatívnom význame, čomu zodpovedá stále klesajúca účasť vo voľbách.² Riešenie by sa dalo nájsť v zlepšení politickej kultúry politikov, no táto zmena musí prísť z ich strany aby spoločnosť opäť začala dôverovať svojim zástupcom. Jednou z ďalších možností riešenia je povinné hlasovanie, ktoré samozrejme zvyšuje volebnú účasť, no zároveň sa načrtáva otázka, či je to demokratické prinútiť občanov odvoliť, hlavne vtedy, ak nálady v spoločnosti sú zlé a občania nevedia komu odovzdajú svoj hlas. Avšak mnohí kritici nevoličov zdôrazňujú, že právo voliť je sprevádzané zodpovednosťou a ak občania ne sú ochotní vziať na seba túto zodpovednosť, tak štát má právo im to uložiť za povinnosť. Tu je tiež potrebné dodať, že prinútiť ľudí odvoliť nerieši problém marginalizácie (pokiaľ samotné voľby nedajú jedincom pocit väčšieho zmyslu pre sociálnu integráciu) alebo politickej apatie. Iba preto, že sme prinútený odvoliť a vybrať si kandidáta alebo politickú stranu, to neznamená, že v nich aj veríme. Vo všeobecnosti narastajúca neúčasť na voľbách, či už parlamentných, komunálnych, do EP apod.

---

¹ KREJČÍ, M.: *Jak se "dělá" prezident Spojených států Amerických*. Praha: Mladá fronta, 2009, s. 82-86.

² Téma účasti alebo neúčasti občanov vo voľbách je veľmi rozsiahla, zložitá a volič sa rozhoduje na základe množstva aspektov, ktoré by sme mohli zhrnúť do makro a mikro indikátorov volebnej (ne)účasti vo voľbách.

je považovaná za zlú vec pre demokraciu a samozrejme aj pre spoločnosť. Množstvo autorov považuje pokles volebnej účasti za symptóm modernej spoločnosti a jej uvoľnenie, odpojenie od politických procesov a ako prejav množstva negatívnych názorov na politikov, politické stany, celkovo na celú politiku ako takú, vytýčených od nezájmu až po priame nepriateľstvo.¹ Tu opäť dostávame na začiatok problému, a to celkovej apatie občanov voči politike ako takej. Preto sa načrtá otázka ako nazvať daný politický systém, kde vládne takáto nevôľa, kde občania sa rozhodujú na základe manipulovaných správ a informácií a v konečnom dôsledku sa sami vylučujú z volebného procesu, pretože nikto z predošlých autorov, ktorí rozoberali termín Demokracia, určite nemali na mysli súčasný stav ktorý vládne v spoločnosti.

Záver

Demokracia je zatiaľ najlepší politický systém, ktorý bol doposiaľ "vynájdený" no nie je najdokonalejší, má určité chyby a nedostatky, ktoré nás nútia zamyslieť sa a diskutovať. Skrýva však v sebe obrovský potenciál zvrátiť súčasný stav v spoločnosti, teda negatívny postoj občanov k politike, to však závisí jednak od samotných politikov ale aj od voličov, pretože demokracia dáva možnosť zlepšiť politické prostredie v krajine, dáva priestor pre rôzne názory a postoje, chráni občanov pred uzurpáciou moci jednotlivcom apod. No na strane druhej sa v nej skrýva aj slabosť, a to zneužitie jej vymožeností v prospech jednotlivca alebo malej skupiny napríklad masovokomunikačnými prostriedkami, manipuláciou, postupným odstavením voličov na "druhú koľaj" a postupným zbavením ich zodpovednosti za politický stav v spoločnosti. Preto sa stále musíme snažiť aby nám nikto nemohol "vziať" právo rozhodovať o veciach verejných, musíme sa stále zamýšľať nad konaním našich zákonodarcov, aktívne sa zapájať do politického diania a nedopustiť, aby nás dnešné médiá pohltili svojimi "upravenými" správami ale snažiť sa získavať aj ďalšie alternatívne zdroje informácií apod., pretože demokracia je natoľko silná a odolná nakoľko sú silní jej občania.

---

¹ EVANTS, J.: *Voters and Voting*. London: Athenaeum press, 2004, s. 168-170.

Literatúra:

- CHARVÁT, J., ŠEFČÁK, L.: *Médiá a politika*. Nitra: FF UKF v Nitre, 1998.
- DAHL, R.: *O demokracii. Průvodce pro občany*. Praha: Portál, 2001.
- EVANTS, J.: *Voters and Voting*. London: Athenaeum press, 2004.
- FTOREK, J.: *Public relations jako ovlivňování mínění. Jak úspěšně ovlivňovat a nenechat se zmanipulovat*. Praha: Grada Publishing, 2012.
- ILOWIECKI, M.; ZASEPA, T.: *Moc a nemoc médií*. Bratislava: Veda, 2003.
- JANDOUREK, J.: *Sociologický slovník*. Praha: Portál, 2000.
- JIRÁK, J.; KOPPOVÁ, B.: *Média a společnost: stručný úvod do studia médií a mediální komunikace*. Praha: Portál, 2003.
- JIRÁK, J.; RÍCHOVÁ, B.: *Politická komunikace a média*. Praha: Karolinum, 2000.
- KREJČÍ, M.: *Jak se "dělá" prezident Spojených států Amerických*. Praha: Mladá fronta, 2009.
- KUNCZIK, M.: *Základy masové komunikace*. Praha: Karolinum, 1995.
- MILLS, CH. W.: *Mocenská elita: The Power Elite (Orig.)*. Preložil KEJDANA, F. 1. vyd. Praha: Orbis, 1966.
- McCOMB, M.: *Setting the Agenda: the mass media and public opinion*. Malden, MA: Blackwell Publishing Inc., 2004.
- MCQUAIL, D.: *Úvod do teórie masové komunikace*. Praha: Portál, 2007.
- RAMONET, I.: *Tyranie médií*. Praha: Mladá fronta, 2003.
- REIFOVÁ, I.: *Slovník mediální komunikace*. 1. vyd. Praha: Portál, 2004.
- SURMÁNEK, Š.; GBŮROVÁ, M.; DUDINSKÁ, I.: *Politológia (Vybrané kapitoly)*. Prešov: Slovacontact, 2003.

Posilňovanie demokratizácie Európskej únie so zreteľom na tvorbu práva v Európskej únii¹

Zuzana Antošová

The contribution is focused on law making of the European Union. The aim of the contribution is to highlight the changes in the law-making of the European Union brought by the Lisbon Treaty to strengthen democracy, the European Union and the elimination of the democratic deficit of the European Union. The author of attention in the introductory section focuses on the democratic principles of the functioning of the European Union. In the remaining part, the author is particularly changes in the position of the European Parliament and national parliaments in law making of the European Union.

Úvod

Medzi jeden zo súčasných problémov európskej integrácie patrí otázka demokratického deficitu Európskej únie pri riadení Európskej únie, fungovaní jej inštitúcií a v súvislosti s celkovým usporiadaním jej vnútorných pomerov. Práve z dôvodu posilnenia demokracie, odstránenia demokratického deficitu a priblíženia Európskej Únie jej občanom došlo k revízii zakladajúcich zmlúv Únie Lisabonskou zmluvou, ktorou Európska únia reagovala na výčitku o jej demokratickom deficite. Lisabonskou zmluvou došlo k inštitucionálnej reforme Únie v záujme jej lepšieho fungovania a k zmenám v postavení národných parlamentov v tvorbe práva Európskej únie, najmä pokiaľ ide o ich intenzívnejšie zapojenie do unijného legislatívneho procesu za účelom demokratizácie a parlamentárizácie Európskej únie, pretože parlamenty členských štátov sú súčasťou európskej právotvorby a v politickom systéme Európskej únie majú svoju nespochybniteľnú úlohu.

1 Európska únia verzus demokracia

V súvislosti s Európskou úniou je častým predmetom úvah, ako aj diskusií v odborných kruhoch pojem demokracia Európskej únie. S demokraciou a demokratickým režimom súvisí demokratická legitimita verejnej moci, ktorá je ideovo odvodzovaná predovšetkým z koncepcie

---

¹ Príspevok predstavuje výstup z riešenia čiastkovej úlohy grantového projektu VEGA č. 1/0692/12 - Ústavné princípy a ich vplyv na tvorbu a realizáciu práva.

suverenity ľudu. V demokratických štátoch sa vnútorná suverenita štátu odvíja od suverenity ľudu reprezentovaného suverenitou parlamentu. Demokratická legitimita verejnej moci prebieha v Európskej únii v dvoch líniách:

- Prvú líniu predstavuje Európsky parlament ako zastupiteľský orgán Európskej únie.
- Druhú líniu tvoria národy členských štátov, ktoré prostredníctvom svojich národných parlamentov legitimizujú supranacionálnu moc. Sprostredkovanou demokratickou legitimitou disponuje najmä Rada Európskej únie.¹

S otázkou demokratickej legitimacy orgánov Európskej únie súvisí častá výčitka demokratického deficitu Európskej únie. Tvorcovia primárneho práva sa rozhodli reagovať na aktuálnu výčitku o deficite demokracie Európskej únie a zároveň v snahe priblížiť Európsku úniu jej občanom sa Lisabonskou zmluvou pokúsili realizovať požiadavku zjednodušenia, demokratickej legitimacy a deľby moci v rámci inštitúcie Európskej únie. Z uvedeného dôvodu zaviedla do Zmluvy o Európskej únii osobitnú hlavu II (čl. 9-12) a dva protokoly (č. 1 a 2), ktoré sa venujú demokratickým zásadám ako základu usporiadania a fungovania Európskej únie.²

Čl. 10 ods. 1 Zmluvy o Európskej únii ustanovuje, že fungovanie Európskej únie je založené na zastupiteľskej demokracii. Uvedené ustanovenie o zásade zastupiteľskej demokracie je v Zmluvách nové. Jeho text bol prevzatý z neúspešnej Zmluvy o Ústave. Reprezentatívna demokracia znamená, že ľud vykonáva svoju rozhodovaciu moc v štáte prostredníctvom svojich zvolených zástupcov. To znamená, že základným nástrojom zastupiteľskej demokracie je zákonodarný zbor volený priamo občanmi. Európska únia je v tomto smere systémom sui generis, pretože sa v ňom princípy zastupiteľskej demokracie prejavujú na dvoch úrovniach. Ako sme spomenuli vyššie, na prvej úrovni sa vytvára Európsky parlament volený občanmi Európskej únie a na druhej

---

¹ VEČEŘA, M.: *Legalita a demokratická legitimita v podmínkách eurointegrácie*. In: LENGYEOVÁ, D. (ed.): *Teoretickoprávne súvislosti vstupu suverénneho štátu do Európskej únie*. Bratislava: SAP – Slovak Academic Press, spol. s.r.o., 2001, s. 21.

² MAZÁK, J.; JÁNOŠÍKOVÁ, M.: *Lisabonská zmluva. Ústavný systém a súdna ochrana*. Bratislava: Iura Edition, spol. s.r.o., 2011, s. 47.

úrovni sa zastupiteľská demokracia prejavuje v národných parlamentoch, ktoré delegovali niektoré svoje právomoci na orgány Únie. Ich výkon kontrolujú prostredníctvom kontroly svojich vlád.¹

Delegácia výkonu niektorých kompetencií z národných parlamentov na Európsku úniu je jedným z faktorov predstavujúcim oslabenie pozície národných parlamentov. Členské štáty sú v orgánoch Európskej únie zastúpené exekutívou. To znamená, že výkon právomoci a pôsobnosti európskych inštitúcií ovplyvňuje vnútornú deľbu moci, a to tým smerom, že prenos kompetencie posilňuje výkonnú moc v štáte. V praxi by to mohlo znamenať, že ak vláda nepresadí nejakú právnu normu v národnom parlamente, môže sa o to pokúsiť na úrovni Európskej únie, a tým národný parlament bude normou Európskej únie limitovaný vo vlastnej právotvornej činnosti.²

Uvedená situácia je v Slovenskej republike parciálne riešená ústavným zákonom č. 397/2004 Z. z. o spolupráci Národnej rady Slovenskej republiky a vlády Slovenskej republiky v záležitostiach Európskej únie, ako aj v § 58a zákona č. 350/1996 Z. z. o rokovacom poriadku Národnej rady Slovenskej republiky v znení neskorších predpisov. Uvedené právne normy posilňujú pozíciu parlamentu vo vzťahu k vláde. Na tomto mieste pokladáme za potrebné sa bližšie zaoberať spomínanými právnymi normami a vzťahom Národnej rady Slovenskej republiky a vlády Slovenskej republiky na úrovni Európskej únie.

Podľa čl. 1 ústavného zákona č. 397/2004 Z. z. o spolupráci Národnej rady Slovenskej republiky a vlády Slovenskej republiky v záležitostiach Európskej únie je vláda Slovenskej republiky (resp. poverený člen vlády) povinná predložiť Národnej rade Slovenskej republiky návrhy právne záväzných aktov a iných aktov Európskej únie, o ktorých budú rokovať zástupcovia vlád členských štátov Európskej únie. Zároveň má povinnosť informovať Národnú radu Slovenskej republiky o ostatných záležitostiach súvisiacich s členstvom Slovenskej republiky v Európskej únii a predkladať Národnej rade Slovenskej republiky návrh stanovi-

---

¹ SYLLOVÁ, J.; PÍTROVÁ, L.; PALDUSOVÁ, H. (eds.): *Lisabonská smlouva. Komentář*. Praha: C. H. Beck, 2010, s. 64.

² ŠÍŠKOVÁ, N. (ed.): *Lisabonská smlouva a její dopady na evropské, mezinárodní a vnitrostátní právo členských států*. Praha: Leges, 2012, s. 138-139.

ska Slovenskej republiky k návrhom vyššie spomínaných aktov Európskej únie, súčasťou ktorého je najmä odhad ich vplyvu a dosahu na Slovenskú republiku.¹

Národná rada Slovenskej republiky má oprávnenie schvaľovať stanoviská Slovenskej republiky k návrhom právne záväzných aktov a iných aktov Európskej únie, o ktorých sa rozhoduje na úrovni zástupcov vlád členských štátov Európskej únie, čo je výrazom kontrolnej funkcie parlamentu vo vzťahu k vláde.² Národná rada môže poveriť schvaľovaním vyššie spomínaného stanoviska výbor Národnej rady Slovenskej republiky, ktorým podľa § 58a³ zákona č. 350/1996 Z. z. o rokovacom poriadku Národnej rady Slovenskej republiky v znení neskorších predpisov je Výbor pre európskej záležitosti. Schváleným návrhom stanoviska Slovenskej republiky je člen vlády Slovenskej republiky pri zastupovaní Slovenskej republiky v príslušnom orgáne Európskej únie je viazaný. Od návrhu stanoviska SR sa môže člen vlády Slovenskej republiky odchyliť len v nevyhnutnom prípade a so zreteľom na záujmy Slovenskej republiky. Zároveň má povinnosť o tom bezodkladne informovať Národnú radu Slovenskej republiky a svoj postup odôvodniť. Na základe správy podanej vládou Slovenskej republiky Národná rada SR rokuje najmenej raz za rok o záležitostiach súvisiacich s členstvom Slovenskej republiky v Európskej únii a schvaľuje odporúčania pre vládu v nasledujúcom období.⁴

---

¹ Čl. 1 ústavného zákona č. 397/2004 Z. z. o spolupráci Národnej rady Slovenskej republiky a vlády Slovenskej republiky v záležitostiach Európskej únie.

² Čl. 2 ústavného zákona č. 397/2004 Z. z. o spolupráci Národnej rady Slovenskej republiky a vlády Slovenskej republiky v záležitostiach Európskej únie.

³ Pozri § 58a zákona č. 350/1996 Z. z. o rokovacom poriadku Národnej rady Slovenskej republiky v znení neskorších predpisov.

⁴ Čl. 2 ústavného zákona č. 397/2004 Z. z. o spolupráci Národnej rady Slovenskej republiky a vlády Slovenskej republiky v záležitostiach Európskej únie.

2 Inštitucionálny trojuholník Komisia – Rada – Európsky parlament

Európska únia kladie čoraz väčší dôraz na občanov. Z uvedeného dôvodu Lisabonská zmluva pokračovala v trende predchádzajúcich revízií primárneho práva, podstatou ktorého je posilňovanie postavenia Európskeho parlamentu v inštitucionálnom systéme Európskej únie.

Zmienka o Európskom parlamente sa nachádza už v čl. 10 Zmluvy o Európskej únii, ktorý pojednáva o tom, že jednou z demokratických zásad je práve zásada zastupiteľskej demokracie, prejavom ktorej je skutočnosť, že občania sú na úrovni Únie priamo zastúpení v Európskom parlamente.¹

Európsky parlament zastupuje záujmy občanov Únie. Do roku 1979 bol Európsky parlament tvorený z delegovaných zástupcov národných parlamentov. Znamenalo to, že medzi národnými parlamentmi a Európskym parlamentom existovala priama väzba. Pretrhnutie tohto spojenia nastalo zavedením priamych volieb do Európskeho parlamentu v roku 1979. V súčasnosti sa objavuje snaha o opätovné zapojenie národných parlamentov do európskeho legislatívneho procesu.²

V zakladajúcich zmluvách v znení po Lisabonskej zmluve sa prvýkrát objavuje charakteristika Európskeho parlamentu. Lisabonská zmluva v čl. 14 ods. 1 Zmluvy o Európskej únii zadefinovala funkcie Európskeho parlamentu. Uvedené ustanovenie predpokladá taxatívny výpočet právomocí Európskeho parlamentu, ktoré sú definované všeobecne. Podľa spomínaného čl. 14 ods. 1 Zmluvy o Európskej únii Európsky parlament vykonáva spoločne s Radou legislatívnu a rozpočtovú funkciu. Európsky parlament ďalej vykonáva funkciu politickej kontroly a poradnú funkciu. Európsky parlament tiež volí predsedu Komisie. Ani jedna z vyššie uvedených funkcií Európskeho parlamentu nie je nová. Zmeny po prijatí Lisabonskej zmluvy sa týkajú obsahu niektorých z nich, predovšetkým legislatívnej a rozpočtovej funkcie. Jednotlivé funkcie a právomoci Európskeho parlamentu sa odvíjajú

---

¹ MAZÁK, J.; JÁNOŠÍKOVÁ, M.: *Lisabonská zmluva. Ústavný systém a súdna ochrana*. Bratislava: Iura Edition, spol. s r.o., 2011, s. 134.

² ČAKRT, F.: *Lisabonská smlouva a národní parlamenty*. In: *Jurisprudence*. 4/2010, s. 3.

od konkrétnych ustanovení Zmlúv.¹ Z dôvodu skúmanej problematiky považujeme za potrebné sa na tomto mieste bližšie venovať práve legislatívnej funkcii Európskeho parlamentu. Keďže pôvodný koncept legislatívnej tvorby obsiahnutý v zakladajúcich zmluvách vychádzal zo spolupráce dvoch orgánov (Rady a Komisie²) a úloha Európskeho parlamentu bola v legislatívnom procese len okrajová (spočívala v poskytovaní konzultácií), narastali snahy o zabezpečenie výraznejšieho vplyvu Európskeho parlamentu na tvorbu sekundárneho práva Európskej únie, čím by sa zvýšila legitimita rozhodovacieho procesu na úrovni Únie.³ Lisabonská zmluva potvrdila postavenie Európskeho parlamentu ako spolutvorcu práva Európskej únie. Európsky parlament síce nezískal postavenie samotného tvorcu práva, ale sa rozšírilo použitie spolurozhodovacieho postupu, ktorým sa tvorí prevažná časť aktov Únie. Spolurozhodovací postup bol Lisabonskou zmluvou premenovaný na riadny legislatívny postup (čl. 294 Zmluvy o fungovaní Európskej únie), ktorý Európskemu parlamentu zabezpečuje pri tvorbe právnych aktov Európskej únie rovnocenné postavenie s Radou. Z legislatívnych postupov ostali zachované konzultačný postup a postup so súhlasom Európskeho parlamentu označovaný aj ako schvaľovací postup, avšak tie sa v zmysle čl. 289 Zmluvy o fungovaní Európskej únie stali po prijatí Lisabonskej zmluvy mimoriadnymi legislatívnymi postupmi. Kooperačný postup bol Lisabonskou zmluvou úplne odstránený.

Prejavom posilnenia postavenia Európskeho parlamentu v procese tvorby právnych aktov je aj zavedenie nového mimoriadneho legislatívneho postupu. Jeho použitie je obmedzené na tvorbu právnych aktov, ktoré sa týkajú vnútorných záležitostí Európskeho parlamentu. Ide tu o postup, kedy Európsky parlament prijíma právne akty z vlastnej iniciatívy (nemusí čakať na návrh Komisie), ale podliehajú schváleniu buď Radou alebo Radou a súčasne Komisiou.

---

¹ SYLLOVÁ, J.; PÍTROVÁ, L.; PALDUSOVÁ, H. (eds.): *Lisabonská smlouva. Komentář*. Praha: C. H. Beck, 2010, s. 86-87.

² Komisia mala monopol legislatívnej iniciatívy a Rada tieto právne akty prijímala.

³ MAZÁK, J.; JÁNOŠÍKOVÁ, M.: *Lisabonská zmluva. Ústavný systém a súdna ochrana*. Bratislava: Iura Edition, spol. s.r.o., 2011, s. 201.

Posilnenie vplyvu Európskeho parlamentu môžeme vidieť aj v možnosti Európskeho parlamentu požiadať Komisiu o predloženie návrhu právneho aktu a to najmä pokiaľ ide o povinnosť Komisie informovať Európsky parlament o dôvodoch, ak sa rozhodne jeho žiadosti (o predloženie návrhu právneho aktu) nevyhovieť.

Súhlasíme s názorom J. Mazáka, že postavenie Európskeho parlamentu ako spolutvorcu práva Európskej únie je ďalším potvrdením dvojitého základu Únie, ktorý predstavujú jednotlivci a členské štáty. Európsky parlament v legislatívnom procese reprezentuje záujmy jednotlivcov a Rada záujmy štátov.¹

Rada Európskej únie aj po Lisabonskej zmluve zohráva kľúčovú úlohu v legislatívnej činnosti Európskej únie. Jej základné funkcie sú uvedené v čl. 16 ods. 1² Zmluvy o Európskej únii. Rada plní funkciu hlavného legislatívneho orgánu Európskej únie, teda stojí na vrchole inštitucionálneho trojuholníka (Komisia, Rada, Európsky parlament) a sa podstatnou mierou podieľa na rozhodovacích a normotvorných procesoch v Európskej únii. Avšak spomínané posilnenie Európskeho parlamentu v legislatívnom procese môže pre Radu znamenať komplikovanejšiu tvorbu výsledkov jej činnosti v právotvornej oblasti. Tvorba právnych aktov záväzných pre členské štáty Európskej únie je však stále vnímaná v legislatívnom trojuholníku Rada – Komisia – Európsky parlament, kedy Rada smeruje legislatívu želateľným smerom. Síce monopol legislatívnej iniciatívy má stále Európska komisia, avšak v zmysle čl. 225 a čl. 241 Zmluvy o fungovaní Európskej únie môže Európsku komisiu k vypracovaniu legislatívneho návrhu vyzvať Európsky parlament alebo Rada Európskej únie.³

Môžeme síce konštatovať, že Lisabonskou zmluvou dochádza v legislatívnej oblasti k posilňovaniu postavenia Európskeho parlamentu (pri tvorbe sekundárnych právnych aktov), a súčasne k oslabovaniu vplyvu Komisie, avšak hlavným legislatívnym orgánom je naďalej

---

¹ MAZÁK, J.; JÁNOŠÍKOVÁ, M.: *Lisabonská zmluva. Ústavný systém a súdna ochrana*. Bratislava: Iura Edition, spol. s r.o., 2011, s. 142-144.

² Podľa čl. 16 ods. 1 Zmluvy o Európskej únii Rada vykonáva spoločne s Európskym parlamentom legislatívnu a rozpočtovú funkciu. Vykonáva funkciu tvorby politik a koordinačné funkcie v súlade s podmienkami stanovenými Zmluvami.

³ KRUNKOVÁ, A. (ed.): *Európsky parlament, Rada Európskej únie a Národná rada Slovenskej republiky*. Košice: UPJŠ, 2011, s- 17-22.

Rada, ktorá zastáva významnú úlohu pri určovaní smerovania Európskej únie v jednotlivých oblastiach.

3 Posilnenie úloh národných parlamentov v oblasti tvorby unijného práva

Vstupom do Európskej únie sa Slovenská republika stala súčasťou nadštátneho útvaru (systému). Uvedená skutočnosť má veľký vplyv na vnútroštátnu tvorbu práva, a to v dvoch aspektoch:

- Začlenenie Slovenskej republiky do Európskej únie súvisí s aproximáciou slovenského právneho poriadku právu Európskej únie.
- Konštituovanie novej štátoprávnej úrovne Európskej únie prebieha spolu so zmenami v tvorbe práva Európskej únie.

Uvedené sa prejavuje v zmenách, ku ktorým dochádza vo vnútroštátnom právnom poriadku a to jednak tým, že do nášho právneho poriadku sa premieta právo Európskej únie a jednak, že tvorcovia nášho právneho poriadku sa stávajú spolutvorcami práva Európskej únie.¹

Môžeme konštatovať, že parlamenty členských štátov sú súčasťou európskej právotvorby. Ich úloha sa ale časom mení. V súčasnosti sú tendencie zapojiť viac do rozhodovacích procesov Európskej únie národné parlamenty. Lisabonská zmluva nebola v uvedenom prípade výnimkou. Procesom novodobých zmien Európskej únie sa pozícia Národnej rady Slovenskej republiky stáva odrazom posilňovania princípu demokracie a odstraňovania demokratického deficitu integrácie. V tomto duchu charakterizuje postavenie národných parlamentov aj Lisabonská zmluva.

Spomínaná zásada zastupiteľskej demokracie okrem iného znamená, že účasť členov národných vlád na rozhodovaní Európskej rady a Rady je kontrolovaná zo strany vnútroštátnych parlamentov. Lisabonská zmluva zaviedla komplementárne mechanizmy, ktoré priamo

---

¹ SVÁK, J.; KUKULIŠ, P.; BALOG, B.; SURMAJOVÁ, Ž.: *Teória a prax legislatívy*. Bratislava: Eurokódex, s.r.o., 2012, s. 38-39.

spájajú vnútroštátne parlamenty s unijnými orgánmi. Ide o určitý posun v postavení vnútroštátnych parlamentov a v ich aktívnom zapojení do kontroly tvorby legislatívy a politiky Európskej únie.¹

Na základe vyššie uvedeného môžeme konštatovať, že Lisabonskou zmluvou síce dochádza k väčšiemu prenosu legislatívnej právomoci z národných parlamentov na inštitúcie Európskej únie. Zároveň však dochádza k posilneniu národných parlamentov v legislatívnom procese tvorby legislatívnych aktov Európskej únie, čo znamená aj to, že do rozhodovacích procesov sú viac zapájané národné parlamenty. Môžeme konštatovať, že postavenie Národnej rady Slovenskej republiky prešlo určitým reformným procesom v súvislosti so zásadnými spoločenskými zmenami.

Pôsobenie národných parlamentov stanovuje čl. 12 Zmluvy o Európskej únii, podľa ktorého národné parlamenty aktívne prispievajú k dobrému fungovaniu Európskej únie a to tým, že:

- inštitúcie Európskej únie ich informujú v súlade s Protokolom o úlohe národných parlamentov v Európskej únii o návrhoch legislatívnych a iných aktoch Európskej únie a tieto akty im zasielajú,
- dohliadajú na dodržiavanie zásad subsidiarity v súlade s postupmi stanovenými v Protokole o uplatňovaní zásad subsidiarity a proporcionality,
- podieľajú sa na mechanizme hodnotenia uskutočňovania politiky Únie v rámci priestoru slobody, bezpečnosti a práva podľa čl. 70 Zmluvy o fungovaní Európskej únie a sú zapojené do politickej kontroly činnosti Europolu a do hodnotenia činnosti Eurojustu podľa čl. 88 a 85 Zmluvy o Európskej únii,
- podieľajú sa na postupoch pre prijímanie zmien Zmlúv podľa čl. 48 Zmluvy o Európskej únii,
- sú informované o žiadostiach o prístupení k Únii podľa čl. 49 Zmluvy o Európskej únii,
- zúčastňujú sa medziparlamentnej spolupráce medzi národnými parlamentmi a Európskym parlamentom v súlade s Protokolom o úlohe národných parlamentov v Európskej únii.²

---

¹ SYLLOVÁ, J.; PÍTROVÁ, L.; PALDUSOVÁ, H. (eds.): *Lisabonská smlouva. Komentář*. Praha: C. H. Beck, 2010, s. 73.

² Pozri čl. 12 Zmluvy o Európskej únii.

Práve čl. 12 Zmluvy o Európskej únii je potvrdením zvyšujúcej sa úlohy národných parlamentov v rozhodovacích procesoch Európskej únie.

Uvedený článok odkazuje na podrobnejšiu úpravu v Protokole o úlohe vnútroštátnych parlamentov a v Protokole o používaní zásad subsidiarity a proporcionality.

V protokole o úlohe vnútroštátnych parlamentov je stanovená povinnosť pre Komisiu zasielať vnútroštátnym parlamentom všetky návrhy legislatívnych aktov, ktoré sú zasielané Európskemu parlamentu a Rade. Protokol zároveň predpokladá, že národným parlamentom bude zasielaný aj ročný legislatívny plán Komisie a všetky programové materiály týkajúce sa legislatívy alebo politickej stratégie, ako aj podklady pre komunikáciu vydané Komisiou (tzv. zelené a biele knihy). Popri informačnej povinnosti unijných inštitúcií sú v uvedenom protokole upravené aj niektoré lehoty, ktoré slúžia k vytvoreniu časového priestoru pre rokovanie vnútroštátneho parlamentu medzi navrhnutím aktu a jeho konečným prijatím.

Informačná povinnosť a stanovenie lehôt má umožniť vnútroštátnym parlamentom, aby mohli na základe vlastných procedúr včas formulovať svoje stanovisko tak k postoj, ktorý národná exekutíva má v úmysle uplatňovať v Rade, ako aj k dodržiavaniu princípu subsidiarity v súlade s príslušným protokolom.¹

Podľa čl. 6 protokolu o uplatňovaní zásad subsidiarity a proporcionality majú národné parlamenty vo vzťahu k návrhom legislatívnych aktov kontrolnú právomoc, to znamená, že ak sa členský štát domnieva, že návrh legislatívneho aktu nie je v súlade s princípom subsidiarity, môže predsedovi Európskeho parlamentu, Rady alebo Komisie poslať do ôsmich týždňov odôvodnené stanovisko s uvedením dôvodov, prečo národný parlament považuje daný návrh za porušenie princípu subsidiarity. Táto časť kontroly sa nazýva tiež politická kontrola subsidiarity *ex ante*. Myslíme si, že uvedená osemtýždňová lehota sa vzhľadom k nevyhnutnosti tvorby odborných analýz a k nevyhnutnosti rozsiahlej spolupráce a komunikácie s parlamentmi ostatných členských štátov javí ako nedostatočná. Navrhovateľ musí návrh znova

---

¹ SYLLOVÁ, J.; PÍTROVÁ, L.; PALDUSOVÁ, H. (eds.): *Lisabonská smlouva. Komentář*. Praha: C. H. Beck, 2010, s. 75.

preskúmať, ak súčet odôvodnených stanovísk predstavuje aspoň jednu tretinu všetkých hlasov pridelených národným parlamentom (národné parlamenty disponujú dvoma hlasmi). Nič mu však nebráni, aby ho aj po preskúmaní ponechal v nezmenenom stave. Rozhodnutie navrhovateľa musí byť odôvodnené. Možnosť národných parlamentov podieľať sa takýmto spôsobom na kontrole dodržiavania zásady subsidiarity sa označuje ako právo žltej karty. Národné parlamenty disponujú aj tzv. právom červenej karty, ktoré sa uplatní, ak ide o návrh legislatívneho aktu, ktorý má byť prijatý riadnym legislatívnym procesom, pričom súčet odôvodnených stanovísk národných parlamentov sa rovná jednoduchej väčšine všetkých hlasov pridelených národným parlamentom. Ak dôjde k vzniku uvedenej situácie Európsky parlament a Rada musia preskúmať súlad návrhu legislatívneho aktu so zásadou subsidiarity pred dokončením prvého čítania. V prípade, ak 55% väčšina členov Rady alebo väčšina odovzdaných hlasov v Európskom parlamente rozhodne, že návrh nie je v súlade s princípom subsidiarity, takýto legislatívny návrh sa už nebude ďalej preskúmavať.¹

Protokol o uplatňovaní zásad subsidiarity a proporcionality v čl. 8 predpokladá kontrolnú právomoc národných parlamentov aj voči prijatým legislatívnym aktom, a to prostredníctvom žaloby o neplatnosť právneho aktu v zmysle čl. 263 Zmluvy o fungovaní Európskej únie z dôvodu porušenia zásady subsidiarity.²

Takéto zapojenie národných parlamentov sa stretlo aj s negatívnymi ohlasmi. Podľa Soldatosa je to prejavom tzv. „zlej parlamentárizácie“ systému na rozdiel od „dobrej parlamentárizácie“, ktorú predstavuje posilňovanie postavenia Európskeho parlamentu. V prípade národných parlamentov podľa Soldatosa ide o znovopotvrdzovanie národného základu únie na úkor supranacionálneho základu.³

Sme toho názoru, že posun moci z inštitúcií Európskej únie na národné parlamenty po prijatí Lisabonskej zmluvy je skôr symbolický

---

¹ MAZÁK, Ján – JÁNOŠÍKOVÁ, Martina: *Lisabonská zmluva. Ústavný systém a súdna ochrana*. Bratislava: Iura Edition, spol. s.r.o., 2011, s. 125-126.

² ČAKRT, F.: *Lisabonská smlouva a národní parlamenty*. In: *Jurisprudence*. 4/2010, s. 7.

³ MAZÁK, J.; JÁNOŠÍKOVÁ, M.: *Lisabonská zmluva. Ústavný systém a súdna ochrana*. Bratislava: Iura Edition, spol. s.r.o., 2011, s. 209.

a výsada (prednosť) rozhodnutí s konečnou platnosťou je naďalej v rukách inštitúcií Európskej únie a v rukách národných vlád. Kontrola subsidiarity je obmedzená iba na legislatívne akty. V poslednej dobe však zaznamenávame nárast prijímania nelegislatívnych aktov. Legislatívny akt môže stanoviť iba všeobecný rámec a cez nelegislatívne akty sú stanovené detailné pravidlá slúžiace na vykonanie legislatívneho aktu. Práve prijatím nelegislatívneho aktu môže dôjsť k porušeniu zásady subsidiarity. Preto je paradox, že kontrola subsidiarity je obmedzená iba na legislatívne akty. Vystáva tu aj otázka, či mechanizmus kontroly subsidiarity bude niekedy využitý, predovšetkým vzhľadom k relatívne vysokým nárokom na koordináciu národných parlamentov a obmedzenému časovému intervalu.

Čl. 12 Zmluvy o Európskej únii je potvrdením toho, že Lisabonská zmluva sa snažila o posilnenie národných parlamentov aj v iných oblastiach (nielen v oblasti legislatívnej), ako napr. zapájanie národných parlamentov do politickej kontroly Európolu, či účasť na medziparlamentnej spolupráci medzi národnými parlamentmi a Európskym parlamentom atď.¹

Záver

V súvislosti s prehľbovaním politickej integrácie došlo Lisabonskou zmluvou k posilneniu úlohy Európskeho parlamentu v tvorbe práva Európskej únie. Posilnenie právomocí Európskeho parlamentu slúži k eliminácii demokratického deficitu a reflektuje snahu o priblíženie rozhodovacích procesov na unijnej úrovni k občanovi. Procesu demokratizácie tiež napomáha zvýraznená úloha národných parlamentov, ktorá je na úrovni Európskej únie pridanou hodnotou a bez ktorej by sa usporiadanie a fungovanie Európskej únie vnímalo deficitne. Avšak uvedené zmeny v inštitucionálnom systéme Európskej únie, najmä zmeny v postavení orgánov podieľajúcich sa na tvorbe unijného práva (zmeny v postavení Európskeho parlamentu a národných parlamentov) sú podľa nášho názoru nedostatočné.

---

¹ ŠIŠKOVÁ, N. (ed.): *Lisabonská smlouva a její dopady na evropské, mezinárodní a vnitrostátní právo členských států*. Praha: Leges, 2012, s. 146.

Z uvedeného dôvodu zastávame názor, že právomoci, ktoré primárne právo Európskej únie dáva parlamentom sú skôr symbolickým gestom, ako reálnym nástrojom kontroly. Niektoré zmeny v postavení Európskeho parlamentu a národných parlamentov pri tvorbe práva, ktoré priniesla Lisabonská zmluva, sú hodnotené pozitívne, iné zas negatívne. Z dôvodu objektivity však musíme povedať, že je predčasné hodnotiť posilňovanie národných parlamentov bez dostatočne dlhej aplikačnej praxe, pretože použijúc slová M. Hodása teória bez praxe je ako koleso bez osi ... (theoria sine praxi sicut curat sine axi ...).

Podľa nášho názoru len čas a aplikačná prax ukáže, či uvedenými zmenami došlo k posilneniu demokracie Európskej únie a odstráneniu demokratického deficitu Európskej únie, a tým aj jej priblíženia občanom Európskej únie.

Literatúra:

ČAKRT, F.: *Lisabonská smlouva a národní parlamenty*. In: *Jurisprudence* 4/2010, s. 3 – 13.

KALESNÁ, K.; HRUŠKOVIČ, I.; ĎURIŠ, M.: *Európske právo*. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta, 2012.

KRUNKOVÁ, A. (ed.): *Európsky parlament, Rada Európskej únie a Národná rada Slovenskej republiky*. Košice: UPJŠ, 2011.

MAZÁK, J.; JÁNOŠÍKOVÁ, M.: *Lisabonská zmluva. Ústavný systém a súdna ochrana*. Bratislava: Iura Edition, spol. s.r.o., 2011.

SVÁK, J.; KUKLIŠ, P.; BALOG, B.; SURMAJOVÁ, Ž.: *Teória a prax legislatívy*. Bratislava: Eurokódex, s.r.o., 2012.

SYLLOVÁ, J.; PÍTROVÁ, L.; PALDUSOVÁ, H. (eds.): *Lisabonská smlouva. Komentář*. Praha: C. H. Beck, 2010.

ŠIŠKOVÁ, N. (ed.): *Lisabonská smlouva a její dopady na evropské, mezinárodní a vnitrostátní právo členských států*. Praha: Leges, 2012.

VEČEŘA, M.: *Legalita a demokratická legitimita v podmínkách eurointegrace*. In: LENGYELOVÁ, D. (ed.): *Teoretickoprávne súvislosti vstupu suverénneho štátu do Európskej únie*. Bratislava: SAP – Slovak Academic Press, spol. s.r.o., 2001.

Ústavný zákon č. 397/2004 Z. z. o spolupráci Národnej rady Slovenskej republiky a vlády Slovenskej republiky v záležitostiach Európskej únie.

Zákon č. 350/1996 Z. z. o rokovacom poriadku Národnej rady Slovenskej republiky.
Zmluva o Európskej únii.

Lisabonská zmluva z hľadiska prehlbovania demokratických základov¹

Milan Kočan

The author presents his contribution to the European Union with regard to the scope of democracy and democratic principles. It focuses on the period, „post-Lisbon era“ and explores the issues that are closely linked with the referred problem. In some parts of the paper focuses on the position of democracy that its contents have an important role in the EU's institutional system. In the first part of this paper analyzes the institute called. European citizenship, the substance of which completes the overall picture of the important nature of democracy in the European Union. Subsequently, the paper draws attention to the Ombudsman. The last part is devoted to institute direct democracy, especially citizens' initiative as a tool to strengthen the position of democratic principles.

Úvod

Demokracia. Slovo, ktoré v súčasnom tzv. západnom ponímaní predstavuje predovšetkým určitý stupeň civilizačného vývoja. Krajiny, ktoré existujú za pomoci demokratického zriadenia sa pasujú za tie, ktoré možno považovať za vyspelé, ekonomicky rozvinuté, stabilné a v neposlednom rade za krajiny, v ktorých ľudský život stojí na popredných miestach všetkých hodnôt. Európska únia, ako stelesnenie vrcholu politického, kultúrneho, medzinárodno-integračného procesu sa v týchto mantineloch často kráť objavuje. Demokracia, ako princíp všetkých princípov je v priestore EÚ proklamovaný možno na rovnakej úrovni, ako ekonomická kríza, páchatelka všetkého zlého a toho, čo nefunguje tak, akoby malo. Európska únia však pracuje na tom, aby téma demokracie nebola len v teoretickej rovine. Obdobie posledných rokov je spájané najmä s tým, aby spomínaná oblasť našla svoje využitie aj v praktickom alebo inak povedané bežnom živote občanov členských štátov. Ide predovšetkým o podchytenie inštitútov, ktoré pod značkou demokracie poznáme, ako bežné, v takmer všetkých krajinách Európy. Na koľko je práca „euroinžinierov“ úspešná sa nedá jednoznačne vysloviť, avšak priestor na menšie priebežné hodnotenia sa dá nájsť vždy.

---

¹ Príspevok predstavuje výstup z riešenia čiastkovej úlohy grantového projektu VEGA 1/0692/12 | 13 | - Ústavné princípy a ich vplyv na tvorbu a realizáciu práva.

Ombudsman, priateľ demokracie

Ombudsman alebo tiež verejný ochranca práv je inštitút, ktorý z hľadiska EÚ nepredstavuje žiadnu novinku. Verejný ochranca práv (ďalej tiež „ombudsman“ alebo „euroombudsman“) má svoju dlhoročnú históriu nie len v Európe, ale po celom svete.¹ Samotné pomenovanie, postavenie a náplň jeho činnosti sa mení v závislosti od krajiny, v ktorej inštitút ombudsmana existuje.

Ombudsman na pôde Európskej únie, rieši sťažnosti občanov, podnikov a organizácií EÚ týkajúce sa nesprávneho úradného postupu – t. j. ak inštitúcie, orgány, úrady alebo agentúry EÚ nekonajú v súlade s právnym poriadkom, nedodržiavajú princípy osvedčených úradných postupov alebo porušujú ľudské práva. Príkladom môže byť:

- nespravodlivosť;
- diskriminácia;
- zneužívanie právomoci;
- nedostatočné informovanie alebo neposkytnutie informácií;
- zbytočné prieťahy;
- alebo nesprávne postupy.²

Samotné právo obrátiť sa na ombudsmana so žiadosťou o prešetrenie vyššie uvádzaných prípadov vyplýva nie len zo zakladajúcich z).³

Podľa článku 43 Listiny má občan Únie a každá fyzická osoba s bydliskom alebo právnická osoba so sídlom v členskom štáte právo obracať sa na verejného ochranca práv v prípade nesprávneho úradného postupu orgánu, inštitúcií alebo iných subjektov Únie, s výnimkou Súdneho dvora Európskej únie pri výkone jeho právomocí. Znenie uvádzaného článku evidentne pripomína úpravu Zmluvy o fungovaní Európskej

---

¹ Funkciu zriadil švédsky kráľ v roku 1713, kedy poveril ombudsmana dohľadom nad správaním kráľovských úradníkov. Neskôr sa tento úradník stal vo Švédsku kancelárom justície. V roku 1809 inštitút zakotvili aj vo švédskej ústave. Inštitút prenikol do krajín takmer celého sveta.

² *Európsky ombudsman*. [online], [cit. 2011/11/13]. Dostupné na internete: <http://europa.eu/about-eu/institutions-bodies/ombudsman/index_sk.htm>.

³ Listina základných práv EÚ bola včlenená do primárneho práva Európskej únie Lisabonskou zmluvou a rovnako ako ona vstúpila do platnosti 1.12. 2009.

skej únie dotýkajúcu sa predmetného práva. Zásadný prínos, v súvislosti s prijatím Listiny, sa prejavuje, ale v inom. Dôležitosť ratifikácie Listiny sa ukázala pri zakotvení práva na riadnu správu. V materiálnom zmysle slova toto právo existovalo aj pred prijatím Listiny a európsky ombudsman ju pri svojej činnosti zohľadňoval, včlenením Listiny Lisabonskou zmluvou dochádza k formálnej inkorporácii do primárneho práva EÚ.¹

Čl. 41 Listiny približuje presne, čo spomínané právo znamená:

1. Každý má právo na to, aby jeho záležitosti boli orgánmi, inštitúciami a inými subjektmi Únie riešené neustranne, spravodlivo, a v primeranej lehote.

2. Toto právo zahŕňa predovšetkým:

a) právo každého byť vypočutý pred prijatím určeného individuálneho opatrenia, ktoré by sa ho mohlo nepriaznivo dotknúť;

b) právo každého na prístup k spisu, ktorý sa ho týka, pri rešpektovaní oprávnených záujmov dôvernosti a profesijného a obchodného tajomstva;

c) povinnosť správnych orgánov odôvodňovať svoje rozhodnutia.

3. Každý má právo na to, aby mu Únia v súlade s obecnými zásadami spoločnými pre právne poriadky členských štátov nahradila škodu spôsobenú jej zamestnancami pri výkone svojich funkcií.

4. Každý sa môže písomne obracať na orgány Únie v jednom z jazykov Únie a musí obdržať odpoveď v rovnakom jazyku.²

Za vývoj, problematiky do súčasnej ucelenej podoby, môže činnosť euroombudsmana, ktorý nemalou mierou prispel k tomu, aby právo na riadnu správu bolo inštitúciami Únie vlastné vo väčšej miere. Na tomto mieste hovoríme o uplatňovaní tzv. Európskeho kódexu riadnej správnej praxe (ďalej len „Kódex“).³

---

¹ Právo obrátiť sa na euroombudsmana a právo na riadnu správu a sa spomínaným aktom stali súčasťou základných práv EÚ.

² ŠÍŠKOVÁ, N. (ed.): *Lisabonská smlouva a její dopady na evropské, mezinárodní a vnitrostátní právo členských států*. Praha: Leges, 2012, s. 127.

³ Európsky kódex riadnej správnej praxe (Code of Good Administrative Behaviour) bol vypracovaný úradom verejného ochrancu práv, pri čom to bol práve prvý euroombudsman, ktorý sa zaslúžil o to, aby tento dokument vznikol a následne bol prijatý Európskym parlamentom.

Kódex mal predovšetkým slúžiť na upresňovanie správneho práva, a to nie len v súvislosti s činnosťou ombudsmana, ale taktiež pre dosiahnutie najvyšších štandardov správnej praxe úradníckeho aparátu EÚ.

V súčasnosti sa dá, ale povedať, že právne nezáväzný Kódex, bol v minulosti jediným uceleným súborom pravidiel dobrej správnej praxe a bude aj do budúcnosti slúžiť, ako vodítko pre výklad vyššie uvedených, teraz už záväzných, ustanovení. De lege ferenda sa dá s ohľadom na povahu zmien a ich zakotvení očakávať významné zvýšenie role európskeho verejného ochrancu práv pri ochrane základných práv dotknutých subjektov, ktorých práva sú obsahom prijatej Listiny základných práv EÚ.¹

Občan/ne-občan vs. Európan/Ne-európan

Podľa čl. 9 Zmluvy o Európskej únii, občanom Únie je každá osoba, ktorá má štátnu príslušnosť členského štátu. Občianstvo Únie dopĺňa štátne občianstvo a nenahrádza ho.² Spomínaným článkom je stanovená povinnosť orgánov, inštitúcií a iných subjektov Únie, aby zaobchádzali s občanmi Únie rovným spôsobom, a zároveň je garantované právo občanov Únie na rovné zaobchádzanie zo strany orgánov, inštitúcií a iných subjektov Únie. Zásada rovnosti sa tak dostáva do vzťahu vertikálnej povahy „občan - Únia“, ktorým je konkretizovaná podoba povinnosti zaobchádzať s občanmi Únie rovným spôsobom a zodpovedajúceho práva občanov Únie na rovné zaobchádzanie. Zásada rovného zaobchádzania znamená, že orgány, inštitúcie a iné subjekty Únie nesmú pri svojej činnosti svojvoľne rozlišovať medzi občanmi Únie.³

Zárodky občianstva Únie sa po prvý raz začali objavovať už v roku 1974 na summite v Paríži, kde prebehla diskusia o možnosti priznať občanom členských štátov Európskeho hospodárskeho spoločenstva špeciálne práva. Napriek tlakom zo strany Európskeho parlamentu

---

¹ ŠÍŠKOVÁ, N. (ed.): *Lisabonská smlouva a její dopady na evropské, mezinárodní a vnitrostátní právo členských států*. Praha: Leges, 2012, s. 130.

² MAZÁK, J.; JÁNOŠÍKOVÁ, M.: *Lisabonská zmluva - Ústavný systém a súdna ochrana*. Bratislava: IURA EDITION, 2011, s. 56.

³ SYLLOVÁ, J.; PÍTROVÁ, L.; PALDUSOVÁ, H. (eds): *Lisabonská smlouva*. Praha: C. H. Beck, 2010, s. 61.

smerujúcim k zavedeniu európskeho občianstva, sa vedúci predstavitelia členských štátov zhodli na prijatí tzv. vhodných opatrení pre posilnenie podpory identity a imidž na zasadnutí Európskej rady v roku 1984, aby napokon v roku 1992 Maastrichtská zmluva zaviedla tento pojem „občianstvo Únie“. V ustanovení tejto zmluvy sa výslovne píše, že každý príslušník členského štátu sa stáva občanom Únie. V roku 1997 boli Amsterdamskou zmluvou dodatočne doplnené ustanovenia hovoriace o občianstve Únie, ktoré dopĺňa a nie nahrádza štátnu príslušnosť členského štátu tak, ako to bolo spomenuté vyššie.

K organizácii moderného občianskeho štátu neodmysliteľne patria formy, ktorými nositeľ moci túto moc vykonáva. Ešte v 18. storočí sa z tohto hľadiska rozlišovala demokracia a republika. Pod demokraciou sa rozumelo to, čo my dnes označujeme ako rôzne formy priamej demokracie. Pod republikou si vtedy predstavovali to, čo my dnes nazývame zastupiteľskou demokraciou.¹ Ktorá z týchto teórií je bližšia k súčasnej organizácii Európskej únie sa jednoznačne vysloviť nedá. Dôvod sa ponúka hneď niekoľko.

V 21. storočí dochádza k modifikácii vnímania suverenity v dôsledku existencie globalizovaného sveta, kde už nie je možné naplnenie Aristotelovej predstavy o sebestačnej obci, ani Bodinovej predstavy o zvrchovanosti ako neobmedzenej a ustavičnej moci spočívajúcej v možnosti vládcu stanoviť zákony, nebyť pritom viazaný rozhodnutím predchodcov, rozhodovať o vojne a miery, ustanovovanie úradov, mať posledné slovo vo všetkom, čo sa týka štátu a jeho poddaných, rozhodovať o trestoch a udeľovať milosť, určovať dane a raziť peniaze.² Spomínaná téza sa zdá viac, ako opodstatnená pri vzhladnutí faktu týkajúceho sa ovplyvňovania právneho poriadku členských štátov zo strany Únie. Konkrétne v rámci Slovenskej republiky je 50 – 60 % právneho poriadku (v priemere) ovplyvnených právnym prvkom EÚ, pričom niektoré oblasti dokonca až v 80%, predstavuje výkon právomoci

---

¹ Bližšie pozri ROUSSEAU, J. J.: *O spoločenské smlouvě*. Praha, 1949, s. 108; HAMILTON, A.; MADISON, J.; JAY, J.: *Listy Federalistu*. Olomouc, 1994, s. 73-74.

² FILIP, J.; SVATONĚ, J.: *Státověda*. Praha: Wolters Kluwer ČR, a.s., 2011, s. 133-134.

orgánov EÚ podstatný zásah do právomoci národnej rady.¹ Prípád Slovenskej republiky nie je v rámci Únie ojedinelý. Predkladaný údaj je prinajmenšom podobný aj v ostatných krajinách Únie a teda členstvo v tejto organizácii výrazným spôsobom zasahuje do klasickej deľby moci vnímanej skrz základné princípy demokracie. Uvádzaný príklad viditeľne poukazuje na čiastkový problém demokracie, ktorá ani v ďalších ohľadoch nespĺňa základné odborné - teoretické poznatky.

Demokracia sa dá vnímať nie len z hľadiska deľby moci, jej legitimity, dodržiavania a ochrany základných ľudských práv, ale taktiež prostredníctvom občanov a občianskej spoločnosti tak, ako to bolo nariadené vyššie. Samotná požiadavka občianskej demokracie je veľmi aktuálnou a páľčivou témou každej spoločnosti, v ktorej demokracia má existovať na adekvátnej úrovni. Predovšetkým angažovanosť občanov na rozhodovacom procese je opodstatnenou zložkou demokratického systému. Apelovanie na politické strany nespokojnou verejnosťou, aby časť moci resp. rozhodovanie preniesli na občanov a posilnili účasť občanov na verejnej správe je v priestore EÚ viac, ako viditeľné. Znenie Lisabonskej zmluvy naznačuje, že spomínaný tlak bol aspoň z časti vypočutý.

Priama demokracia vo vnútri EÚ

Lisabonská zmluva so sebou okrem iného prináša nástroje priamej demokracie, ktoré umožňujú občanom Únie vo vyššej miere spolupodieľať sa na správe vecí verejných.

Vo všeobecnosti sa priama demokracia prejavuje vo viacerých podobách. Dá sa konštatovať, že inštitúciami priamej demokracie sú ľudové hlasovania, ktoré sa netýkajú ani volieb do parlamentu, ani volieb hlavy štátu. Podľa spôsobu iniciovania a trvalosti sa členia na tri základné druhy: plebiscit, referendum a iniciatívu.²

---

¹ Pozri bližšie BARANÍK, K.: *Úloha Vlády Slovenskej republiky v tvorbe práva po vstupe do Európskej únie*. In: *Akademické Akcenty*. Bratislava, Paneurópska vysoká škola práva, 2011, s. 230.

² BRÖSTL, A.; DOBROVIČOVÁ, G.; KANÁRIK, I.: *Základy štátovedy*. Košice: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, 2007, s. 69.

Pre účely Európskej únie by sme mohli inštitút referenda chápať ako legitimačný nástroj, ktorý zvyšuje legitimitu politických rozhodnutí avšak v súčasnej platnej úprave nenájdeme zmienku o referende. Predovšetkým mu chýba celoeurópsky charakter všeľudového hlasovania. Je pochopiteľné, že takýto systém priamej demokracie by predstavoval závažný problém najmä z hľadiska rozdielnosti právnych úprav referenda aj z hľadiska odlišnosti právnej kultúry v jednotlivých členských krajinách. Referendum celoeurópskeho charakteru by bolo logisticky náročnou výzvou a vyžadovalo by zjednotenie pravidiel členských štátov v tejto oblasti.¹

Scenár inštitútu referenda a Európskej občianskej iniciatívy na pôde EÚ, ale nie je totožný.

Lisabonská zmluva priniesla občanom Európskej únie možnosť vyjadriť v ľudovom hlasovaní svoj názor, postoj, čím sa forma hlasovania ľudu zvýraznila na celoeurópskom fóre. Jeden milión euroobčanov sa môže v rozhodujúcom momente predstaviť ako tvorca európskej legislatívy „zdola“ a tým pádom budú aspoň na tejto úrovni odstránené pochybnosti o občianskej tvorbe práva.² Tým, že občania aktivizujú Komisiu k činu, stávajú sa de facto navrhovateľmi novej legislatívy resp. zmeny už existujúcej legislatívy. Stanovený počet občanov EÚ, ktorí sú štátnymi príslušníkmi významného počtu členských štátov, sa môžu ujať iniciatívy a vyzvať Európsku komisiu, aby v rámci svojich právomocí predložila návrh vo veciach, o ktorých sa občania domnievajú, že na účely uplatňovania zmlúv je potrebný akt Únie.³ Samotné podmienky využívania tohto inštitútu v čl. 11 Zmluvy o fungovaní Európskej únie sú upravené len rámcovo. Bližšie vymedzenie by sa dalo nájsť v Zelenéj knihe o Európskej občianskej iniciatíve⁴ alebo v Nariadení Eu-

---

¹ RAKUŠANOVÁ, S.: *Priama demokracia v Európskej únii*. In : *Akademické Akcenty*. Bratislava, Paneurópska vysoká škola práva, 2011, s. 236.

² Bližšie pozri čl. 11 ods. 4 Zmluva o fungovaní EÚ v znení Lisabonskej zmluvy

³ RAKUŠANOVÁ, S.: *Priama demokracia v Európskej únii*. In: *Akademické Akcenty*. Bratislava: Paneurópska vysoká škola práva, 2011, s. 238.

⁴ *Zelená kniha o európskej iniciatíve občanov*. [online], [cit. 2013/11/25]. Dostupné na internete: <<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2009:0622:FIN:SK:PDF>>.

rópskeho parlamentu a Rady EÚ č. 211/2011 zo 16. februára 2011 o iniciatíve občanov.¹ Podstatnou náležitosťou riešenou zo strany európskych inštitúcií, ale aj zo strany občanov bola otázka minimálneho počtu členských krajín a občanov podporujúcich takúto iniciatívu. V pôvodnom návrhu bol počet členských štátov stanovený na 1/3, nariadenie predpokladá 1/4 členských štátov EÚ, ktorého občanmi musí byť milión občanov.

Je potrebné dodať, že spomínaný inštitút priamej demokracie v Únii dosiahol už aj svoje reálne využitie. Za všetky môžeme spomenúť iniciatívu proti privatizácii vodných zdrojov zo strany EÚ alebo iniciatívu za zrušenie zmeny času (letný/zimný). Otázkou ostáva nakoľko budú tieto, ale aj ďalšie iniciatívy úspešné. Dôležitým faktom v tomto prípade je, ale predovšetkým to, že Lisabonská zmluva prispela k zvýšeniu možnosti občanov zúčastniť sa na demokratizácii spoločnosti aj v rámci priamej demokracie. Svoju úlohu tu nesplnila iba Európska občianska iniciatíva, ale taktiež prostredníctvom oblasti petičného práva a v neposlednom rade diskusie ohľadom referenda na pôde Európskej únie prispeli minimálne k ďalším dialógom, ktoré môžu viesť k zvýšeniu (občianskej) demokratizácie EÚ.

Záver

Žijeme v dobe, keď sa pojem demokracia stáva možno viac slovom, ako realitou, keď sa od pojmu demokracia dostáva menej, ako sa od neho očakáva. Je ťažké jasne zareagovať na tieto slová, pretože adekvátna reakcia na ne, si pravdepodobne vyžaduje čas. S určitosťou, ale vieme povedať, že demokracia sa stáva niečím iným, ako symbolom slobody, symbolom, ktorý zaručuje práva človeka, symbolom šťastného života v prosperite. Ľudské práva a ľudská dôstojnosť prechádzajú momentálne skúškou pružnosti, ak si uvedomíme, že práve demokracia, ktorá ma zaručovať mier, a to nie len v Európe a na pôde Európskej únie, sa často šíri formou násilného prejavu. Dnešná forma

---

¹ Nariadenie Európskeho parlamentu a Rady (EÚ) č. 211/2011. [online], [cit. 2013/11/25]. Dostupné na internete: <<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2011:065:0001:0022:SK:PDF>>.

demokracie tiež mnohokrát znamená, právo od ľudu, ktoré sa mu, ale nie vždy vracia v takej podobe, ako by malo.

Základnou stavebnou jednotkou fungujúcej spoločnosti, by mala byť akási kontinuálna demokracia, pozostávajúca z neprestajnej starostlivosti obyvateľstva o vlastné prostredie, v ktorom existuje. Súčasná podoba demokracie je však skôr iba reštrikcia na predošlý obraz vo forme vhoďenie volebného lístka do urny, čím sa jej trvanie ohraničuje de facto iba na jediný deň, v pravidelne sa opakujúcich periódach. Dostáva príchut' akejsi letargie, rutiny, falošného pocitu, ktorý nás má naučiť nevidieť rozdiel medzi skutočnou formou občianskej spoločnosti a torzom, ktoré nám reálne ostalo v rukách.

„Demokratickej situácii“ v Európskej únii dopomáha, okrem iného, aj jej inštitucionálny systém orgánov. Hlavnou úlohou spomínaných orgánov je činnosť smerujúca k podpore mieru, základných európskych hodnôt a blahobytu svojich obyvateľov¹. Ostáva veriť, že demokracia v tomto prípade nie je iba obyčajnou všeobímajúcou zázračnou formulkou, ktorá má za úlohu pokryť všetkú spravodlivosť globalizovaného sveta v mene ľudských práv v tom najmodernejšom zmysle slova.

Literatúra:

Knihy/Monografie

ANDERSEN, S.: *The Enforcement of EU Law*. Oxford: Oxford University Press, 2012.

BRÖSTL, A.; DOBROVIČOVÁ, G.; KANÁRIK, I.: *Základy štátovedy*. Košice: Edičné stredisko UPJŠ Košice, 2007.

FILIP, J.; SVATOŇ, J.: *Štátoveda*. Praha: Wolters Kluwer ČR, a.s., 2011.

HAMILTON, A.; MADISON, J.; JAY, J.: *Listy federalistu*. Olomouc: Univerzita Palackého, 1994.

HAMULÁK, O.: *Právo Evropské unie v judikatuře Ústavního soudu České republiky*. Praha: Leges, 2010.

JHERING ŠL., R.: *Boj o právo. Právni věda všedního dne*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2009.

MAZÁK, J.; JÁNOŠIKOVÁ, M.: *Lisabonská zmluva - Ústavný systém a súdna ochrana*. Bratislava: IURA EDITION, 2011.

---

¹ Blížšie pozri *Zmluva o EÚ*, čl. 2-3.

MAZÁK, J.; JÁNOŠIKOVÁ, M.: *Základy práva Európskej únie – Ústavný systém a súdna ochrana*. Bratislava, Iura Edition, 2009.

NOVÁČKOVÁ, D. (ed.): *Európske právo*. Bratislava: Eurounion, 1997.

ONDŘEJKOVÁ, J.: *Princíp prednosti evropského práva v teorii a súdnej praxi*. Praha: Leges, 2012.

STRÁŽNICKÁ, V.: *Európska integrácia a právo Európskej únie*. Bratislava: EUROKÓDEX, 2009.

SYLLOVÁ, J.; PÍTROVÁ, L.; PALDUSOVÁ, H. (eds.): *Lisabonská smlouva*. Praha: C. H. Beck, 2010.

ŠIŠKOVÁ, N. (ed.): *Lisabonská smlouva a její dopady na evropské, mezinárodní a vnitrostátní právo členských států*. Praha: Leges, 2012.

Články v zborníkoch

BARANÍK, K.: *Úloha Vlády Slovenskej republiky v tvorbe práva po vstupe do Európskej únie*. In: *Akademické Akcenty*. Bratislava: Paneurópska vysoká škola práva, 2011, s. 227-231.

Čorba, J.: *Uplatňovanie európskeho práva na Slovensku*, In: *Európske právo na Slovensku*. Bratislava: Kalligram, 2003, s. 215 – 304.

MLSNA, P.: *Ústava a právo Európskej únie – Problém superiority a právni síly*. In: *20 rokov Ústavy Slovenskej republiky I. Ústavné dni: zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie I. zväzok*. Košice, 3. – 4. októbra 2012. Košice: UPJŠ v Košiciach, 2012, s. 73-91.

RAKUŠANOVÁ, S.: *Priama demokracia v Európskej únii*. In: *Akademické Akcenty*. Bratislava: Paneurópska vysoká škola práva, 2011, s. 235-242.

Multimediálne odkazy

Európsky ombudsman. [online], [cit. 2011/11/13]. Dostupné na internete: <http://europa.eu/about-eu/institutions-bodies/ombudsman/index_sk.htm>.

Zelená kniha o európskej iniciatíve občanov. [online], [cit. 2013/11/25]. Dostupné na internete: <<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2009:0622:FIN:SK:PDF>>.

Nariadenie Európskeho parlamentu a Rady (EÚ) č. 211/2011. [online], [cit. 2013/11/25]. Dostupné na internete: <<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2011:065:0001:0022:SK:PDF>>.

Riešenie židovskej otázky a Slovenský štát¹

Mária Hrehová

In this paper, we devote our attention the events prior to formation of the Slovak State. Consequently, attention is drawn to the legislation of the first Slovak state, especially onwards the Jewish minority living in Slovakia. Similarly, we will focus on commonalities Slovakia and Nazi Germany.

Sloboda človeka predstavuje prirodzené právo každej ľudskej bytosti. Je nevyhnutnou, nie je však neobmedzenou skúsenosťou ľudského života. Vychádza z potreby seba porozumenia a dôstojnosti. Sloboda predstavuje najzákladnejšiu ľudskú potrebu, ktorou sa rozumie byť oslobodený od útlaku a násilností od iných, čo môže byť uplatňované len tam, kde je zákon. Sloboda neznamá robiť to, čo sa mi zachce, ale slobodným sa javí ten, kto robí a nakladá so svojou osobou, majetkom a vlastníctvom ako sa mu chce, ale len potiaľ, pokiaľ mu to umožňuje zákon. Každé obmedzenie slobody vyplýva z nutnosti rovnakého obmedzenia slobody pre všetkých, pretože zákon je prvým krokom k slobode.²

Čo však v tom prípade, ak sa zákonom obmedzí sloboda konkrétneho obyvateľstva daného štátu? Na základe čoho je možné delenie na slobodného a neslobodného človeka? Je vôbec možné rozlišovať ľudí na slobodných a neslobodných? „*Historia magistra vitae*“. A práve história nám ponúka široké spektrum delenia ľudí na tých, ktorí majú právo byť slobodnými, a tých, ktorých sa sloboda netýka. Delenie ľudí na pánov a ich otrokov, vyvolených a nevyvolených, upaľovanie čarodejníc, kacírstvo, križiacke výpravy, náboženské vojny, kobercové nálety, dve svetové vojny, genocída v Kambodži, Arménska genocída, genocída v Rwande, bosnianska Srebrenica, gulagy v Rusku a v Severnej Kórei, (ne)oddržiavanie ľudských práv v Číne, mučiace praktiky pri

---

¹ Tento príspevok bol pripravený ako súčasť riešenia projektu VEGA 1/0675/12 – Spravidlivosť distribúcií v podmienkach modernej demokracie – filozofické, politologické a sociologické aspekty.

² K fenoménu slobody bližšie pozri: DOBIAŠOVÁ, S.; DOBIAŠ, D.: *Medzi slobodou, rovnosťou a demokraciou*. In: DOBIAŠ, D.; EŠTOK, G.; BZDILOVÁ, R. (eds.) *Sloboda – Rovnosť – Poriadok: Kam kráčaš demokracia*. Košice: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika, 2012, s. 43-57.

vypočúvaní a mnoho iných príkladov, ktoré poukazujú, že slobodu je možné prideliť len niekomu. Medzi najtemnejšiu časť ľudských dejín bezpochyby patria udalosti druhej svetovej vojny, obrovská vlna antisemitizmu, ktorá zachvátila celú Európu po nástupe Hitlera k moci a hlavne systematické vyvražďovanie ľudí v továrňach smrti. Holokaust Židov predsatvuje to najhoršie, čoho sa môže človek dopustiť voči inému človeku. Zákonne uzakotvená degradácia židovského obyvateľstva na okraj spoločnosti je tou „najlepšou“ ukázkou rozdelenia obyvateľstva na slobodných a neslobodných. V Nemecku segregácia obyvateľstva prebiehala prostredníctvom Norimberských zákonov a v Slovenskom štáte na základe Židovského kódexu, ktorý predstavuje obširnejšiu kópiu zákonodárstva z Norinbergu.

Preto je potrebné sa zaoberať problematikou antisemitizmu a holokaustu aj v súčasnosti. Meššan uvádza, že *„nedôvera a odpor k inakosti sa z našej spoločnosti vytráca pomalšie, než by si to demokraticky myslíaca a cítiaca verejnosť priala. Nádeje na obrat sa však nesmieme zriecť, ak len nechceme pripustiť opakovanie tragických omylov a zločinov minulosti. ... Ani veda či kultúra nesmú mlčať, keď sa prekrúca história, aby sa ospravedlnili zločiny a zločinci, aby sa oživoili idey a politické sily temnej minulosti.“*¹ Podľa Gbúrovej jedinou možnosťou, ako sa s touto náročnou a pre ľudské spoločenstvo nepríjemnou témou vyrovnáť, je viesť o nej odborný dialóg.² Práve z týchto dôvodov by sme sa vzdelávaniu o holokauste, Slovenskom štáte a jeho predstaviteľoch mali venovať nielen dnes, ale aj v budúcnosti. Princípom každého demokratického štátu je zabezpečenie základnej ochrany ľudských práv a slobôd pre všetkých občanov bez ohľadu na farbu pleti, vek, pohlavie, etnickú alebo náboženskú príslušnosť.³

---

¹ MEŠŠAN, P.: *Antisemitizmus v politickom vývoji Slovenska (2003 – 2005)*. Bratislava: SNM – Múzeum židovskej kultúry, 2006, s. 9

² GBÚROVÁ, M.: *Ideové zdroje holokaustu*. In: *Fenomén holokaustu*. Bratislava: Úrad vlády Slovenskej republiky, 2008, s. 20.

³ Ku kritériam demokratických inštitúcií a k deficitom demokracie bližšie pozri EŠTOK, G.: *Kritéria demokratického procesu R. Dahla a demokratický deficit v EÚ*. In: DOBIAŠ, D.; EŠTOK, G.; BZDILOVÁ, R. (eds.) *Sloboda – Rovnosť – Poriadok: Kam kráčaš demokracia*. Košice: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika, 2012, s. 251-266.

Už spomínané nemecké zákonodárstvo malo obrovský vplyv aj na zvyšok Európy. Nacisti si mocensky presadili práva na ostatné európske štáty, bohužiaľ aj so súhlasom ostatných mocností vo viere, že takto zabránia vojne. Ako jedným z príkladov tejto nemeckej okupácie je aj prípad vzniku a existencie Slovenského štátu v rokoch 1939-1945.

Vznik Slovenského štátu a udalosti predchádzajúce deportáciám

Podpísaním Mníchovskej dohody sa Československo oficiálne vyhlásilo za Nemeckú záujmovú sféru. Slovensko na jej základe stratilo približne 34% obyvateľstva, tretinu územia a straty sa prejavili aj v ekonomike a v komunikačnom systéme. Po vyhlásení Viedenskej arbitráže Slovenskom otriasla silná vlna antisemitizmu a na mnohých miestach prebiehali protizidovské manifestácie. Slovenská vláda postupne vypovedala z územia Slovenska všetkých Židov, ktorí mali maďarské, iné cudzie občianstvo alebo nemali domovské právo na Slovensku. Dňa 14. marca 1939 bola vyhlásená prvá samostatná Slovenská republika, ktorá sa do dejín zapísala aj pod názvom Slovenský štát. Od 26. októbra 1939 bol Dr. Jozef Tiso prvým slovenským prezidentom, ministerským predsedom sa stal Dr. Vojtech Tuka, ministrom vnútra Karol Sidor, Dr. Ferdinand Ďurčánsky mal na starosti zahraničné veci a Alexander Mach bol vedúcim úradu propagandy a vrchný veliteľ oddielu Hlinkovej gardy.¹ Ústava Slovenskej republiky bola schválená Slovenským snemom 21. júla 1939. Dominantné postavenie získala Hlinková slovenská ľudová strana, ako jediná politická strana, prostredníctvom ktorej sa mohli verejní činitelia zúčastňovať na politickej moci. V ústave síce boli proklamované občianske práva a slobody, ale len v tom prípade, pokiaľ nenarúšali poriadok a dobré kresťanské mravy. Ústava Slovenského štátu bola inšpirovaná ústavami fašistického Talianska, Portugalska a Rakúska. Na jej základe bol vytvorený nový orgán, Štátna rada. Oficiálne mala Štátna rada kontrolnú funkciu nad inštitúciami, dávala trestné oznámenia, návrhy na odvolanie, ale v skutočnosti bola len poradným orgánom. Skutočnú, teda zákonodarnú moc, mal v rukách Snem, ktorý bol volený na 5 rokov. Voľby do Snemu sa nekonali, pretože doň boli nominovaní len príslušníci HSĽS. I. Baka popisuje na

---

¹ ĎURICA, M.: *Slovenská republika 1939-1945*. Bratislava: Lúč, 1999, s.11-34.

akom princípe fungovala hierarchická vnútorná štruktúra HSĽS: „každý vymenovaný funkcionár je si vedomý toho, že je na svojom mieste z vôle a dôvery vedenia strany a z vôle vodcu strany, tomuto je za svoju prácu zodpovedný a tohto musí poslúchať.“¹ Z tohto výroku je zrejme, že v strane fungovala silná lojalita voči vodcovi a popredným funkcionárom, rovnako aj strach pred neuposluchnutím príkazov. HSĽS hlásala myšlienky svojbytnosti slovenského národa. Hlavné idey boli postavené predovšetkým na nacionalizme, hlásaní kresťanstva a kresťanských tradícií, ktorých hlavným predstaviteľom bola Hlinková Slovenská ľudová strana. V duchu týchto myšlienok vystupoval aj Alexander Mach, ktorý 27. marca 1940 vyhlásil: „Nikdy nebola naša lepšia budúcnosť tak skvelé zabezpečená ako dnes vedľa veľkého nemeckého národa, s ktorým sa zúčastňujeme na budovaní nového, lepšieho sveta. Neverte, že sme zradili históriu, keď sme sa pridali k Nemcom, naopak, vrátili sme sa k histórii, k ceste nemecko-slovenského priateľstva, ktorá sa osvedčila pred tisíc rokmi a ktorú pred sto rokmi hlásal už aj Hurban ... Od Arnulfa po Hitlera vedia tá cesta, od Pribinu po prezidenta Tisu, cez borbu Hlinkovu a Rázusovu, cez hroby a žaláre hurbanovcov a tukovcov. Neisť touto cestou, znamená rútiť sa do záhuby, zraďiť tento smer, znamená zraďiť slobodu slovenského národa.“²

Prijatím fašistickej a nacistickej ideológie sa Slovensko stalo spolupracovníkom Nemecka. Režim, ktorý zaviedla HSĽS voči slovenským židom vystihuje úryvok v Denníku Slovák z júla 1939: „Slovenská vláda venuje sústavnú pozornosť židovskej otázke a práve teraz počas konania valných zhromaždení všetky úradné orgány sledujú, aby sa skryto alebo otvorene do hospodárskych podnikov Židia znovu nedostali.“³ I. Baka uvádza, že do septembra 1939 bolo potvrdených vyše tisíc revízií živnostenských oprávnení, postupne mal právo posudzovať aj zloženie správnych a dozorných rád súkromných podnikov. Ako účinný nátlakový pro-

---

¹ BAKA, I.: *Hlinková Slovenská ľudová strana od 6. októbra 1938 do salzburských rokovanií v lete 1940*. In: *Slovenská republika 1939-1945 očami mladých historikov II*. Bratislava: Mercury Bratislava, 2003, 20-33 s.

² PETREAS, J.: *Nová Európa a Slovensko*. Bratislava, 1942, s. 22.

³ BAKA, I.: *Hlinková Slovenská ľudová strana od 6. októbra 1938 do salzburských rokovanií v lete 1940*. In: LACKO, M: *Slovenská republika 1939-1945 očami mladých historikov II*. Tnava: Mercury Bratislava, 2003, s. 20. [online]. [cit. 2013/07/09]. Dostupné na internete: <http://www.druhasvetova.sk/OLD/storage/1178740636_sb_zborniksrii.pdf>.

striedok slúžila funkcionárska základňa HSĽS a Hlinková garda. Výrazným problémom v rámci HSĽS bol neustály rozkol medzi predstaviteľmi konzervatívneho krídla, na čele s prezidentom J. Tisom a pravicisticky orientovanými radikálmi, ktorí sa sústreďovali okolo predsedu vlády Dr. V. Tuku, ale aj hlavného veliteľa Hlinkových gárd, A. Machu. Vládnym nariadením z 5. Septembra boli posilnené právomoci HG, mohli kontrolovať verejný život, čoho výsledkom bolo zneužívanie právomoci a terorizovanie obyvateľstva. Postavenie HG voči HSĽS fungovalo na princípe, že strana dáva politické smernice, HG dáva tempo. Zákomom zo 4. júla 1940 sa stal J. Tiso, ako predseda HSĽS, najvyšším veliteľom HG a jeho zástupcami sa stali podpredsedovia HSĽS.¹ Stranícka hierarchia v rámci HSĽS je porovnateľná s nacistickou hierarchiou v NSDAP. V oboch prípadoch ide o stranu so silným vodcovským princípom, stranu silne centralisticky orientovanú, kde v čele stojí vodca, na Slovensku prezident dr. Jozef Tiso, v Nemecku A. Hitler. Silné slovo v strane mali aj jeho blízki spolupracovníci, zväčša radikálne a antisemitsky orientovaní. Ďalšou spoločnou črtou týchto dvoch strán je aj heslo HSĽS, ktoré bolo prerobené podľa vzoru nemeckej NSDAP, „*Jedna ríša, jeden národ, jeden vodca*“, na slovenské „*Jeden národ, jedna strana, jeden vodca*“.² Z toho je zrejmé, aké priority a názory táto strana vyznávala. Od začiatku stála na strane silného, svojbytného, silne nacionalisticky orientovaného Slovenského štátu, ktorý sa bude hlásiť ku kresťanskej tradícii. Podobne ako NSDAP, aj HSĽS sa hneď po vzniku Slovenského štátu stala jedinou zákonnou stranou a všetky ostatné strany boli zrušené alebo zakázané. Nie je možné skonštatovať, že šlo o stranu fašistickú, ale niektoré prvky mali spoločné.

Pod kontrolou Hlinkovej slovenskej ľudovej strany – Strany slovenskej národnej jednoty bola Hlinková garda. Oficiálne založenie HG

---

¹ BAKA, I.: *Hlinková Slovenská ľudová strana od 6. októbra 1938 do salzburských rokovanií v lete 1940*. In: LACKO, M.: *Slovenská republika 1939-1945 očami mladých historikov II*. Tnava: Mercury Bratislava, 2003, s. 20-33. [online]. [cit. 2013/07/09]. Dostupné na internete: <http://www.druhasvetova.sk/OLD/storage/1178740636_sb_zborniksrii.pdf>.

² BAKA, I.: *Hlinková Slovenská ľudová strana od 6. októbra 1938 do salzburských rokovanií v lete 1940*. In: LACKO, M.: *Slovenská republika 1939-1945 očami mladých historikov II*. Tnava: Mercury Bratislava, 2003, s. 20-33. [online]. [cit. 2013/07/09]. Dostupné na internete: <http://www.druhasvetova.sk/OLD/storage/1178740636_sb_zborniksrii.pdf>.

bolo 28. júla 1938 na valnom zhromaždení Hlinkovej mládeže. Vtedajšie pomery nedovoľovali, aby vystupovala ako polovojenská organizácia a až do 6. októbra pracovala v ilegale. Prvým veliteľom HG bol Jozef Baxa. Sľub vernosti skladali členovia HG Slovenskej vláde a Slovenskej vláde boli priamo podriadení. Úzko spolupracovali s Ústredným slovenským národným výborom v Bratislave. Členovia neboli oprávnení nosiť zbraň, výnimku tvorili len tí, ktorí mali povolenie od patričného úradu, alebo boli pridelení k bezpečnostným orgánom a k výkonu strážnej služby.¹ Oficiálne bola HG definovaná ako jednotliaty celok, sledujúci jednu myšlienku, jednu ideu, jednu úlohu a jeden cieľ pod vedením jedného veliteľa. Touto myšlienkou, úlohou a cieľom bolo povznesenie slovenského národa, a to nie len mravne, nábožensky, hospodársky, sociálne, ale predovšetkým branne, v jedinom pojme štátnosti. Hlavnou úlohou bolo vychovávať slovenskému štátu a národu oddaných vlastencov, pestovať brannú výchovu, pestovať odvážnosť, vykonávať brannú povinnosť, podávať na príslušné miesta potrebné hlásenia a podnety, ako aj obranu štátu, udržiavanie verejného poriadku. Medzi hlavné symboly HG patrili štandarda hlavného veliteľa HG, zástavy okresných veliteľov HG, vlajky, zástavy.²

Hlinková garda už v októbri 1939 prišla s návrhom na založenie donucovacích židovských pracovných táborov. Tieto tábory mali mať charakter trestných, väzenských zariadení a mali byť do nich posielaní Židia, ktorí sa chovajú vyzývavo voči štátu, vláde, HG, alebo sú škodcami slovenskej veci. Práve HG určovala, kto sa takých previnení dopúšťa. Z vlastnej iniciatívy a bez akéhokoľvek zákonného podkladu organizovala v zime 1939 až 1940 miestne židovské pracovné skupiny, ktoré mali na starosti čistenie ulíc, parkov, odpratávanie snehu.³ E. Nižňanský popísal vyjadrenie radikála K. Murgaša, ktorý vyhlásil, že „my, HG, nepoznáme nijaký židovský majetok a peniaze, my poznáme len slovenský národný majetok, len slovenský národný kapitál. A z tohto kapitálu

---

¹ Vznik Hlinkovej gardy a jej úlohy. Hlinková garda. Slovenská branná moc (1939-1944). [online]. [cit. 2012/04/02]. Dostupné na internete: <<http://forum.valka.cz/viewtopic.php/t/48813>>.

² Vznik Hlinkovej gardy a jej úlohy. Hlinková garda. Slovenská branná moc (1939-1944). [online]. [cit. 2012/04/02]. Dostupné na internete: <<http://forum.valka.cz/viewtopic.php/t/48813>>.

³ KAMENEC, I.: *Po stopách tragédie*. Bratislava: Vydavateľstvo Archa, 1991, s. 174.

*úroky patria slovenskému pracujúcemu ľudu. My sme pevne presvedčení, že naša slovenská vláda otázku židovskú na Slovensku rozrieši a my gardisti sa budeme hlásiť na vykonanie tohto zákona.*¹ Hlinková garda, slovenská polovojenská organizácia, bola vytvorená podľa vzoru nemeckého Gestapa, Úderných oddielov SA a Obranných oddielov SS. Ako tajná štátna polícia mala za úlohu sledovať a trestať všetky trestné činy politického charakteru, odstrániť všetkých nepriateľov nastoleného prohitlerovského režimu, ale aj sledovať činnosť ostatných už zakázaných politických strán. Podľa vzoru úderných oddielov všetci členovia HG nosili špecifickú rovnošatu, podobne ako samotní členovia SA, kontrolovali situáciu v uliciach a podieľali sa na arizačnom procese. Podobnosť s Obrannými oddielmi je založená na skutočnosti, že práve členovia HG boli priamo poverení vykonávať deportácie Židov zo Slovenska, riadili všetky židovské transporty a vykonávali kontrolu dodržiavania Židovského kódexu. Špecifický pozdrav členov Hlinkovej gardy „Na stráž“ možno považovať za synonym nemeckého „Sieg Heil“ a „Heil Hitler“.

Protižidovské opatrenia

Medzi prvé opatrenia smerované voči židovskej menšine patrilo obmedzenie v oblasti podnikania a obchodu. E. Nižňanský uvádza výroky popredných slovenských predstaviteľov. Minister hospodárstva P. Teplánsky koncom roka 1938 vyhlásil, že *„v obchodnom podnikaní budeme sa držať hesla: Slovensko Slovákom. Vládu budujeme na kresťanských zásadách a uskutočňujeme ten program, v ktorom vidíme blaho a spásu nášho národa. Keď niekto je 10 lyžicami, 9 mu vezmú. Židia si musia uvedomiť, že žijú z mozoľov slovenského ľudu a beda tomu, ktorý sa proti tomuto ľudu stavia.*“ Uvádza aj reakciu J. Tisu *„účasť Židov v hospodárskom živote slovenskom je nepomerne veľká vzhľadom k ich počtu. Treba teda priviesť ich účasť v hospodárskom a kultúrnom živote na Slovensku do rovnováhy s ich percentuálnym počtom“*, ale aj dve vyjadrenia A. Machu, *„máme v programe radikálne riešiť židovskú otázku v duchu kresťanskom. Zákonodarný snem vydá*

---

¹ NIŽŇANSKÝ, E.: *Židovská komunita na Slovensku medzi Československou parlamentnou demokraciou a Slovenským štátom v stredoeurópskom kontexte*. Prešov: Universum, 1999, s.14-16.

v tomto smere zákon. Ale darmo by vydal zákon, že to a to preberáme do majetku národa, keď ten majetok ešte pred vydaním zákona spálime, keď ten obchod vyrabujeme, keď tie cennosti pokradneme. Kto vytlčie výklad alebo oblok Židov, ten ničí majetok Slovenskej krajiny“ a „so Židmi, ktorí majú zlato, šperky, bohatstvo, urobili všade poriadok a urobíme ho s nimi aj my. Silou Slovenskej krajiny je práca a kto tu nepracuje, ten tu nebude ani jesť. Kto tu čo nakradol, to sa mu vezme! Toto je praktické riešenie židovskej otázky!“¹ Vyjadrenia, ktoré vyzneli už v roku 1938, ešte pred vznikom Slovenského štátu, jasne poukazujú na antisemitské nálady, ktoré panovali na Slovensku. Aj tu prevládal silný antisemitizmus, aj u kresťanských predstaviteľov, a to najmä v strane, ktorá sa tak veľmi hlásila ku kresťanským hodnotám a tradíciám. Dá sa to ale vysvetliť silnou vlnou antisemitizmu, ktorá sa prehnala Európou po nástupe Hitlera k moci. Predsudkami, ktoré sa od nepamäti spájajú so židmi. Ale hlavne s ich hospodárskym a ekonomickým postavením.

Od 6. novembra 1938 bolo zo školstva odstránených približne 126 židovských učiteľov, ktorí v dôsledku svojej rasovej príslušnosti stáli v konflikte s národnou a kresťanskou výchovou slovenskej mládeže. A. Mach prehlásil Židov za jedných z najväčších nepriateľov a jedno z najväčších nešťastí slovenského národa.² Nariadenie Krajinského úradu z 13. novembra 1938 sa týkalo súpisu hostinských a výčapníckych živností, ktoré vyžadovalo už uviesť okrem bežných údajov aj národnosť, náboženstvo a štátne občianstvo, čo už možno chápať ako prvopočiatok diskriminácie. Nariadením z 29. novembra 1938 o nedeľnom odpočinku sa vláda pokúsila obmedziť podnikanie najmä ortodoxných židov. Výsledkom bolo, že židovskí obchodníci nemohli pracovať už 2 dni v týždni, v sobotu z dôvodu židovského náboženského sviatku a v nedeľu z dôvodu vládneho nariadenia. Neskôr nasledoval bojkot židovských obchodov a živností, ktorému predchádzali výzvy v tlači, aby slovenskí občania nekupovali u Židov. Organizovaný bojkot židovských obchodov mala v rukách HG. Na obchodoch a domoch, ktoré

---

¹ NIŽŇANSKÝ, E.: *Židovská komunita na Slovensku medzi Československou parlamentnou demokraciou a Slovenským štátom v stredoeurópskom kontexte*. Prešov: Universum, 1999, s. 100-105.

²TÓTH, D.; ZÁVACKÁ, K.: *Protižidovské zákonodarstvo slovenského štátu*. In: *Tragédia slovenských Židov*. Banská Bystrica: DATEI, 1992, s. 59-67.

patrili Židom sa začali objavovať protižidovské nápisy: „*Von so Židmi, Židia na Madagaskar!*“, „*Pozor Žide Sidor ide. Pozor Žide Adolf ide. Židia von. Židia do Palestíny.*“ „*To je Židák! Fúj! Tu nekupuj!*“ Posielali sa im výhražné listy, rušili im náboženské obrady, ničili sa židovské cintoríny, útoky proti jednotlivcom zo židovskej komunity, posmievanie, rabovanie. E. Nižňanský uvádza vyjadrenia Ďurčánskeho na rokovaníach s H. Göringom zo dňa 16.-17. októbra 1938, kde vyhlásil: „*židovský problém sa vyrieši podobne ako v Nemecku.*“¹ Kamenec medzi prvé arizačné prejavy uvádza zákon o pozemkovej reforme z 22. februára 1940, ktorý sa týkal výlučne pôdy židovských vlastníkov. Podľa súpisu židovských poľnohospodárskych nehnuteľností patrilo pod pozemkovú reformu 101 423 ha pôdy, z toho ornej pôdy 44 372 ha, ktorú vlastnilo 4 943 majiteľov. Židia museli za každý hektár platiť ročne 20 korún do Fondu pre pozemkovú reformu a okrem toho nesmeli nadobudnúť vecné práva na poľnohospodárske nehnuteľnosti, okrem dedenia a nesmeli dávať, ani brať pôdu do árendy. Ak mali pôdu v prenájme, tak mal tento pomer zaniknúť do troch rokov.² Po prijatí ústavy sa zmenilo chápanie občianskych práv a slobôd. Z ústavných ustanovení bol vypustený princíp rovnosti, zmenilo sa aj chápanie postavenia súkromného vlastníctva, zákon zbavoval ochrany súkromného majetku štátom toho, kto sa dopustil alebo sa chystal dopustiť trestného činu voči štátu. Dňa 25. apríla 1940 sa prerokovával návrh tzv. arizačného zákona o židovských podnikoch a o židoch zamestnaných v podnikoch. Hlavnou úlohou zákona bolo očistenie hospodárskeho života, tak aby jestvujúce podniky nezanikli, neoslabil sa a naďalej zostali prameňmi daní a verejných dôchodkov. Vyriešenie židovskej otázky sa malo stať základom usporiadaného štátu a najmä kresťanského štátu. Ústavným zákonom z 3. septembra 1940 bola vláda splnomocnená aby vykonala všetky opatrenia vo veciach arizácie, aby boli Židia vylúčení zo slovenského hospodárskeho a sociálneho života a aby ich majetok prešiel do rúk kresťanov. Ďalšie nariadenia z novembra 1940 upravovali naklada-

---

¹ NIŽŇANSKÝ, E.: *Židovská komunita na Slovensku medzi Československou parlamentnou demokraciou a Slovenským štátom v stredoeurópskom kontexte*. Prešov: Universum, 1999, 119-196 s.

² KAMENEC, I.: *Po stopách tragédie*. Bratislava: Vydavateľstvo Archa, 1991, 160-166 s.

nie s majetkom židov, o dočasných správcoch pre ich domy a o výpovediach židovským nájomníkom.¹ Týmito nariadeniami sa mal zabezpečiť postupný prevod všetkých židovských majetkov. Najprv boli odstraňovaní nemajetní a menej majetní Židia, a až nakoniec tí bohatší, aby sa slovenská ekonomika nedostala do krízy. Je potrebné si uvedomiť, že toto neboli náhodné nariadenia a zákony, ale že išlo o systematické a dokonale premyslené odstraňovanie Židov zo všetkých verejných a hospodárskych sfér.

Židovský kódex

Vládnym nariadením 198/1941 Sl. z. zo dňa 9. septembra 1941 bol prijatý tzv. Židovský kódex, ktorý definoval právne postavenie Židov žijúcich na Slovensku. Obsahoval 270 paragrafov a na Slovensku ustanovil osobitný právny režim občanov židovského vierovyznania, ktorí na základe tohto vládneho nariadenia stratili všetky občianske práva. Vo všeobecných ustanoveniach sa nachádza vymedzenie pojmu, kde sa za Žida podľa tohto nariadenia bez ohľadu na pohlavie pokladá osoba, ktorá pochádza najmenej od troch podľa rasy židovských starých rodičov; židovský miešanec, ktorý pochádza od dvoch podľa rasy židovských starých rodičov, ak:

- 1. dňa 20. apríla 1939 bol alebo po tomto dni sa stal príslušníkom izraelitského (židovského) vierovyznania;
- 2. po 20. apríli vstúpil do manželstva so Židom;
- 3. pochádza z manželstva so Židom;
- 4. pochádza z nemanželského styku so Židom a narodil sa ako nemanželské dieťa po 20. februári 1940.²

Ďalej sa za „židovského starého rodiča podľa rasy v zmysle ustanovení tohto nariadenia sa má pokladať ten, kto patril k izraelitskému (židovskému) vyznaniu. Za židovského miešanca sa pokladá ten, kto pochádza od dvoch podľa rasy židovských starých rodičov a ten, kto pochádza od jedného

---

¹ ZÁVACKÁ, K.: *Protizidovské zákonodarstvo slovenského štátu*. In: *Tragédia slovenských Židov*. Banská Bystrica: DATEL, 1992, s. 59-74.

² Zákon č. 210/1940 Sl.z. *Nariadenie zo dňa 9. septembra 1941 o právnom postavení Židov (Židovský kódex)*. [online]. [cit. 2013/04/02]. Dostupné na internete: <http://www.upn.gov.sk/data/pdf/vlada_198-1941.pdf>.

podľa rasy židovského starého rodiča“.¹ Inšpiráciou pre Židovský kódex boli Norimberské zákony prijaté 15. septembra 1935, ktoré pozostávali z dvoch zákonov. Ríšskeho zákona o občianstve a Zákona na ochranu nemeckej krvi a nemeckej cti. Práve z týchto dvoch zákonov boli prebraté pojmy ako čistokrvní Židia, Miešanci – tzv. prvého a druhého stupňa, kto je a kto nie je považovaný za žida a rovnako bol prebratý aj zákaz uzatvárania svadieb i mimomanželských sexuálnych stykov.² Na základe Židovského kódexu, stratili židia všetky práva, nie len občianske, ale ľudské. Každý jeden ich pohyb musel byť vopred nahlásený, museli byť označení žltou hviezdou, židovské deti nemohli slobodne navštevovať školy, nemohli slobodne vykonávať profesie, vlastniť majetok, v podstate nemohli nič. V krajine, kde prezidentom bol katolícky kňaz, kde v sneme sedel biskup, bolo Slovensko schopné prijať zákon, na základe ktorého sa z časti jeho obyvateľov, rovnoprávných občanov Slovenského štátu, stali „ľudia“ bez akýchkoľvek práv, akejkolvek úcty, posledných medzi poslednými. Reakciou na Židovský kódex bol list adresovaný kardinálovi Maglionemu z 18. decembra 1941, kde Burzio popisuje rasové zákonodarstvo prijaté slovenskou vládou, nadväzujúce na Norimberské zákony. Napriek významu a závažnosti vyhlásených opatrení, ktoré majú charakter zákona, toto nariadenie bolo vypracované mimo parlament a vyhlásili ho bez hlasovania alebo schválenia snemovne. Rovnako poukazuje na to, že nie je opatrené podpisom prezidenta republiky, ale len podpismi predsedu vlády a rezortných ministrov. „Dr. Tiso sa staval pokiaľ mohol proti zavedeniu tohto zákona, ale na nátlak zvnútra, predovšetkým zvonka bol veľmi silný a napokon bol nútený sa podvoliť. No iba s podmienkou, že bude mať právo udeľovať výnimky, ako to skutočne stanovuje paragraf 255 nariadenia. ... Prevzali Norimberské zákony. Tieto zákony sú v porovnaní so slovenským židovským zákonom pre niektoré osoby horšie, pre niektoré osoby miernejšie. Právo udeľovať výnimky

---

¹ Zákon č. 210/1940 Sl.z. Nariadenie zo dňa 9. septembra 1941 o právnom postavení Židov (Židovský kódex). [online]. [cit. 2013/04/02]. Dostupné na internete: <http://www.upn.gov.sk/data/pdf/vlada_198-1941.pdf>.

² Bližšie pozri: *Norimberské zákony*. [online]. [cit. 2013/04/02]. Dostupné na internete: <http://www.vzdelavaci-institut.info/?q=system/files/Norimberske_zakony.pdf>.

z nového zákona bude mať prezident a on udelí výnimku všetkým, ktorí sa preukážu dobrými mravmi. (Prezident) Žiada, aby sme mu dôverovali.“¹ Výnimka, ktorú mohol udeľovať len prezident, nie je nikde bližšie špecifikovaná. Nikde sa nespomína komu, prečo, začo a ako by mala byť táto výnimka udelená. Je preto otázne či prezident mohol posúdiť, ktorý z množstva židov žijúcich na Slovensku si zaslúži výnimku, aké sú dôvody a príčiny na jej udelenie. Na druhej strane sa tiež vynára otázka, či práve katolícky kňaz mal byť ten, kto rozhodne o záchrane života pre jedného a druhého pošle na smrť do koncentračného alebo vyhladzovacieho tábora.

Začiatok deportácii

Obdobne ako v Nemecku, aj v Slovenskom štáte sa začalo s postupným vyradzovaním desaťtisícov židov z hospodárskeho, spoločenského, kultúrneho a z celého verejného života. Postupné odoberanie základných politických, občianskych a nakoniec aj základných ľudských práv, doprevádzané sústavnou, štátom organizovanou nenávisťou propagandou a viedlo ku katastrofe. Konečnú podobu stanovili deportácie. V rokoch 1938-1940 sa podarilo odísť zo Slovenska len 3 000 osobám. Dobrovoľná emigrácia nebola jednoduchá, vyžadovala si značný obnos peňazí a problémom bolo aj značné podcenenie nebezpečenstva antisemitskej politiky na Slovensku.² Na základe dohôd prijatých Viedenskou arbitrážou rozkázal predseda autonómnej vlády J. Tiso deportovať najprv nemajetných Židov zo Slovenska. Ďalšie pokyny určené v telefonograme určovali množstvo „primeraných“ finančných prostriedkov, 50 Kč na osobu. Nariaďovali, že deportovaní majú byť vyvezení do vnútra odstúpených území. Rovnako mali byť zadržané ostatné finančné prostriedky deportovaných, zabezpečiť ich byty a živnosti. Tieto akcie mali na starosti žandárske stanice za pomoci HG. Riešila sa aj otázka majetných Židov, tých, ktorých majetok presahoval 500 000

---

¹ KAMENEC, I.; PREČAN, V.; ŠKOVRÁNEK, S.: *Burzio chargé d'affaires v Bratislave, kardinálovi Maglionemu. Rasové zákonodárstvo na Slovensku, prvé zákroky chargé d'affaires. Správa č. 577.* In: *Vatikán a Slovenská republika (1939-1945)*. Bratislava: Slovak academic press, 1992, 56-62 s.

² KAMENEC, I.: *Deportácie židovských občanov zo Slovenska roku 1942.* In: *Tragédia slovenských Židov*. Banská Bystrica: DATEI, 1992, s. 77-80.

Kč. Títo mali byť dočasne internovaní, aby svoj majetok nemohli odniesť do zahraničia. Týmito nariadeniami sa slovenská vláda chcela zbaviť nemajetných Židov. Tých majetnejších sa rozhodla si ešte na Slovensku ponechať. Do deportácii boli zainteresované aj orgány nacistického Nemecka. Zaoberal sa nimi Adolf Eichmann, ktorý spolupracoval s radikálnou časťou HSLŠ.¹

Nariadenia o deportáciách zo 4. novembra 1938 boli podpísané J. Tisom. Deportácie boli v rozpore s Československou ústavou, ktorá v tej dobe ešte platila. J. Tiso, slovenská vláda a neskôr aj zvolený snem si uvedomoval, že mnohé rozhodnutia prijaté autonómnou vládou, boli protiprávne. Z toho dôvodu bol 5. júna 1940 prijatý nový ústavný zákon, ktorý tieto činy so spätnou platnosťou legalizoval. Deportácie priniesli strach, obavy a neistotu.² Riešenie židovskej otázky riadilo a organizovalo 14. oddelenie prezídia Ministerstva vnútra. Na jeho realizácii sa podieľal Dr. A. Vašek, prednosta oddelenia od 3. apríla 1942 do 1. septembra 1944. Práve toto oddelenie malo na starosti prvé deportácie. Neskôr sa vedenie zameralo na dozor nad židovskými pracovnými tábormi a strediskami. V priebehu rokov 1943-1944 počet väzňov v židovských pracovných táboroch postupne narastal.³

Prvý transport so slovenskými židmi odišiel v noci z 25. na 26. marca 1942. V Poprade bolo do dobytčích vagónov naložených 1 000 mladých dievčat a žien zo Šarišsko-zemplínskej župy. Do 2. apríla odišlo zo Slovenska ďalších šesť tzv. pracovných transportov s mladými práceschopnými mužmi a ženami. Čo malo vyvolávať dojem, že ich skutočne posielajú na prácu. V prvej fáze bolo zo Slovenska vysídlených 6 967 osôb. Od 27. marca 1942 sa začali pripravovať rodinné transporty, ktoré začali odchádzať z územia Slovenska od 11. apríla 1942. Nemecká vláda vyhovelá požiadavke slovenských úradov o umiestnení všetkých židovských obyvateľov na východe, pod podmienkou,

---

¹ NIŽŇANSKÝ, E.: *Židovská komunita na Slovensku medzi Československou parlamentnou demokraciou a Slovenským štátom v stredoeurópskom kontexte*. Prešov: Universum, 1999, s. 35-42.

² NIŽŇANSKÝ, E.: *Židovská komunita na Slovensku medzi Československou parlamentnou demokraciou a Slovenským štátom v stredoeurópskom kontexte*. Prešov: Universum, 1999, s. 99-103.

³ KORČEK, J.: *K otázke rasovej perzekúcie v období 1943-1944*. In: *Tragédia slovenských Židov*. Banská Bystrica: DATEL, 1992, s.187-192.

že slovenská vláda musí poskytnúť 500-markový poplatok za každú vyvezenú osobu. V polovici mája 1942 bolo zo Slovenska vysídlených už 40 000 židovských občanov. Slovenský snem začal s vypracovaním návrhu zákona o vysťahovaní Židov, ktorý sa stretol s veľkou kritikou najmä u príslušníkov radikálneho krídla HSĽS a pronacisticky orientovaných príslušníkov vlády. Problém nastal v tom, že zákon nielenže sankcionoval deportácie, ktoré dovtedy prebiehali bez akýchkoľvek pravidiel a kritérií týkajúcich sa hospodárskeho, politického alebo náboženského charakteru. Rovnako týmto zákonom bol upravený aj okruh židovských osôb, ktoré mali byť na Slovensku ponechané, dočasne alebo trvale. Vysťahovalecký zákon ďalej určoval, že všetci vysídľenci boli pozbavení štátneho občianstva aj zvyšku majetku. Potvrdil všetky protizidovské nariadenia, vrátane Židovského kódexu, ale stanovil aj ďalšiu kategóriu židovských obyvateľov, ktorí nemuseli byť deportovaní:

- Židov, ktorí prestúpili na niektorú kresťanskú vieru pred 14. marcom 1939,
- ktorí žijú v manželstve s árijským partnerom,
- ktorí vlastnili rôzne prezidentské, ministerské, hospodárske výnimky.¹

Tieto výnimky sa vzťahovali nielen na ich nositeľov, ale aj na ich bezprostredných príbuzných, manželských partnerov, maloleté deti a rodičov. Po vydaní tohto zákona bolo deportovaných ďalších 20 000 osôb. V júni 1942 intenzita transportov výrazne poklesla. V júli 1942 odišlo zo Slovenska ďalších 5 transportov po tisíc ľuďoch. Tieto transporty boli obzvlášť surové. Gardisti do týchto transportov poslali ľudí zo starobincov, nemocníc, z ústavov pre choromyseľných. V auguste 1942 nebol zo Slovenska poslaný žiaden transport, čo viedlo k sťažnostiam z nemeckého veľvyslanectva slovenskej vláde, pretože sa malo naďalej pokračovať v ďalšej etape vysídľovania. Snažili upozorniť aj na fakt, že na Slovensku už nie sú hospodársky dôležití Židia, a preto sú pracovné výnimky dávajú nedôvodne. Táto výzva bola odovzdaná V. Tukovi a A. Machovi ako hlavným prívržencom radikálneho riešenia židovskej otázky na Slovensku. Posledné transporty obsahovali „už

---

¹ KAMENEC, I.: *Deportácie židovských občanov zo Slovenska roku 1942*. In: *Tragédia slovenských Židov*. Banská Bystrica : DATEI, 1992, s. 77-85.

len“ 1 000 ľudí. Na jeseň 1944 boli deportácie slovenských Židov obnovené a to po obsadení Slovenska nacistickými vojenskými a policajnými jednotkami. Ich obeťami sa stalo približne 13 500 Židov, z ktorých 10 000 zahynulo. Tieto deportácie boli organizované nemeckými okupačnými jednotkami, za asistencie Hlinkovej gardy. Kamenec uvádza aj jeden z málo známych, ale o to dôležitejších faktov a to, že Slovenský štát boj jedinou nacistickým Nemeckom priamo neokupovanou krajinou v Európe, ktorá uskutočnila deportácie židovských občanov vlastnými mocenskými, administratívnymi prostriedkami a silami.¹

Väčšina slovenských transportov smerovala priamo do Osvienčimu. V dobe od 25. marca do 20. novembra 1942 bolo zo Slovenska vypravených 57 transportov s 57 752 Židmi. 38 transportov s 39 006 osobami smerovalo do Naleczówa, Lubline a 19 transportov s 18 746 do koncentračného tábora Osvienčim. Po obnovení transportov v roku 1944 zo Serede do Osvienčimu odišlo 5 transportov so 7 436 osobami. Ďalších 6 transportov zo Serede odišlo v období od 16. novembra 1944 do 31. marca 1945 do Nemecka, Rakúska a Terezína v počte 4 070 osôb, v ktorých boli prevažne ženy s deťmi. Prvých 9 transportov v Osvienčime prešlo bez selekcie. V týchto transportoch bolo 5 753 žien a 3 056 mužov. Pri všetkých nasledujúcich transportov už selekcie prebiehali. Z 18 586 slovenských mužov a žien zostalo nažive do konca roka 1942 len asi 500-600 osôb.²

Záver

Dejiny sú tvorené človekom. Každý človek sleduje len svoje vlastné ciele, ktorých výsledkom je sú práve dejiny.³ Dejiny Slovenska sú do výraznej miery poznamenané udalosťami druhej svetovej vojny a existenciou Slovenského štátu, ktorý sa podieľal na degradácii, deportáciach a na Holokauste židovského obyvateľstva.

---

¹ KAMENEC, I.: *Deportácie židovských občanov zo Slovenska roku 1942*. In: *Tragédia slovenských Židov*. Banská Bystrica: DATEL, 1992, s. 89-98.

² KLADIVOVÁ, V.: *Osudy židovských transportov zo Slovenska do Osvienčimu*. In: *Tragédia slovenských Židov*. Banská Bystrica: DATEL, 1992, s. 139-158.

³ Bližšie k primárnym predpokladom ľudských dejín a formovaniu otvorenej spoločnosti pozri: DOBIAŠ, D.: *Kritický racionalizmus a idea otvorenej spoločnosti K. R. Poppera*. Košice: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika, 2012, s. 69-119.

Pred vznikom samostatného Slovenského štátu židovská komunita na Slovensku prosperovala. Židia mali na Slovensku vlastné židovské náboženské obce, mohli slobodne vyznávať náboženstvo a rovnako mali práva garantované Ústavou 1. ČSR. Problém nastal po vzniku Slovenského štátu a s nastolením autoritatívneho a nacistického režimu, založenom na vodcovskom princípe. Hneď po vzniku štátu sa začalo s odsunom Židov na okraj spoločnosti. Čo bolo následkom rozmachu nacizmu a antisemitizmu v Európe. Rasové zákonodarstvo nebolo len akousi zhodou udalostí, ale bolo dômyselne a dokonale strategicky naplánované. Len spomínaný Židovský kódex predstavuje vrchol rasového zákonodarstva. Týmto zákonom stratili Židia všetky ľudské a osobné práva. Boli degradovaní na okraj spoločnosti.

Nezabudnime ani na to, že Slovenský štát bol jedinou krajinou, ktorá nebola priamo okupovaná Nemeckom, a ktorá aj napriek tomu uskutočňovala deportácie Židov a to vlastnými mocenskými a administratívnymi prostriedkami. Len do roku 1942 bolo zo Slovenska deportovaných 57 628 Židov, čo predstavovalo takmer dve tretiny slovenského židovského obyvateľstva. Ďalších takmer 12 000 Židov bolo zo Slovenska deportovaných do roku 1945.¹

Do roku 1989 bolo nežiaduce, aby židovská menšina deklarovala príslušnosť k vlastnej identite, až po tomto roku došlo k výraznému obnoveniu a oživeniu židovského kultúrneho dedičstva. Aktivizujú sa prevažne v kultúrnej oblasti než v politickej, a to cez rôzne spolky a múzea, organizovaním vystúpení prezentujúcich ich vlastnú kultúru širokej verejnosti.²

Ako uvádza Dobias „ľudské prežitie je možné len na základe úcty k právam iného človeka, ktoré nie sú len výrazom humanistickej chvály na jeho neobmedzené možnosti, ale akceptovaním iného solidárneho partnera“.³ Existen-

---

¹ KAMENEC, I.: *Deportácie židovských občanov zo Slovenska roku 1942*. In: *Tragédia slovenských Židov*. Banská Bystrica: DATEL, 1992, s. 77-98.

² BZDILOVÁ, R.: *Stav sekundárneho anafabetizmu v etnicite Slovenskej republiky*. In: GLOŠÍKOVÁ, M.; GERMUŠKA, E.: *Výsledky výskumu*. Zborník z medzinárodnej konferencie doktorandov. Prešov: Prešovská univerzita, 2010.

³ DOBIAŠ, D. *Kritický racionalizmus a idea otvorenej spoločnosti K. R. Poppera*. In: GBÚROVÁ, M. (ed.): *Európske občianstvo a národná identita*. Prešov: Prešovská Univerzita v Prešove, 2006, s. 12.

cia demokratickej, ale ani žiadnej inej spoločnosti nie je možná bez základného práva človeka na jeho slobodu a rovnako aj nutnosť akceptácie tohto práva všetkými ostatnými členmi spoločnosti.

Literatúra:

BAKA, I.: *Hlinková Slovenská ľudová strana od 6. októbra 1938 do salzburských rokovaní v lete 1940*. In LACKO, M.: *Slovenská republika 1939-1945 očami mladých historikov II*. Tnava: Mercury Bratislava, 2003. s. 20. [online]. [cit. 2013-07-09]. Dostupné na internete: <http://www.druhasvetova.sk/OLD/storage/1178740636_sb_zborniksrii.pdf>

BZDILOVÁ, R.: *Stav sekundárneho anafabetizmu v etnicite Slovenskej republiky*. In: GLOSÍKOVÁ, M.; GERMUŠKA, E.: *Výsledky výskumu. Zborník z medzinárodnej konferencie doktorandov*. Prešov: Prešovská univerzita, 2010.

DOBIAŠ, D.: *Kritický racionalizmus a idea otvorenej spoločnosti K. R. Poppera*. In: GBÚROVÁ, M. (ed.): *Európske občianstvo a národná identita*. Prešov: Prešovská Univerzita v Prešove, 2006.

DOBIAŠOVÁ, S.; DOBIAŠ, D.: *Medzi slobodou, rovnosťou a demokraciou*. In: . In: DOBIAŠ, D.; EŠTOK, G.; BZDILOVÁ, R. (eds.) *Sloboda – Rovnosť – Poriadok: Kam kráčaš demokracia*. Košice: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika, 2012

DOBIAŠ, D.: *Kritický racionalizmus a idea otvorenej spoločnosti K. R. Poppera*. Košice: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika, 2012.

ĎURICA, M.: *Slovenská republika 1939-1945*. Bratislava: Lúč, 1999.

ĎURICA, M.: *Vznik a trvanie prvého Slovenského štátu*. In: *Slovenská republika v rokoch 1939-1945*. Martin: Matica Slovenská, 2000.

EŠTOK, G. 2012. *Kritéria demokratického procesu R. Dahla a demokratický deficit v EÚ*. In DOBIAŠ, D.; EŠTOK, G.; BZDILOVÁ, R. (eds.): *Sloboda – Rovnosť – Poriadok: Kam kráčaš demokracia*. Košice : Univerzita Pavla Jozefa Šafárika, 2012.

GBÚROVÁ, M.: *Ideové zdroje holokaustu*. In: *Fenomén holokaustu*. Bratislava: Úrad vlády Slovenskej republiky, 2008.

KAMENEC, I.; PREČAN, V.; ŠKOVŘÁNEK, S.: *Burzio chargé d'affaires v Bratislave, kardinálovi Maglionemu. Rasové zákonodárstvo na Slovensku, prvé zákroky chargé d'affaires. Správa č. 577.* In: *Vatikán a Slovenská republika (1939-1945)*. Bratislava: Slovak academic press, 1992.

KAMENEC, I.: *Deportácie židovských občanov zo Slovenska roku 1942.* In: *Tragédia slovenských Židov*. Banská Bystrica : DATEI, 1992.

KAMENEC, I.: *Po stopách tragédie*. Bratislava: Vydavateľstvo Archa, 1991.

KLADIVOVÁ, V.: *Osudy židovských transportov zo Slovenska do Osvienčimu.* In: *Tragédia slovenských Židov*. Banská Bystrica: DATEI, 1992.

KORČEK, J.: *K otázke rasovej perzekúcie v období 1943-1944.* In: *Tragédia slovenských Židov*. Banská Bystrica: DATEI, 1992.

MEŠŤAN, P.: *Antisemitizmus v politickom vývoji Slovenska (2003 – 2005)*. Bratislava: SNM – Múzeum židovskej kultúry, 2006.

NIŽŇANSKÝ, E.: *Židovská komunita na Slovensku medzi Československou parlamentnou demokraciou a Slovenským štátom v stredoeurópskom kontexte*. Prešov: Universum, 1999.

Norimberké zakony. [online]. [cit. 2013/04/02]. Dostupné na internete: <http://www.vzdelavaci-institut.info/?q=system/files/Norimber-ske_zakony.pdf>.

PETREAS, J.: *Nová Európa a Slovensko*. Bratislava: 1942.

TÓTH, D.; ZÁVACKÁ, K.: *Protižidovské zákonodarstvo slovenského štátu.* In: *Vznik Hlinkovej gardy a jej úlohy. Hlinková garda. Slovenská branná moc (1939- 1944)* [online]. [cit. 2012/04/02]. Dostupné na internete: <<http://forum.valka.cz/viewtopic.php/t/48813>>.

Zákon č. 210/1940 Sl.z. Nariadenie zo dňa 9. septembra 1941 o právnom postavení Židov (Židovský kódex). [online]. [cit. 2013/04/02]. Dostupné na internete: <http://www.upn.gov.sk/data/pdf/vlada_198-1941.pdf>.

ZÁVACKÁ, K.: *Protižidovské zákonodarstvo slovenského štátu.* In: *Tragédia slovenských Židov*. Banská Bystrica: DATEI, 1992.

Dejinný zlom v roku 1989 – koniec partokracie na Slovensku?

Michal Košičan

The author wants to point to the fact of a current inadequate perception of the historic element concerning the Slovak national statehood awareness. It's caused also by crucial factor, so called „partokracý“, that was established at the Slovak political scene in the transformational year 1989. The author reflects attitudes and evaluations of some Czech and Slovak politics at science about the HZDS innings and uses conflictful lines so called „clavages“. He defines the most glaring „partokratic“ manifestations, implying their influence on global political life. He accepts the term „mečiarizmus“ as a time typical of illiberal democracy that was characterized and specifically described for its typical features by F. Zakario. From the point of view of a complicacy of civil society formation, the author points to the necessity of improvement of political groups' work, concerning a supplement of need of „the governance of populus, for populus and by means of populus“.

Politika, je v dnešnej globalizujúcej sa spoločnosti elementárnou súčasťou nášho každodenného života. Záležitosti, ktoré vyvstávajú v rámci každodennej reality pred celou politickou i nepolitickou spoločnosťou, a ktoré po ich etablovaní rieši, podliehajú súhlasu, odmietaniu, chvále i zatracovaniu. Konečný postoj k politike zaujímajú jednotlivci podľa toho, ako sa výsledný efekt politických rozhodnutí kompetentných prejaví pri dosahovaní ich osobného maximálneho blaha, ktoré je hlboko zakorenené v našej prirodzenosti. Aj napriek neotrasiteľnej pozícii „Zoon Politicon“ v živočíšnej ríši nadobudnutej vďaka evolúcii stále prechádzame procesom učenia a zdokonaľovania politických inštitúcií. Tie pri svojom vzájomnom kooperatívnom, ale aj antagonistickom pôsobení dotvárajú charakter režimu, ktorý riadi, dáva návod, či istým smerom koordinuje všetky naše sociálne, ekonomické a politické aktivity. Občan je presvedčený, že politické elity vládnu vždy tak, aby otázka miery slobody jednotlivca bola vždy obmedzená tam, kde začína sloboda iných. Náš pocit územnej, štátnej, či národnej identity je neustále konfrontovaný s existenciou spoločnej minulosti, ktorú nie je

možné nijako obísť ani vynechať. Je však možné vniesť do procesu formovania historického vedomia subjektívny pohľad, ktorý je podľa nás prínosný najmä kvôli možnosti neopakovania rovnakých prehreškov najmä zo strany politických elít, voči tým, ktorí majú vnútorný pocit príslušnosti k národu. Nech už prijmeme akýkoľvek náhľad na tento ťažko definovateľný politologický pojem, musíme si byť vedomí, že slovenský národ to nemal nikdy vo svojej histórii jednoduché ani na poli medzinárodnom, ani z pohľadu dosahovania konsenzu vlastnými politickými vodcami. Cieľmi našej práce práve z dôvodu nutnosti osobného pocitu zabúdania na historický element našej štátnosti bude:

1. Dokázať snahy politických elít v období deväťdesiatych rokov v rámci rešpektovania základných konfliktných línií o zneužívanie stranického režimu v prospech osobnej uzurpácie moci.
2. Poukázať na zhubnosť obdobia mečiarizmu z pohľadu postupného vývoja občianskej spoločnosti, vedúce k jej potieraniu a degradácii vznikajúcej parlamentnej demokracie.
3. Stanoviť najvypuklejšie prejavy partokracie v prvom desaťročí existencie Slovenska
4. Na pozadí priblíženia historického vývoja slovenského etnika dokázať, že Slováci majú a mali snahu sa z ťažkých dejinných zvrátov poučiť.

Pokiaľ sa rozhodneme pozrieť aspoň veľmi stručne na slovenský národ cez prizmu histórie, zdá sa, že kľúčovým momentom jeho „vzniku“ je obdobie osvieteniského absolutizmu. Je nesporné, že k vzniku tejto myšlienkovvej filozofickej línie, prispeli mnohé dejinné zlomy známe celosvetovo, respektíve majúce globálny dopad. Epoque osvietenstva však ovplyvnila nielen historické vedomie jednotlivcov, ale zasiahla všetky oblasti našej percepcie, vedu a vedecké vnímanie nevyvímajúc. Z pohľadu témy nášho príspevku pripomíname, že existencia systematizácie uceleného výkladu spoločenskej a politickej reality pretavenej Destutom de Tracyom do pojmu ideológie je rovnako produktom onej doby. Pre nás je však najpodstatnejšie, že práve v polovici osemnásteho storočia začínajú vznikať politické frakcie, ktoré do dnešných dní realizujú zastupiteľský princíp s využitím im blízkeho ideologického chápania reality „vládu ľudu, pre ľud prostredníctvom ľudu“.

Až do osemnásteho storočia však z pohľadu sémantického a etymologického dochádza k stotožňovaniu termínov „frakcia“ a „strana“. Jeden z najväčších teoretikov demokracie Giovanni Sartori však upozorňuje, že termín frakcia je odvodeninou z lainského slovesa *facere* (robiť, konať) a pre väčšinu autorov je výraz frakcia vhodný na označenie politickej skupiny zameranej na rušivé a extrémistické konanie. Pôvod výrazu strana pochádza z latinského *partire* (deliť)¹

Situácia Slovákov ako etnika zápasiaceho od čias osvietenstva o svoju svojbytnosť nikdy nebola jednoduchá a ľahká. Bolo tomu tak najmä z dôvodu účelového diskriminačného postavenia a vnímania Slovákov vo vzťahu k právam majoritných príslušníkov štátneho celku, ktorého boli súčasťou. Jozef II. ako osvietenstvom presiaknutý spravodlivý panovník nabáda popri centralizačných a germanizačných snahách v osemdesiatych rokoch osemnásteho storočia „Dvorským dekrétom“ obyvateľstvo monarchie k pestovaniu národných jazykov, čím prebúdzá v národoch pocit súdržnosti a spolupatričnosti. Zároveň sa však ukazuje typický slovenský rys, ktorý uvádzame nižšie ako náčrt konfliktných línií po novembri 1989. Jedná sa totiž o existenciu javu nejednotnosti a mocensky podfarbené snahy o uzurpáciu moci politickými elitami, ktoré v čase osvietenstva reprezentovali najmä kňazi a učitelia. Zápas o presadenie „svojej“ varianty jazyka determinovanú rozdielnou konfesiou v období slovenského národného obrodzenia nie je jediným ohniskom napätia v našej histórii. Práve vtedy bola základným konfliktným elementom cirkev. Spomenúť by sme mohli aj existenciu Starej a Novej školy slovenskej, ktoré možno vnímať ako ranostranícke frakcie, ktoré stoja na začiatku vzniku antagonistických blokov majúci opačný postoj ku konkrétnym otázkam národnostnej politiky. Nová škola (Zarzecki, Dusarov, Bobula) usiluje o dohodu s maďarskými vládnymi kruhmi z dôvodu vlastných ekonomických záujmov. Vzťah elit k právam menších, načrtnutý už v uvedenom období, predurčuje podľa nás charakter režimu a štátneho zriadenia v ponovembrovom vývoji roku 1989. V neposlednom rade prispieva aj ku kľúčovému fenoménu tohto príspevku plynúcemu zo samotného názvu a najvy-

---

¹ SARTORI, G.: *Strany a stranické systémy: Schéma pro analýzu*. Brno: CDK, 2005, s. 17- 18.

puklejšiemu v období vládnutia Vladimíra Mečiara. Dovoľujeme si tvrdiť, že vývoj udalostí po kľúčovom roku 1989 najmä z pohľadu profilácie charakteru režimu má svoje korene veľmi hlboko v našich dejinách. Len čas je schopný ukázať či a do akej miery sú politické elity eliminovať vplyv moci ako fenoménu, umožňujúcemu pomerne ľahko dosiahnuť záujmy osobné, prípadne záujmy mecenášov a lobistických skupín podporujúcich fungovanie politických strán.

Slovensko fungovalo ako súčasť jednotného Československého štátu od ukončenia prvej svetovej vojny až do roku 1939. V porovnaní s predošlými etapami kreovania svojej štátnosti cítili príslušníci tohto malého národa v srdci Európy zadosťučinenie a národný pokrok na ceste k samostatnosti. Tieto pocity vyvolávalo ukotvenie princípov personálnej únie garantujúcej rovnocenné politické postavenie a práva Slovákov a Čechov zjednotených v spoločnom štáte. Rovnocenné chápanie svojbytnosti oboch etník bolo ukotvené aj napriek istým čechoslovakistickým tendenciám na porade krajanských organizácií v Clevelande v roku 1915, aj keď po troch rokoch bola táto dohoda modifikovaná aj vďaka úsiliu T. G. Masaryka v roku 1918 v Pittsburgu. Rozhodnutím HSLS zmenilo Slovensko v roku 1939 orientáciu svojej zahraničnej politiky na Nemecko a jeho hegemonisticky zameraný nacistický režim. Existencia takto podmienenej samostatnosti a riadenie politického režimu Nemeckom na základe zmluvy o „Ochrannom pomere“ však obyvateľstvu v žiadnom prípade nevyhovovalo. Diktatúru strany, ktorej vedúce osobnosti Tuka, Mach, Tiso sa priam predbiehali v snahách o zapáčenie sa svojmu silnému ochrancovi zvrhlo obyvateľstvo zorganizovaním povstania, ktoré otvorilo cestu opätovnej demokratizácii a akceptácii Slovákov na medzinárodnej politickej scéne v roku 1944. Dá sa konštatovať že „monokracia“ HSLS bola odsúdená na zánik z dôvodu, že v „politickom mori režimov a štátov“ si predstavitelia inteligencie, mocenskej elity, ale aj samotný demos uvedomili, že „plávať“ osamotene dlhodobo nebude možné. Demokratizácia režimu novovzniknutého Československa po roku 1945 nemala však dlhé trvanie. Žiaľ z dôvodov konania cielených krokov smerujúcich k totalite práve zo strany politických špičiek. Spomenúť možno aspoň spojeneckú zmluvu medzi ČSR a ZSSR a odmietnutie Marshallovho plánu, zavŕšené víťazným februárom 1948.

V podmienkach totalitnej spoločnosti na Slovensku do novembra 1989 neexistovala legálna opozícia, činnosť akýchkoľvek iných politických strán bola potláčaná a u ľudí existovala falošná viera, že existencia monokratickej partokratickej diktatúry je len v prospech obyvateľstva.

Pri formovaní reálneho politického pluralizmu na Slovensku po roku 1989 sme svedkami zložitého procesu vnútornej diferenciacie novovzniknutých politických strán a hnutí, ich štiepenia a vzniku nových politických subjektov. Viacerí predstavitelia slovenskej a českej politologickej obce (Kopeček, L. Liďák, J. Hloušek, V.) sa zhodujú v názore, že po roku 1989 možno rozlíšiť na politickej scéne tri typy politických strán a hnutí.

Podľa Jána Liďáka sú prvou skupinou strany, ktoré vznikli ako úplne nové a v Slovenských podmienkach nemali tradíciu: (VPN, HZDS, KDH). Druhou sú strany, ktorých činnosť bola počas totality násilne prerušená a svoju činnosť obnovili až po zlomových udalostiach roku 1989 (SDSS, SNS) Poslednú skupinu tvoria strany, ktoré pôsobili práve v období totality. Po novembri však prehodnotili svoje politické programy a prešli zmenou voličskej základne (DS, KSS, SDĽ).¹

Najdôležitejším politickým subjektom bola Verejnosť proti násiliu, ktorého hlavnou úlohou bolo vybudovať vlastné organizačné štruktúry, cieľavedome presadzovať personálne zmeny a vypracovať program transformácie všetkých oblastí, prispôbených podmienkam kreujúcej sa trhovej ekonomiky.

Vo volebnom programe deklaruje vytvorenie demokratického volebného systému, právneho štátu, garanciu dodržiavania ľudských a občianskych práv, akceptáciu práva na sebaurčenie slovenského národa v rámci republík s úplnou suverenitou.²

Na tomto mieste chceme poznamenať, že nebudeme z pohľadu tohto príspevku rozoberať podrobne volebné programy politických strán, nakoľko cieľom príspevku nie je ich komparácia. Z pohľadu nutnosti stabilizácie politického systému je potrebné poznamenať, že

---

¹ LIĎÁK, J. (ed.): *Politický systém Slovenskej republiky po roku 1989*. Bratislava: Ekonóm, 2001, s. 58.

² KOŠTA, J. – GREGUŠ, P.: *Politické strany na Slovensku a ich programy v rokoch 1990 – 1994*. Bratislava: Inštitút liberálnych štúdií, 1996, s. 8.

práve Verejnosc' proti násiliu bola základným kameňom demokratizácie ponovembrovej spoločnosti. Ideologicky, svetonázorovo totiž táto strana združovala jednak reformných komunistov a protagonistov Pražskej jari (Kočtúch, Húska, Dubček), kresťansky orientovaných politikov (Čarnogurský, Mikloško), ale aj aktívnych politikov bývalého režimu (Čalfa, Čič).

Ján Lidák tvrdí, že tento základný rezervoár pre eskaláciu ďalších politických síl a strán v krajine bolo v období tesne po roku 1989 ťažko zaradiť do ľavo – pravého spektra a samotný revolučný pohyb sa skôr prezentoval ako nastúpenie „tretej cesty“ a ďalší pokus o vylepšenie socializmu.¹

Zhrnutím výsledkov volieb v roku 1990 je možné skonštatovať, že partokracia nezohrala tak dôležitú úlohu ako v neskoršej ére, nakoľko roky 1990 – 92 môžeme charakterizovať ako úspešné z pohľadu prechodu k demokracii. Volič sa orientuje najmä na zmeny, prisľúbené politickými stranami z dôvodu pocitu ich asi štyridsaťročnej absencie. Je úplne jedno, či sa základné občianske a politické práva týkajú z tohto pohľadu majoritnej vrstvy obyvateľstva či minorít. Môžeme predpokladať, že účasť reformistov Pražskej jari ako aj politické tváre bývalého režimu na kandidátke VPN u voliča evokujú najmä pocit vnímania nevyhnutnosti liberalizácie pomerov na Slovensku, ktoré si jasne v uvedenom čase už uvedomujú aj samotní politici bývalého režimu.

Náš názor potvrdzujú aj výsledky parlamentných volieb z roku 1990 v ktorých víťazné VPN získava 29,3% voličských hlasov pred druhým KDH s 19,2%.²

Z pohľadu vývoja a etablovania partokracie na Slovensku v ďalšom období považujeme za vhodné priblížiť teóriu „cleavages – konfliktných línií“, ktorej autormi sú nórsky politológ Stein Rokkan a americký sociológ Seymour Martin Lipset. Podľa nich základné deliace línie : centrum – periféria; cirkev – štát; mesto – obec; práca – kapitál; viedli k vyformovaniu politických strán a ich názorovému rozrôzneniu v pro-

---

¹ LIĐÁK, J.; KOGANOVÁ, V.; Leška, D.: *Politické strany a hnutia na Slovensku po roku 1989*. Bratislava: Ekonóm, 1999, s. 33.

² LIĐÁK, J.; KOGANOVÁ, V.; Leška, D.: *Politické strany a hnutia na Slovensku po roku 1989*. Bratislava: Ekonóm, 1999, s. 46.

spech posilnenia pluralizmu a tým vyššej miery demokratickosti režimu. Klaus von Beyne dopĺňa túto líniu o špecifické aspekty „clavages“ so zameraním na postkomunistické krajiny:

1. narastajúci konflikt medzi komunistickými stranami a reformnými komunistami;
2. triedny konflikt charakterizovaný stretom záujmov práce a kapitálu;
3. konflikt mesto – dedina;
4. veľká úloha etnických „clavages“ v postkomunistických štátoch.¹

Postoj VPN k otázke participácie na politickej moci po prvotnej eliminácii rezonancie diktátorských praktík v ére komunizmu, bol úplne odlišný od postoja Občianskeho fóra v Čechách. K udržaniu svojej povolebnej popularity u svojho elektorátu pristúpilo spôsobom, ktorý nepochybne podporil existenciu slovenskej partokracie. VPN chcelo akoby dohliadať na regulárnosť pravidiel demokratickej hry bez priamej participácie na moci.

Dopomohlo si tak v konečnom dôsledku len k vlastnej marginalizácii a umožnilo členom bývalého režimu zbaviť sa stigmatom nelegitímnosti. Post premiéra prenechali stále populárnejšiemu Vladimírovi Mečiarovi ktorý nakoniec v polovici roka 1991 založil vlastnú stranu. Tá sa pasovala do pozície garanta proslovenského vývoja po novembri 1989.

Dôležitú úlohu zohrala konfliktná línia centrum – periféria, kde sa HZDS prezentovalo ako obranca záujmov Slovenskej periferie pred tvrdými dôsledkami ekonomickej transformácie iniciovanej z federálneho centra. Na Slovensku si podľa predstáv HZDS politická realita vyžadovala voľnejšiu cestu a priebeh ekonomických reforiem a privatizačného procesu. Tým, že strana definovala sama seba v politickom spektre ako „široký stred“ oslovovala voličskú základňu na pravo aj na ľavo od stredu. Oslovovala pomerne širokú voličskú základňu a uvedenú konfliktnú líniu vyriešila v zmysle rozpadu ČSFR v roku 1993. ²

---

¹ HLOUŠEK, V.; KOPEČEK, L.; URBUREK, T.: *Postkomunistické stranické soustavy a politická pluralita*. Brno: Masarykova univerzita, 1999, s. 37 – 39.

² HLOUŠEK, V.; KOPEČEK, L.: *Konfliktní demokracie. Moderní masová politika ve střední Evropě*. Brno: Masarykova univerzita, 2004, s. 146 – 149.

Rok 1993 zohráva v živote Slovákov nezastupiteľnú a dodnes rôzne interpretovanú éru, na ktorú je možné sa pozeráť cez prizmu minimálne dvoch antagonii. Na jednej strane je to podľa nás splnenie emancipačných snáh a dotvorenie národnej hrdosti za ktorú sme bojovali celé stáročia, na druhej vymanenie sa z centralizmu Prahy za cenu odovzdania moci nevyprofilovaným prípadne staronovým politickým elitám. Tie sa však žiaľ usilovali jedine o podiel na moci v zmysle obnovy modifikovaného autoritárskeho režimu. Ako dôkaz potvrdzujúci prvý pohľad môžeme spomenúť základné dokumenty existencie Slovákov v Rakúskej monarchii počnúc Slovenským prestolným prosbopisom (1842), Žiadosťami Slovenského národa (1848), Memorandom (1861), Viedenským memorandom slovenským (1861). Dovoľujeme si tvrdiť, že najpresvedčivejšie o potrebe vnímania samostatného národa s vlastnou samosprávou vypovedá už v devätnástom storočí myšlienka samostatnej jednotky „Hornouhorskeho slovenskeho okolia“. Zápas o akceptáciu práva na samostatnú existenciu končí prijatím demokratickej Slovenskej ústavy, vyhlásením samostatného demokratickeho Slovenska, ktoré bolo úspešne začlenené do EÚ v roku 2004.

Žiaľ, napriek celkovému progresu v riešení národnej a etnickej svojbytnosti stojí na mieste otázka, či nás to nestálo priveľmi vysokú cenu so zreteľom na posilňovanie partokracie počnúc opakujúcou sa vládou HZDS, SDKÚ prípadne SMERU? Ako sa snažíme naznačiť fenomén vydobývania si vlastnej pozície na slnku nie je pre Slovensko príjemným spomínaním na doby minulé. Nejednotnosť, maďarizácia, či čechoslovakizmus nás sprevádzali a podporovali osobné ambície politických zoskupení celé stáročia. Pamäť národa by v tomto smere mala byť s pojmom partokracie tak vyrovnaná, že z pohľadu historickej skúsenosti by sme mohli a podľa nášho názoru mali inšpirovať ostatné štáty postkomunistického priestoru v zmysle ponúknutia najlepšieho riešenia konfliktných „clavages“.

Pojem partokracia ako sprievodný jav politického života na začiatku dvadsiateho storočia pomenoval Moise Ostragorski, ktorý zistil, že na-

stala premena politických strán z organizácií zameraných na dosahovanie spoločenských cieľov, na organizácie preferujúce skupinové záujmy a usilujúce sa o skupinové ciele.¹

Je nemennou pravdou, že v artikulácii politických a mocenských záujmov straníckej elity musia pri uplatnení demokracie existovať presné pravidlá a vymedzenie politického boja a boja o moc. Prvotne musia elity zachovávať realizáciu zastupiteľského princípu v spoločnosti, stabilizáciou politickej moci, realizáciou konsenzuálnej pluralitnej diskusie a súťaživosťou rôznych politických doktrín, ideí, programov a osobností.

Marcela Gbúrová ako jedna z mála predstaviteľov politologickej obce na Slovensku upozornila, v čase tvorby zahraničnopolitického imidžu nového štátu po roku 1992 došlo na politickej scéne k presadeniu subjektov s centralistickým a nacionalistickým programovým zameraním čo je v tranzitívnom období formovania našej štátnosti neželaným a vysoko špecifickým javom. Subjekty okolo dominantného hráča na politickej scéne HZDS, v čele s charizmatickým „majstrom slova“ Vladimírom Mečiarom dali prednosť budovaniu vlastnej pozície na politickej scéne a odštartovali tak proces politizácie štátnej administratívy. V hospodárskej sfére vznikla situácia, keď finančne silné záujmové skupiny prenikaním do vládnych politických strán ovplyvňovali privatizačný proces a realizovali vlastné podnikateľské ciele v oblasti dotačnej, daňovej a cenovej politiky. Za účelom tvorby slovenskej kapitálotvornej vrstvy v období vládnutia HZDS možno dokonca hovoriť o lobokracii.²

Zánikom významu konfliktnej línie centrum – periféria, ktorej existencia dopomohla HZDS k zisku 37,3% voličských hlasov, nedošlo k jej úplnému vymiznutiu.³

Zvlášť mobilizujúcim sa stal nacionálny prvok, zastrešený etnickými, ale aj historickými pnutiami medzi slovenským a maďarským etnikom. Pre lepšie pochopenie motívov pôsobenia politických elít na

---

¹ SOPÓCI, J.: *Politika a spoločnosť (Úvod do sociológie politiky)*. Bratislava: SOFA, 1998, s. 110-111.

² GBÚROVÁ, M.: *Na ceste k politike štandardu*. Prešov: NÁUKA, 2000, s. 197 - 199.

³ LIĐÁK, J.; KOGANOVÁ, V.; LEŠKA, D.: *Politické strany a hnutia na Slovensku po roku 1989*. Bratislava: Ekonóm, 1999, s. 63.

túto citlivú strunu potenciálnych voličov sa opäť vrátíme k hlbším dejinným súvislostiam. Príchodom maďarského etnika do Európy v desiatom storočí došlo k etablovaní asimilačných tendencií Slovanov a Maďarov. V období vzniku týchto symbiotických vzťahov to nevnímala ani jedna skupina tak intenzívne, ako po nástupe osvietenstva. Známe je hnutie Ignáca Martinoviča, ktoré sa v roku 1794 pokúsilo preniesť myšlienky Veľkej francúzskej revolúcie do stredoeurópskeho priestoru. Toto hnutie žiadalo premenu Slovenska na samostatnú provinciu Slavonica za účelom vytvorenia demokratickej federalizovanej republiky. Reštriktívne opatrenia Maďarov eskalovali napríklad národnostným zákonom z roku 1868, vznikom maďarizácie presadzovanej premiérom Kolomanom Tiszom od roku 1875, či stanovením demarkačnej línie v Trianone v roku 1920.

Najmä zo strany nacionalisticky ladenej SNS, došlo v nami opisovanom období k nabudeniu predstavy u nacionalisticky cítiacich Slovákov, že nový štát je ohrozený susedmi. Strana tak konala za účelom zisku väčšieho podielu na politickej moci. HZDS malo v tomto ohľade k SNS veľmi blízko. Možno spomenúť kontroverzné výroky Jána Slotu, ktorý označoval Maďarov za „nešťastie pre Európu“ prípadne v roku 1999 v Kysuckom Novom Meste vyzval na zhromaždení priaznivcov HZDS a SNS k „priamemu útoku na Budapešť“. Opačnú stranu konfliktnej línie reprezentovali strany presadzujúce liberálne – neutrálny prístup a dôraz kládli na občiansky charakter štátu. Jednalo sa o nástupnícky subjekt VPN (ODÚ, DS, SDSS). Treťou skupinou boli KDH a SDĽ, ktoré zaujali rezervovanejší postoj. Lubomír Kopeček rozdeľuje v tejto otázke politické strany v 90-tych rokoch na nacionálne radikálne, nacionálne váhavé a občiansko neutrálne¹

Základným problémom, s ktorým sa postkomunistické Slovensko muselo vyrovnáť v zmysle prechodu na pluralitný konsenzuálny model parlamentnej demokracie tkvel na osi vôľa väčšiny – práva menšiny. Inak povedané, ako dokáže vláda strán zabezpečiť, aby aj tá najmenšia menšina mala garantované všetky svoje práva. V stredoeurópskom priestore vyvstávala problematickosť riešenia tejto konfliktnej línie podľa nás najmä z neskúsenosti ako tieto problémy riešiť. V ére

---

¹ KOPEČEK, L.: *Demokracie, diktatury a politické stranictví na Slovensku*. Brno: CDK, 2006, s. 220-222.

komunizmu sa presadzovala skôr uniformita, jednotnosť a unitárny postup voči akýmkoľvek nepriateľom režimu.

Z hľadiska vyššie uvedeného problému upozorňuje Marcela Gbúrová na existenciu rizikových faktorov v postkomunistických krajinách. Jedná sa o fenomén štruktúrovanosti politických strán, konfiguráciu politických elít, rovinu postojov, pomalé tempo socializácie a faktor populizmu. V jej ponímaní môžeme konštatovať, že nielen partokratická mocenská zameranosť na ovládnutie mocenských pozícií štátu, ale aj problém svojráznych národnostných menšín zohráva v politickom zápase svoju úlohu. Pri vnímaní národnostných menšín na Slovensku musíme pamätať, že ide o spoločenstvá ľudí, ktoré majú relatívne silnú národnú identitu, a ktorých národné povedomie je silne späté s inými štátnymi útvarmi.¹

Podľa už spomínaného Lubomíra Kopečka sa na vlády Vladimíra Mečiara po roku 1992 nazerá v súčasnej politologickej obci ako na obdobie regresu demokracie. Éra jeho partokratickej moci je častovaná označením snahy o zmenu pravidiel hry a vyprázdňovania demokracie. Ide totiž o veľmi zreteľné vybočenie z klasického liberálne – demokratického štandardu. Za všetky partokratické signály uvádzame aspoň príklad, ktorý z hľadiska základných princípov na ktorých stojí autoritársky režim posúva demokratické Slovensko k tomuto typu vlády. Kvôli kritike vlády zo strany denníka *Smena* bol odvolaný v roku 1993 jeho šéfredaktor aj riaditeľ. Väčšina redaktorov odišla a založila nový denník *Sme*. Po nástupe Mečiarovej vlády v roku 1994 bola na denník ministerstvom financií uvalená nútená správa, ktorú ako nezákonnú zrušil až najvyšší súd. Javom dokazujúcim neexistenciu štandardného právneho štátu bolo aj účelové, no najmä protiústavné chápanie výkonu poslaneckého mandátu samotným predsedom strany. Ústava zakotvovala voľný poslanecký mandát. Znamená to, že poslanec mohol a mal hlasovať v súlade so svojim vedomím a svedomím a za prejav svojej vôle nebol zodpovedný strane. V novembri 1993 Mečiar nechal poslancov strany podpísať reverz, že sa vzdajú svojho mandátu prípadným odchodom zo strany. Partokratické chápadlá HZDS zúčtovali s F. Gauliederom – jedným zo zakladajúcich členov HZDS. V roku 1996 sa rozhodol odísť zo strany, ale vtedajšiemu predsedovi parlamentu

---

¹ GBÚROVÁ, M.: *Medzi identitou a integritou*. Prešov: SLOVACONTACT, 1996, s. 83-86.

Gašparovičovi adresoval list, v ktorom oznamoval, že sa svojho mandátu nevzdá. Strana sa pokúsila o vytvorenie falzifikátu, na základe ktorého bol poslanec mandátu zbavený. Nepomohlo ani rozhodnutie ústavného súdu, že tieto kroky vlády nie sú v súlade s ústavou. Tým boli porušené základné princípy fungovania právneho štátu na úkor stranického úsilia o absolútnu poslušnosť svojich poslancov.¹

Aby sme naplnili cieľ nášho príspevku dovolíme si na tomto mieste poukázať na podľa nás najpálčivejšie a typické prejavy mečiarizmu a jeho konkrétnych partokratických snáh v prvom desaťročí po páde totalitnej diktatúry. Pripomíname, že uzurpátorské mocenské zásahy strany sa týkali práve oblastí, ktoré chápeme ako základné vnútropolitické problémy štátu po predčasných voľbách v roku 1994: (budúci koalíční partneri získali vo voľbách takýto percentuálny podiel hlasov: HZDS – 34,96%; ZRS – 7,34%; SNS – 5,40%).²

Kľúčovými prvkami partokratizmu vládnych elít bolo:

1. Chápanie zmyslu zastupiteľskej demokracie vládnu koalíciou v duchu hesla „víťaz berie všetko“ (demokracia = diktát väčšiny)
2. Spochybňovanie princíпов ústavnosti a právneho štátu predstaviteľmi vládnych elít.
3. Úsilie vládnej koalície vytvoriť jednotný mediálnopropagandistický komplex s cieľom apológie vládnej politiky, diskreditácie prezidenta a opozičných zoskupení, ktoré si dovoľia kritizovať vládu.
4. Výrazná spoločenská polarizácia charakterizovaná vytvorením tábora „tých, ktorí sa zaslúžili o vznik SR“, „čechoslovakistov“, „dobrých Slovákov“ a „nepriateľov režimu.“
5. Prejavy izolacionizmu a antinvesternizmu vládnej koalície v zahraničnopolitickej oblasti.

Tieto kroky eliminovali možnosť Slovenska získavať politickú skúsenosť inšpirovaním sa a preberaním prínosných a podnetných riešení politickej reality z vyspelejších demokracií západného typu. Slovensko

---

¹ KOPEČEK, L.: *Demokracie, diktatury a politické stranictvo na Slovensku*. Brno: CDK, 2006, s. 182-184.

² LIĐÁK, J.; KOGANOVÁ, V.; LEŠKA, D.: *Politické strany a hnutia na Slovensku po roku 1989*. Bratislava: Ekonóm, 1999, s. 76.

tak vrátili do obdobia normalizačných tendencií po roku 1968. Spoločnosť a strany opozície si však uvedomovali nebezpečenstvo nastoleného smerovania a vytvorili silný fenomén antimečiarizmu, ktorý bol zároveň špecifickou konfliktnou líniou. Naše tvrdenie, že HZDS posúvalo štát účelne späť do epochy totality, potvrdzuje aj zmarenie májového referenda 1997 okrem iného aj o priamej voľbe prezidenta. Hlavným vykonávateľom bol minister vnútra G. Krajčí. Rovnako tendenčná bola aj úprava volebného zákona z roku 1998. Spôsobil narušenie súťaživosti a férovosti volieb, obavy z pádu liberálne – demokratikého a volebného chápania demokracie. Jedná sa pri ňom najmä o najpálčivejší problém (pripomíname, že ich je viac), ktorý znemožnil ďalší politický dialóg politických síl. Na myslí máme fakt, že zákon vstúpil do platnosti v júni a voľby sa konali v septembri. Poznamenávame, že to zo samotného zákona nerobilo v žiadnom prípade právny akt garantujúci demokratickosť a stabilitu demokracie, ale akt, ktorého novelizácia vyvolávala v politickom spektre v nadväznosti na nadchádzajúce voľby cieľenú chaotickosť.

V získavaní politických skúseností v slovenskom ponovembrovom vývoji našim príspevkom dokazujeme, že realita, ktorú zlomový rok 1989 priniesol, je len opakovaním historického vývoja.

Mečiarov režim charakterizuje Kopeček ako hybridnú neliberálnu demokraciu popísanú F. Zakariom. Jeho model sa vyznačuje využitím istých mechanizmov demokratického vládnutia vrátane formálneho potvrdzovania elit opakujúcimi sa voľbami. Vo voľbách sa však nezriedka objavujú manipulačné a diskriminačné praktiky zo strany vládnej moci. Typickým režimom, vykazujúcim uvedené prvky je obdobie Veľkej francúzskej revolúcie. Počas boja o uznanie politických mocenských nárokov buržoázie snažiacaj sa o zásadné zmeny v hierarchicky usporiadanej feudálnej spoločnosti, dochádzalo napriek pertraktovaniu snáh o dosiahnutie vyššej miery slobody, k napĺňaniu úplne iných cieľov. Jednalo sa o usmerňovanie vývoja politickej reality za účelom posilnenia osobných mocenských záujmov vládnych elit.¹

Napriek tomu, že Marcela Gbúrová v tejto súvislosti už v roku 2000 hovorí o deficitoch vnútrostraníckej demokracie, ktoré okrem iných

---

¹ KOPEČEK, L.: *Demokracie, diktatury a politické stranictví na Slovensku*. Brno: CDK, 2006, s. 190-191.

faktorov partokraciu spôsobujú, máme pocit, že stále je potrebné si pripomínať jej vymedzenia základných vnútrostraníckych pnutí. Ako povedala spôsobuje ich vysoká vnútorná štruktúrovanosť a protichodnosť záujmov osôb uzurpujúcich moc skrze stranu pre seba.¹

Potvrdením tohto postoja je aj tvrdenie Martiny Eliášovej o nemožnosti kariéry v štátnej správe bez straníckej príslušnosti. Najväčším nebezpečenstvom tohto zhubného javu je postupné prebúdzanie pasivity u občanov – voličov. Funkciou strany nie len vládnuť, ale v prípade prejdenia do opozície aj kriticky dohliadať na kroky vlády.²

Poučenie a inšpiráciu z histórie musíme všetci neustále hľadať aj napriek tomu, že sa nám práve ona môže zdať zbytočným a neustále sa opakujúcim fenoménom. Aj keď sa nám zdá, že v politickej pamäti elít už história sama o sebe nemôže nič podnetné evokovať vo vzťahu k spôsobu organizácie a uplatňovania moci a politiky pamätajme, že hlavnými adresátmi a vykonávateľmi politických rozhodnutí sme úplne všetci bez rozdielu. Sme totiž ľuďmi a všetky ostatné statusy, ktoré zastávame, majú vo vzťahu k prežitiu v istej „politickej realite“ až sekundárny charakter. Podstatné je si uvedomiť, že si ju kreujeme sami pre seba a všetci sme si v jej dopadoch rovní. Sú to totiž rozhodnutia ľudí pre homogénnu skupinu úplne rovnocenných jedincov „homo sapiens sapiens“. Na viacerých miestach nášho príspevku sme dokázali, že náš národ je húževnatý a pre dosiahnutie uznania a vlastnú emancipáciu vždy odhodlane bojoval. Či to bolo so zbraňou v ruke, prosbopismi, alebo inšpirovaním sa revolučnou vlnou 1848 – 49. Vždy vedel čo chce a ako vidíme dosiahol to. Netreba však prestať a v modernej demokracii je nevyhnutné, aby v zmysle kvalifikovaného a progresívneho politického dialógu si strany zabezpečovali vlastný kvalifikovaný vnútrostranícky dorast, ktorý dokáže byť podnecujúcou a určujúcou špičkou, ktorá povedie tento štát v ústrety budúcnosti.

Žiaľ v období prvých desiatich rokov našej samostatnosti musíme len dať na slová veľkého demokrata a stelesnenie demokratizačného hedonistického úsilia, ako aj oporný múr Československa a jeho štátnosti po roku 1989 V. Havla, ktorý to vystihuje takto:

---

¹ GBÚROVÁ, M.: *Na ceste k politike štandardu*. Prešov: NÁUKA, 2000, s. 202-203.

² ELIÁŠOVÁ, M.: *Demokracia verzuš partokracia a občianska zodpovednosť*. In: GLUCHMAN, V. (ed.): *Etika a politika*. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity, 2011, s. 306.

„...politické strany (sú) žiarlivé...a nemajú rady, ak sa politike venuje aj niekto iný ako ony. Akoby mali pocit, že politika patrí iba im a myslia si, že iní nemajú právo sa do politiky pliesť. Hovoria: Ak sa chcete pliesť do politiky založte si stranu. Za tými slovami sa však skrýva niečo iné. Vtesnať všetko do žabomyšieho sveta partajných sporov a stliť prirodzený záujem o veci verejné“¹

Literatúra:

ELIÁŠOVÁ, M.: *Demokracia verzus partokracia a občianska zodpovednosť*. In: GLUCHMAN, V. (ed.): *Etika a politika*. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity, 2011.

GBÚROVÁ, M.: *Na ceste k politike štandardu*. Prešov: NÁUKA, 2000.

GBÚROVÁ, M.: *Medzi identitou a integritou*. Prešov: SLOVACONTACT, 1996.

HLOUŠEK, V.; KOPEČEK, L.: *Konfliktní demokracie. Moderní masová politika ve střední Evropě*. Brno: Masarykova univerzita, 2004.

HLOUŠEK, V.; KOPEČEK, L.; URBUREK, T.: *Postkomunistické stranické soustavy a politická pluralita*. Brno: Masarykova univerzita, 1999.

HORSKÝ, M.: *Partokracia: Demokracia je nezlučiteľná s mocou straníckej olygarchie*. In: *OS*. 10/1999, s. 10.

KOPEČEK, L.: *Demokracie, diktatury a politické stranictví na Slovensku*. Brno: CDK, 2006.

KOŠTA, J.; GREGUŠ, P.: *Politické strany na Slovensku a ich programy v rokoch 1990 – 1994*. Bratislava: Inštitút liberálnych štúdií, 1996.

LIĐÁK, J. (ed.): *Politický systém Slovenskej republiky po roku 1989*. Bratislava: Ekonóm, 2001.

LIĐÁK, J.; KOGANOVÁ, V.; LEŠKA, D.: *Politické strany a hnutia na Slovensku po roku 1989*. Bratislava: Ekonóm, 1999.

SARTORI, G.: *Strany a stranické systémy: Schéma pro analýzu*. Brno: CDK, 2005.

SOPÓCI, J.: *Politika a spoločnosť (Úvod do sociológie politiky)*. Bratislava: SOFA, 1998.

---

¹ HORSKÝ, M.: *Partokracia: Demokracia je nezlučiteľná s mocou straníckej olygarchie*. In: *OS*. 10/1999, s. 10.

Vôľa ľudu a zánik ČSFR

Matúš Béreš

In the submitted text, We would like to addict on dissolution of Czech and Slovak Federal Republic. We will point on fundament and components of democracy, which took or on the other side did not take part in process of erosion of common state of Czechs and Slovaks. The beginning of the text will relate to democracy as word and theoretical and practical base of state. Then we would like to focus on historical perspective of process, which come to the dissolution of Czecho-Slovakia. At the end we would like to focus our attention on some specific attributes of Czech and Slovak nation, which e consider as influential in question of dissolution of common state. We will use some ideas from our bachleor thesis in this text.

Demokracia, nech už ju vymedzíme akokoľvek, v sebe zahŕňa ľud; ľud ako všeobecnú množinu ľudí, zväčša občanov. Z etymologického hľadiska je demokracia mocou ľudu, v praxi je zaužívané jej ponímanie ako vláda ľudu. V každom prípade môžeme povedať, že základom demokracie je ľud prejavujúci vôľu.

Jednou z fikcií opisujúcich vznik štátu je teória spoločenskej zmluvy. Medzi jej typických predstaviteľov patrí Thomas Hobbes, Jean-Jacques Rousseau a John Locke. Ľud sa z rôznych príčin rozhodne neobmedzenú moc každého jeho člena obmedziť tým, že ju posunie na vyššiu inštanciu, vytvorí štát. A tak je aj samotná existencia štátu výrazom vôle ľudu. Ako sme povedali, ide tu o fikciu a opisovaná udalosť sa nikdy neuskutočnila. Názorne však vyjadruje podstatu a praktickú úlohu štátu (pôvodne bola vytvorená, aby existenciu štátu ospravedlnila, odôvodnila). V našom regióne sa v polovici 19. storočia uskutočnili posuny majúce za následok sebaurčenie viacerých národov, ktoré zrealizovali uskutočnenie svojej štátnosti po prvej svetovej vojne. Tieto udalosti môžeme slobodne nazvať prejavom vôle ľudu, prinajmenšom čo sa týka národne uvedomejších vrstiev, inteligencie, predstaviteľov odboja a fyzicky bojujúcich jednotlivcov. A tak od 28. októbra 1918 hovoríme o existencii demokratického štátu – Československej republiky – na našom území. Iste, o deficitoch demokracie v prvých rokoch Československa všeobecne niet pochýb, najmä kvôli konsolidácii pomerov

a nastoleniu úplne odlišného spoločensko-ekonomického zriadenia.¹ Všeobecné volebné právo je však atribút, ktorý bol od počiatku existencie Československa v praxi prítomný a predstavoval zásadný pilier demokracie.

A tak môžeme povedať, že Česko-Slovensko obsahovalo prvky demokracie, a teda ako štát sa viac alebo menej opieralo vôľu ľudu. Paragraf 8 Ústavnej listiny Československej republiky hovorí o všeobecnom, rovnom, priamom a tajom volebnom práve, pričom „*právo voliť do snemovne poslancov majú všetci štátni občania Československej republiky bez rozdielu pohlavia, ktorí prekročili 21. rok veku svojho...*“² V nasledujúcich desaťročiach, prechádzajúc rôznymi spoločenskými zriadeniami, prebiehala existencia Československa v intenciách niekedy viac, niekedy menej demokratických.

27. októbra 1968 bol prijatý Ústavný zákon o československej federácii.

Od 1. januára sa tak ČSSR zmenila z jednotného štátu na federáciu skladajúcu sa z Českej socialistickej republiky a Slovenskej socialistickej republiky. V socialistických štátoch sa však mnohé zákonné normy, často aj ústavného rázu, prijímali a uplatňovali len *pro forma*. „*Ustanovenie dvoch národných republík vo federatívnom, t. j. teoreticky rovnom a rovnoprávnom zväzku však v podmienkach komunistického politického systému neznamenal aj vznik svojprávneho zväzku. Vtedajší politický systém neumožňoval republikám naplniť svoje štátnosti, lebo princíp „demokratického centralizmu“ a uplatňovanie vedúcej úlohy komunistickej strany, presadzujúcej sovietsky model v riadení štátu, boli v priamom rozpore s demokratickým poňatím usporiadania vzťahov medzi slovenským a českým národom na platforme federácie.*“³ Obsah česko-slovenskej federácie sa teda v podmienkach komunistickej totality naplňal len formálne, pretože už od roku

---

¹ Napr. nostrifikácia sídiel podnikov, pozemková reforma. Prednáška Mgr. Jana Slavíčka na Vysokej škole politických a spoločenských vied v Kolíne (ČR). 10. 10. 2011.

² *Ústavná listina Československej republiky*. [online]. [cit. 2012/02/27]. Dostupné na internete: < http://www.psp.cz/docs/texts/constitution_1920.html >.

³ ŽATKULIAK, J.: *Faktory dezintegrácie česko-slovenského štátu na prelome 80. a 90. rokov*. In: MARUŠIAK, J.; SLÁDEK, K.; ZELENÁK, P. (eds.): *Integračné a dezintegračné procesy v strednej Európe*. Bratislava: Ústav politických vied SAV, 2008, s. 264.

1970 „byla federace zbavena obsahu a zůstala jenom kulisa: veškeré kompetence sa v rámci normalizace přesunuly do centra“.¹

Po novembri 1989 nastala zmena spoločensko-ekonomického usporiadania. Zrazu sa mohlo verejne hovoriť o nefungujúcich oblastiach v štáte, mohlo sa na nich poukázať. „...až nás prejde euforie, [z pádu totalitného režimu – pozn. M. B.]bude se nutně ve vytoužené pluralitě zkoumat naše dosud bídně vedené soustátí. Slovensko s nově nabytým sebevědomím bude chtít vystoupit ze stínu Čechů“² Ako sme uviedli, česko-slovenská federácia bola federálna len formálne, pretože v intenciách totalitného režimu mohla jej existencia prebiehať výlučne centralisticky. A tak sa „...politickí predstavitelia ocitli pred pozoruhodnou úlohou: Federácia tu síce bola už 20 rokov, teraz však bolo treba naplniť jej obsah. Úlohou politickej reprezentácie na oboch brehoch rieky Moravy bolo z formálneho štátu vybudovať reálny a z formálnej federácie federáciu faktickú, federálnu.“ To, ako prebudovať štát a vytvoriť, tzv. autentickú federáciu (vtedy populárny prívlastok), sa stalo kameňom úrazu samotnej existencie spoločného štátu Čechov a Slovákov. Rokovania o kompetenciách republík a znení novej ústavy (pretože stále bola v účinnosti socialistická ústava z roku 1960, samozrejme, obsahujúca ponovembrové úpravy) končili neustále v slepej uličke, a tak nakoniec pre neschopnosť čelných predstaviteľov federácie česko-slovenský štát zanikol. Jeho nástupníckymi štátmi sa od 1. januára 1993 stali Česká republika a Slovenská republika.

V článku 3 Ústavného zákona o československej federácii z 27. októbra 1968 sa píše: „Československá federace je výrazem vůle dvou svébytných suverenních národů, Čechů a Slováků, žít ve společném federativním státě.“³V našej súvislosti teda ústavný zákon hovorí, že koexistencia dvoch národov v jednom štáte, je prejavom ich vôle. Môžeme teda povedať, že rozhodnutie viac už spoločne nenažívať by taktiež malo vyplývať z ich vôle.

---

¹ KLUSÁKOVÁ, J.; PITHART, P.: *Nadoraz*. Praha: Primus, 1992, s. 19.

² *Lidové noviny (samizdat)*. 12/1989, s. 3. In: RYCHLÍK, J.: *Rozpad Československa*. Bratislava: Academic Electronic Press, 2002, s. 90.

³ *Ústavný zákon o československej federácii*. [online]. [cit. 2013/06/26]. Dostupné na internete: <http://www.psp.cz/docs/texts/constitution_1968.html>.

Existencia akéhokoľvek štátu, bez ohľadu na počet štátotvorných národov, vychádza z vôle ľudu, či už hovoríme o fikcii (spomínaný Thomas Hobbes a ďalší), nadnesených ústavných formuláciách, alebo praktických prejavoch (často sprevádzaných fyzickou konfrontáciou) vydobytia si štátnosti. Môžeme povedať, že všeobecne sa predpokladá, že vôľa ľudu je esenciálnym predpokladom samotnej existencie štátu. Z toho teda vyplýva, že rovnako aj koniec existencie by mal vychádzať z vôle ľudu.

Nepriamym prejavom vlády ľudu sú voľby a následné rozhodovanie politikov. Prejavom priamej demokracie je napríklad referendum. Tak ako v čase erózie Česko-Slovenska, tak aj dnes sa mnohé hlasy ozývajú v prospech referenda majúceho potvrdiť alebo zamietnuť rozdelenie spoločného štátu. Federálne zhromaždenie Českej a Slovenskej Federatívnej Republiky prijalo 18. júla 1991 Ústavný zákon č. 327 o referende. V tomto čase už prebiehali rokovania o štátoprávnom usporiadaní ČSFR, teda ovzdušie okolo spôsobu existencie a samotnej existencie Česko-Slovenska bola zhustená. Obsahom tohto zákona bolo okrem iného to, že ak výsledkom referenda aspoň v jednej časti federácie bude vystúpenie toho-ktorého štátu z federácie, „zanikne Česká a Slovenská Federatívna Republika uplynutím jedného roka od vyhlásenia výsledku referenda“¹. Rovnako to platilo, ak by sa pre zánik federácie vyslovili občania v celej federácii, nie len v jednej z jej častí. Všeobecne sa tak predpokladalo, že referendum bolo ustanovené, aby plnilo funkciu posledného východiska prípadných neriešiteľných štátoprávnych sporov.²

V atmosfére štátoprávnych rokovaní, v ktorých nebolo možné dosiahnuť dohodu, nakoniec politické špičky dospeli k rozhodnutiu, že bude lepšie, keď spoločný štát zanikne. 25. novembra 1992 po intenzívnom lobovaní medzi opozičnými poslancami, schválilo Federálne zhromaždenie pôvodné ústavný zákon č. 542/1992 Zb. o zániku ČSFR.

---

¹ Ústavný zákon č. 327/1991 o referende. [online]. [cit. 2012/02/27]. Dostupné na internete: <http://www.zbierka.sk/sk/vyhľadavanie?filter_sent=1&filter_predpis_aspi_id=327%2F1991+Zb.&q=>>.

² STEIN, E.: *Česko-Slovensko*. Praha: Academia, 2000, s. 109.

Uplynutím dňa 31. decembra 1992 sa ukončila existencia Českej a Slovenskej Federatívnej Republiky. Spomenutý Ústavný zákon o referende bol zrušený 1. októbra 1992.¹

Problém, ku ktorému by sme sa chceli priblížiť, je rozpor medzi rozhodnutím politikov a vôľou ľudu. V prípade rozdelenia Česko-Slovenska sa dostávame k prípadu, keď vôľa politických elít nereprezentovala vôľu občanov ČSFR. Je známe, že v období naštrbených vzťahov českej a slovenskej politickej reprezentácie a v čase neskoršej demontáže ČSFR postoj Čechov a Slovákov vyjadroval zachovanie spoločného štátu, to dokladujú aj viaceré výskumy verejnej mienky.² Pri tejto téme sa nemožno nezmieniť o téme referenda. Najdôležitejšou časťou referenda je referendová otázka (resp. otázky) a formulácia referendových otázok je práve tá, ktorá sa ukázala vo vtedajšej situácii ako nezvládnuteľná úloha. Federálne zhromaždenie sa nevedelo zhodnúť na formulácii referendovej otázky.³

Michal Kováč vo svojich pamätiach píše, že po voľbách v roku 1992 prostredníctvom časopisu *Extra S* hovoril o potrebe referenda vzhľadom na budúcnosť ČSFR. Vo federálnom zhromaždení sa dokonca hlasovalo o ratifikačnom referende, ktoré by malo potvrdiť alebo zamietnuť rozdelenie Česko-Slovenska. Prvýkrát návrh tohto zákona neprešiel. Na druhom rokovaní, 18. novembra 1992 Václav Klaus povedal, že ODS vo voľbách na Slovensku prepadla, čo je dôkazom toho, že Slováci federáciu nechcú. Potom uviedol: „*Prvú minútu po ukončení referenda by sme boli presne v rovnakej situácii, ako sme dnes. Tento štát by bol neriaditeľný, neovládateľný, chaotický a strhával by nás do priepasti a lákal by nás príliš blízko tomu, čo dnes vidíme na Balkáne.*“⁴Václav Havel o nikdy nekončiacej výčitke, že rozdeleniu federácie malo predchádzať referendum, vo svojich pamätiach píše: „*Aj keby Slováci hlasovali za spoločný*

---

¹ Ústavný zákon č. 327/1991 o referende. [online]. [cit. 2012/02/27]. Dostupné na internete: <http://www.zbierka.sk/sk/vyhľadavanie?filter_sent=1&filter_predpis_aspi_id=327%2F1991+Zb.&q=>>.

² Informace ze společného výzkumu STEM a IVO 12/2004. [online]. [cit. 2012/05/03]. Dostupné na internete: <<http://www.stem.cz/clanek/806>>>.

³ Česko-Slovensko. Praha: Academia, 2000, s. 238.

⁴ KOVÁČ, M.: *Pamäti*. Bratislava: MilaniuM, 2010, s. 65.

štát, všetko by sa začalo odznova a skončilo rovnako. Len by sa stratil čas. Väčšina Slovákov vedome možno rozdelenie nechcela, ale podvedome predsa len k nemu smerovala.“¹

Počas celého obdobia rokovaní o štátoprávnom usporiadaní boli postoje českej a slovenskej politickej reprezentácie o spoločnej štátnosti rozdielne. Treba však povedať, že voličstvo, ktoré sa postavilo za tú alebo onú stranu, sa tým postavilo za jej predstavu o usporiadaní ČSFR a nad tým si nikto z ľudu umyť ruky nemôže. Rozpor v predstavách o budúcnosti ČSFR sa najviac prejavil po voľbách 1992, keď HZDS kategoricky presadzovalo voľný zväzok – konfederáciu a neskôr úniu a ODS na druhej strane rieky Moravy požadovala buď zachovanie *statu quo* alebo zánik federácie.

V rámci predvolebného profilovania v roku 1992 strana HZDS vyrukovala s piatimi alternatívami usporiadania spoločného štátu – federácia, konfederácia, reálna únia, usporiadanie vzťahov na spôsob Beneluxu alebo vznik samostatných štátov. K tomu Vladimír Mečiar dodal, že „HZDS bude podporovať uzatvorenie zmluvy ako právne záväzného aktu dvoch republík, dvoch suverénnych subjektov.“² Vladimír Mečiar ako predseda vtedy najsilnejšej strany rozprával „tak, aby nikoho nenahneval“³, jeho postoje boli mnohoznačné. Domnievame sa, že v záujme úspechu vo voľbách sa snažiac osloviť davy bo nútený pripustiť viaceré možnosti, a tak maximalizovať zisk. O ponuke piatich foriem štátoprávneho usporiadania sa vtedajší predseda SNS vyjadril na adresu predstaviteľov HZDS takto: „jeden hovorí o federácii, druhý o konfederácii, tretí o samostatnosti. Každý si môže vybrať, čo chce. A dokopy ich drží jedine túžba vyhrať voľby.“⁴ V politike je nutné zakaždým rátať s ľudským faktorom, ktorý je často, bohužiaľ, určujúcim. V prípade otázky ústavnej podoby štátu nadobúda slovo *bohužiaľ* ešte vážnejší charakter. Od nežnej revolúcie po rok 1998, prechádzajúc rôznymi obdobiami, udalosťami a okolnosťami, vyslovujeme názor, že spôsoby vládnutia Vladimíra Mečiara boli autoritárskeho rázu, kumulujúce moc, impulzívne a dynamické a najbližší spolupracovníci plnili často iba úlohu akejsi štafáže.

---

¹ KOVÁČ, M.: *Pamäti*. Bratislava: MilaniuM, 2010, s. 65.

² LEŠKO, M.: *Mečiar a Mečiarizmus*. Bratislava: VMV, 1996, s. 76.

³ LEŠKO, M.: *Mečiar a Mečiarizmus*. Bratislava: VMV, 1996, s. 77.

⁴ LEŠKO, M.: *Mečiar a Mečiarizmus*. Bratislava: VMV, 1996, s. 76.

Z toho môžeme usúdiť, že utvorenie samostatného štátu nemuselo byť pre predsedu HZDS stratou, ba mohlo byť do určitej miery žiaduce. K téme spôsobu Mečiarovho vládnutia a možnej spojitosti jeho politiky so zánikom spoločného štátu sa vyjadril Petr Pithart (premiér ČR, vo funkcii 1990 – 1992) takto: „Několikrát už jsme měli dohodu na dosah. Věc nabral jiný směr ve chvíli, kdy byl Mečiar odvolán z funkce slovenského premiéra. Ostatně když se teď stal premiérem podruhé, jeho první slova před SNR zněla: Když jsem odcházel z vlády, slíbil jsem, že se vrátím. Nevrátil jsem se sám, je nás víc ... Na tu chvíli obrovského zadostiučinění čekal dlouhé měsíce. Toto zadostiučinění jej i motivovalo. Pojal celou záležitost výhradně osobně a uvědomil si, že se může vrátit v jediném případě. Jestliže vzdá myšlenku společného státu a vsadí na jinou kartu.“¹

Z ponúknutých piatich alternatív sa HZDS pred voľbami najväčšmi prikláňalo ku konfederácii. Obidva subjekty – aj český aj slovenský mali na medzinárodnej úrovni vystupovať samostatne. Mečiar navrhoval dokonca dvoch prezidentov, každého pre svoju republiku, pričom na spoločnej úrovni mal byť jeden prezidentom a druhý viceprezidentom a v ďalšom volebnom období si funkcie mali vymeniť. Považujeme tieto návrhy za ťažko uskutočniteľné, najmä v čase zásadnej ekonomickej transformácie začiatku deväťdesiatych rokov. Ako sme spomenuli vyššie, strana ODS (ako vedúca politická sila na českej strane) presadzovala zachovanie pôvodného stavu, alebo vytvorenie samostatných republík.

Obraz dvoch mocipánov – českého a slovenského premiéra – berúcich si každý svoj kúsok, na ktorom si môžu suverénne vládnuť, dotvára druhý z dvojice – Václav Klaus. Petr Pithart sa v spojitosti so zánikom federácie o Klausovi vyslovil takto: „Myslím, že byl už dlouho před volbami pevně rozhodnut, jak naložit s touto nešťastnou federací: rozdělit. Pozor: pouze v případě, pokud by se jí nepodařilo zunitarizovat, tj. vlastně od-federalizovat. Federace v jakékoliv podobě je pro „ekonomisty“ typu Václava Klause komplikací a přítěží. Přítěží je dělení kompetencí, a nezáleží na poměru, v jakém se dělí.“²

Voľby do Federálneho zhromaždenia, Českej národnej rady a Slovenskej národnej rady prebiehali v dňoch 5. a 6. júna 1992. Na základe

---

¹ KLUSÁKOVÁ, J.; PITHART, P.: *Nadoraz*. Praha: Primus, 1992, s. 71.

² KLUSÁKOVÁ, J.; PITHART, P.: *Nadoraz*. Praha: Primus, 1992, s. 11.

výsledkov volieb bola utvorená vládna koalícia na federálnej úrovni z víťazov volieb – ODS a HZDS. Českú vládu zostavila ODS spolu s ODA a Kresťanskou a demokratickou uniou – Československou stranou lidovou. Slovenská vláda bola zostavená z HZDS a SNS. Treba pripomenúť, že jediná strana vo FZ, ktorá pred voľbami jednoznačne požadovala rozdelenie Česko-Slovenska, bola SNS.¹

Na českej strane získala vo voľbách do Snemovne ľudu strana ODS celkom

2 200 937 hlasov, čo predstavovalo 33,90 %; na slovenskej strane získalo HZDS celkom 1 045 395 hlasov, v prepočte 33,85 %. Do národných rád ani FZ sa nedostalo OH ani VPN, ktorá bola premenovaná na Občiansku demokratickú úniu (ďalej ODU), takže hlavné profederálne sily ostali mimo možnosti zasahovať do politického diania. „S OH a ODU rovněž odešli z české a slovenské politiky trpěliví „vyjednávači“. Od nových elit už nikdo neočekával onu buldočí trpělivost při vyjednávání další podoby státoprávního uspořádání Československa. I to se záhy potvrdilo.“²

V prípade námietok voči rozdeleniu spoločného štátu v zmysle nerešpektovania vôle ľudu sa nám tak pri pohľade na výsledky volieb naskytá otázka, či bolo skutočne vôľou ľudu zotrvanie v spoločnom štáte; prípadne či nešlo v tomto prípade skôr o citové väzby a pocit spoločnej vlasti, než o snahu reálne si „gazdovať v spoločnej domácnosti“. Dôležitým aspektom česko-slovenských vzťahov bola totiž otázka „ko na koho dopláca“. Táto totiž rezonovala nie len medzi ľuďom, ale aj na najvyšších miestach. V tomto období totiž prebiehala ekonomická transformácia a popretfňali sa ekonomické vzťahy so štátni patriacimi do Rady vzájomnej hospodárskej pomoci. Vladimír Mečiar spomína ďalší problém v ekonomickej oblasti, keď hovorí, že „navyše nám Česká republika oznámila, že už žiadne prerozdelenie v štátnom rozpočte nebude [oddelenie rozpočtov republík – pozn. M. B.]a Slovensko už nemôže počítať s pomocou z federálnych zdrojov. Naše oponovanie bolo: Česká republika nám nič nedáva, iba zlým spôsobom rozdeľovaním prerozdelením napráva

---

¹ MIDRIAK, L.: *Vznik Slovenskej republiky*. Bratislava: Dokumentárny film Slovenskej televízie, 2008.

² WOLF, K.: *Podruhé a naposled aneb Mírové dělení Československa*. Praha: G plus G, 1998, s. 58.

to, čo v dôsledku zlej cenovej politiky zo Slovenska berie.“¹Až do 80-tych rokov prebiehalo každoročné poukazovanie 4%² rozpočtu federácie pre ekonomické vyrovnanie Slovenska. Či už išlo o skutočnú ekonomickú pomoc a snahu pozdvihnúť východnú časť spoločného štátu, alebo je v tomto smere pravdivé stanovisko Vladimíra Mečiara, nevieme. Ide zrejme o veľmi širokú a komplikovanú problematiku a pre jej skúmanie nie je v tomto príspevku priestor. Jan Stráský hovorí: „Všichni jsme věděli, že se musí zcela změnit ekonomika. Všichni jsme věděli, že musíme zcela změnit vztahy k sousedům. Všichni jsme najednou začali počítat, jestli jeden nedoplácí na druhýho. A všichni zároveň se vraceli k myšlence, zda to Česko-Slovensko, ten společný stát, je opravdu tak nutný a zda opravdu musí jako jeden celek být. Já bych rád zdůraznil, že podle mého názoru si tuto otázku víc kladli Slováci.“³Pri tejto téme by sme mohli viesť azda nekonečné bilaterálne polemiky, pričom definitívneho a všeobecne prijateľného záveru by sme sa nedočkali. Pri súžití dvoch republík vo federácii musí zákonite nastať situácia, keď jedna strana „dopláca“ na druhú, akokoľvek je spolužitie uskutočňované v intenciách rovného a spravodlivého prístupu. Preto sa nazdávame, že pokiaľ ide o vôľu ľudu a zachovanie spoločného štátu v zmysle bezhraničného pohybu osôb, cezhraničných rodinných väzieb, pocitu spoločnej vlasti, prípadne spoločnej etnicity, ľud sa vyjadroval za zachovanie spoločného štátu. Avšak v zmysle ekonomického, politického riadenia štátu a medzinárodného nahliadania na spoločný štát bol postoj Slovákov, rovnako aj ich reprezentácie skôr odstredivý.

Po voľbách prezident Havel poveril zostavením vlády Václava Klauza. Na prvom spoločnom rokovaní českej a slovenskej vlády prišiel Václav Klaus s týmito návrhmi: „*decentralizovaná federace, na Slovensku pouze slovenská hymna, slovenští vojáci budou nosit zoláštní označení, ve federální vládě bude místo pro slovenského ministra zahraničí, obrany, financí (později se vyklubal i premiér). Jenže bude to federace, tedy společný stát a v tomto státě se bude provádět společná ekonomická politika, ... tedy reforma,*

---

¹ MIDRIAK, L.: *Vznik Slovenskej republiky*. Bratislava: Dokumentárny film Slovenskej televízie, 2008.

² Prednáška Mgr. Jana Slavíčka na Vysokej škole politických a spoločenských vied v Kolíne (ČR). 12. december 2011.

³ MIDRIAK, L.: *Vznik Slovenskej republiky*. Bratislava: Dokumentárny film Slovenskej televízie, 2008.

jak ji známe z let 1990 – 1992. Odpověď HZDS byla stejně jasná – nebude to federace, ani decentralizovaná, nebude společná ekonomická reforma, a naopak bude mezinárodněprávní subjektivita obou republik. Jinak to však bude společný stát.“¹ Ani toto stretnutie z 8. júna sa neskončilo zdarne, a preto Vaclav Klaus odmietol funkciu federálneho premiéra. Stal sa preto nástupcom Petra Pitharta v úlohe českého premiéra a Federálny kabinet prevzal Jan Stráský (ODS). A tak sa rovnako ako predtým rokovania o štátoprávnom usporiadaní Česko-Slovenska chopili národné namiesto federálnej vlády. Výsledok tohto rozdelenia úloh sme priblížili vyššie.

Pripúšťame, že vôľa politikov vládnuť si suverénne vo svojom štáte a nemusieť nikomu skladať účty ani s nikým robiť kompromisy do určitej miery zavážila pri rozhodovaní o osude Česko-Slovenska, ktorého obyvatelia chceli zotrvať v spoločnom štáte, a teda politici obišli vôľu ľudu – tú, ktorá je štát vytvárajúca. Avšak sme toho názoru, že jediné znenie referendumovej otázky, na ktorom by sa plénum FZ bolo zhodlo, by bola otázka, či je občan za zachovanie spoločného štátu. Aj keby výsledok takého referenda potvrdil vôľu občanov zotrvať v spoločnom štáte, situácia by sa zrejme nevyriešila, pretože referendum by nedalo odpoveď na otázku, ako konkrétne má tento štát vyzeráť.² Koncepcie predstaviteľov oboch národov (avšak aj ich občanov na oboch stranách rieky Moravy - ako sme spomenuli vyššie) sa líšili natoľko, že vo vtedajšom politickom prostredí nebolo možné dôjsť k dohode.

Na záver priblížime niektoré aspekty erózie Česko-Slovenska, ktoré zohrali dôležitú úlohu v spomenutom období. Spor o spojovník v názve federácie a následné rokovania o kompetenciách boli prejavom snahy Slovákov emancipovať sa, prejaviť svoju štátnosť, štátotvornosť a identitu, resp. „vystúpiť z tieňa Čechov“. Jan Rychlík píše, že „*svět vždy vnímá mnohonárodnostní stát jako stát většiny národa, byla ČSFR, tak jako dříve ČSSR a před ní ČSR, v cizině chápána obecně jako stát český.*“³ S týmto tvrdením musíme súhlasiť, a teda prejavy nespokojnosti smerujúce k českej strane alebo do ostatného sveta nie sú na mieste.

---

¹ WOLF, K.: *Podruhé a naposled aneb Mírové dělení Československa*. Praha: G plus G, 1998, s. 64.

² RYCHLÍK, J.: *Rozpad Československa*. Bratislava: Academic Electronic Press, 2002, s. 295.

³ RYCHLÍK, J.: *Rozpad Československa*. Bratislava: Academic Electronic Press, 2002, s. 124.

Hoci český a slovenský národ sú si vo všetkých oblastiach veľmi blízke (a právom ich nazývame bratskými národmi), predsa však existujú určité odlišnosti. Pokúsime sa načrtnúť niektoré z tých, ktoré sú v našom skúmaní relevantné a mali nemalý vplyv na dianie najmä po roku 1990. Petr Pithart sa vyjadril takto: „*Češi nemají smysl pro federalismus. Češi tradičně myslí a cítí centralisticky a federace a cokoli vnitřní, regionální ... jim připadá nějak nepřírozené.*“¹ Praktický prejav tohto fenoménu môžeme vidieť v roku 1945, keď sa obnovila existencia Česko-Slovenska znovu ako unitárneho štátu, hoci už pominuli objektívne príčiny², pre ktoré nevznikla prvá ČSR ako zložený štát. Druhým prejavom môžeme nazvať udalosti okolo *pomlčkovej vojny*, kedy niektorí českí poslanci odmietali názov štátu so spojovníkom. Ján Budaj ku konfliktu o názve štátu hovorí: „*Vtedy bolo celkom jasne vidieť, aké hlboké je nepochopenie a ako málo sa Slovensko vníma ako zrelý politický partner...*“³ O slovenských požiadavkách samosprávy v období po novembri 1989 píše Jan Škaloud: „*V Čechách se požadavek samostatnosti a skutečného podílu na moci na Slovensku zdál zbytečný a nepovažoval se za součást demokracie.*“⁴ Musíme však podotknúť, že postupom času česká strana v rokovaniach prejavovala ústupky, počnúc názvom štátu, pokračujúc posilnením moci republík a končiac veľkorysými ponukami Václava Klauza Vladimírovi Mečiarovi 8. mája 1992 v Brne. Na druhej strane, slovenská reprezentácia požadovala čoraz väčšiu mieru samosprávy Slovenska, ktorá nebola zlučiteľná s existenciou federácie (požiadavka oddeleného českého a slovenského ekonomického priestoru, požiadavka medzinárodnej suverenity Slovenska) a prakticky predpokla-

---

¹ MIDRIAK, L.: *Vznik Slovenskej republiky*. Bratislava: Dokumentárny film Slovenskej televízie, 2008.

²Tu máme na mysli deklarovanú ideu jednotného česko-slovenského národa, ktorá bola v roku 1918 nutná pre vznik ČSR. Ďalej ide o nedostatočné politické povedomie v slovenskej časti ČSR, nedostatočné národné povedomie, územné nároky Maďarska a chýbajúca inteligencia.

³ MIDRIAK, L.: *Vznik Slovenskej republiky*. Bratislava: Dokumentárny film Slovenskej televízie, 2008.

⁴ ŠKALOUD, J.: *Vznik nových států a jejich 15. výročí existence*. In: HIRTLOVÁ, P.; SRB, V. (eds.): *Integrace a dezintegrace. Sborník z mezinárodní vědecké konference k 15. výročí rozdělení ČSFR*. Kolín: Academia Rerum Civilium – Vysoká škola politických a společenských věd, 2007, s. 8.

dala len akýsi dualistický model podobný Rakúsko-Uhorsku. Táto koncepcia bola však na Slovensku demagogicky prezentovaná ako zlučiteľná so spoločným štátom.¹ Ďalším javom, na ktorom sa ukazujú rozdielne prístupy Čechov a Slovákov k spoločnej štátnosti, je všeobecné splývanie českého s česko-slovenským.² Tento fenomén smeruje na českej strane k zastávaniu centralistických pozícií a na slovenskej strane smeruje k postoju, že nie sú to federálne orgány, ktoré vládnu aj Slovensku, ale „vládnu nám Česi“. Tu sa dostávame k vlastnosti Slovákov ako národa, ktorá sa stále udržiava vo všeobecnom povedomí. Hovoríme o komplexe menejcennosti, a teda o tom, že Slováci vnímajú sami seba ako holubičí národ, ktorý žil celé stáročia v porobe, znášal príkoria nadvlády (najmä Maďarov), bol neustále ujarmený a nebolo mu dožičené spravodlivosti.³ Toto nazývame mýtom, ktorý však pretrváva stále a je to fenomén, s ktorým treba počítať. Môžeme dôvodne predpokladať, že tento komplex zohral určitú úlohu v období destabilizácie Česko-Slovenska, nepripisujeme mu však rozhodujúci význam. „*Na slovenské straně pak, což je historicky pochopitelné, byly tyto a jiné požadavky [požiadavky slovenskej politickej reprezentácie o väčšiu mieru samosprávy SR – pozn. M. B.] často formulovány velmi kategoricky a mnohdy i se značnou dávkou uraženosti, útočnosti a netolerance.*“⁴

Nemožno s určitosťou povedať, či by sa znenie referendových otázok dalo naformulovať tak, aby to dospelo ku nejakej konkrétnej podobe štátoprávneho usporiadania, na ktorom by boli štátnici povinní sa uznieť alebo nie. Považujeme však za potrebné na záver nášho príspevku citovať Václava Havla: „*Bolo by proti všemým mojim zásadám, keby som slovenskému národu určoval spôsob, akým smie či nesmie sám seba ako národ reflektovať. Ja som síce prisahal na federálnu ústavu a musel som hájiť integritu štátu, čo som aj robil, zároveň som si však nemohol neovšimáť*

---

¹ RYCHLÍK, J.: *Rozpad Československa*. Bratislava: Academic Electronic Press, 2002, s. 290.

² JIČÍNSKÝ, Z.: *Ke ztroskotání československého federalismu*. In: KIPKE, R.; VODIČKA K. (eds.): *Rozloučení s Československem*. Praha: Český spisovatel, 1993, s. 70.

³ *Úvod do mytológie slovenského národa*. In: *Literárny týždenník*. In: 11/1992, s. 12-13. [online]. [cit. 2012/04/22]. Dostupné na internete: < <http://www.infovek.sk/~sykora/HTML/FILOZOF/MytolSlov.pdf> >.

⁴ JIČÍNSKÝ, Z.: *Ke ztroskotání československého federalismu*. In: KIPKE, R.; VODIČKA K. (eds.): *Rozloučení s Československem*. Praha: Český spisovatel, 1993, s. 70.

slovenské emancipačné hnutie alebo ho dokonca potláčať. Národy majú svoje právo prejsť – ak je to ich vôľa – fázou vlastnej samostatnej štátnosti.“¹

Literatúra:

Informace ze společného výzkumu STEM a IVO. 12/2004. [online], [03/05/2012]. Dostupné na internete: <<http://www.stem.cz/clanek/806>>.

JIČÍNSKÝ, Z.: *Ke ztroskotání československého federalismu*. In: KIPKE, R.; VODIČKA K. (eds.): *Rozloučení s Československem*. Praha: Český spisovatel, 1993.

KLUSÁKOVÁ, J.; PITHART, P.: *Nadoraz*. Praha: Primus, 1992.

KOVÁČ, M.: *Pamäti*. Bratislava: MilaniuM, 2010.

LEŠKO, M.: *Mečiar a mečiarizmus*. Bratislava: VMV, 1996.

MINDRIAK, Ľ.: *Vznik Slovenskej republiky*. Bratislava:

Dokumentárny film Slovenskej televízie, 2008.

RYCHLÍK, J.: *Rozpad Československa*. Bratislava: Academic Electronic Press, 2002.

STEIN, E.: *Česko-Slovensko*. Praha: Academia, 2000.

ŠKALOUD, J.: *Vznik nových států a jejich 15. výročí existence*. In: HIRTLOVÁ, P.; SRB, V. (eds.): *Integrace a dezintegrace. Sborník z mezinárodní vědecké konference k 15. výročí rozdělení ČSFR*. Kolín: Academia Rerum Civilium – Vysoká škola politických a společenských věd, 2007.

WOLF, K.: *Podruhé a naposled aneb Mírové dělení Československa*. Praha: G plus G, 1998.

ŽATKULIAK, J.: *Faktory dezintegrácie česko-slovenského štátu na prelome 80. a 90. rokov*. In: MARUŠIAK, J.; SLÁDEK, K.; ZELENÁK, P. (eds.): *Integračné a dezintegračné procesy v strednej Európe*. Bratislava:

Ústav politických vied SAV, 2008.

Ústavná listina Československej republiky. [online], [27/02/2012]. Dostupné na internete: <http://www.psp.cz/docs/texts/constitution_1920.html>.

Ústavný zákon o československej federácii. [online], [20/04/2012].

Dostupné na internete:

<http://www.psp.cz/docs/texts/constitution_1968.html
[26/6/2013]>.

---

¹ KOVÁČ, M.: *Pamäti*. Bratislava: MilaniuM, 2010, s. 65.

Ústavný zákon o referende. [online], [20/04/2012]. Dostupné na internete: <www.zbierka.sk/sk/predpisy/327-1991-zb.p-1241.pdf>.

Úvod do mytológie slovenského národa. In: *Literárny týždenník*. 11/1992, s. 12 - 13. [online], [22/04/2012]. Dostupné na internete: <<http://www.infovek.sk/~sykora/HTML/FILOZOF/MytolSlov.pdf>>.

Prednáška Mgr. Jana Slavíčka na Vysokej škole politických a spoločenských vied v Kolíne (ČR). 10. 10. 2011.

Prednáška Mgr. Jana Slavíčka na Vysokej škole politických a spoločenských vied v Kolíne (ČR). 12. 12. 2011.

Občiansky verzus národný princíp v udeľovaní občianstva vo vybraných štátoch

Gabriela Szabariová

Citizenship is a very important part of humans personality. Citizenship means that person has a right to participate in public affairs and has the right to make decisions about public affairs what is a basic condition of democracy. States deal with the citizenship in two main ways. The text deals with a comparison of this methods and understanding of citizenship in two selected countries, starting from a historical perspective. First part of the text is generally about types of acquisition of nationality, the second part of the text is comparison of the acquisition of nationality in the state of national type and in the civic state.

Mnoho ľudí, a to ako na úrovni laickej, tak aj na úrovni odbornej, si spája problematiku občianstva len s udeľovaním, resp. získaním občianstva. Tento prístup považujeme za scestný a mylný. Naopak, občianstvo treba vnímať ako komplexný problém, ktorý sa týka každého človeka (či už si to v bežnom živote uvedomuje, alebo nie) a na ktorý nadväzujú aj mnohé ďalšie súvislosti. Občianstvo veľmi úzko súvisí s migráciou a migračnou politikou. Je to vedná oblasť, ktorá sa zaoberá pohybom (migráciou) obyvateľstva, či už ide o oblasť regiónu, štátu alebo sveta.

Samotný pojem občianstvo, ako aj jeho význam, ako ho chápu jednotliví autori, úzko súvisí s pojmom občan. Teda pre definovanie občianstva musíme pristúpiť aj k definícii pojmu občan, ktorý je z lexikálneho hľadiska slovotvorným základom pojmu občianstvo. Podľa A. Onufráka „*pojem občan možno definovať ako personálny substrát štátu.*“¹ Pojem občan definuje aj M. Gbúrová, ktorá ho vymedzuje vo vzťahu k občianstvu takto: „z funkcionalistického pohľadu pojem občan reflektuje stránku individuálnosti, zatiaľ čo pojem občianstvo vyjadruje

---

¹ ONUFRÁK, A.: *Štátne občianstvo v kontexte medzinárodnej migrácie*. In: CHOVANEC, J. (ed.): *Zborník príspevkov - 5. študentská vedecká konferencia*. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove, 2010, s. 964. [online], [cit. 30/03/2012]. Dostupné na internete: <http://www.pulib.sk/elpub2/FF/Chovanec1/pdf_doc/84.pdf>.

civilizovaný (predovšetkým verejnoprávny) spôsob včleňovania sa inividuí do spoločenského celku.“¹

Základnou definíciou pojmu občianstva je, že ide o vzťah občana a štátu, z ktorého vyplývajú obojstranné práva a povinnosti. Tieto práva a povinnosti možno tiež nazvať ako obsah štátneho občianstva.

Občianstvo samo však možno definovať aj ako príslušnosť občana k určitému štátu. Rozdiel s predchádzajúcimi definíciami je na prvý pohľad lingvistický, no pri hlbšej analýze možno pobaďať značný kvalitatívny rozdiel. Kým v predchádzajúcich definíciách išlo o rovnocenný vzťah dvoch subjektov, pri definícii občianstva ako príslušnosti občana k štátu je to vzťah neproporciálny. Štát tu vystupuje ako „nadradený“ subjekt – ako subjekt, ku ktorému občan vyjadruje svoju príslušnosť. Občan tu vystupuje vo vzťahu podradenosti – ako príslušník väčšej skupiny – zväčša národa (občanov), ako časť celku.

Vznik štátneho občianstva

Štátne občianstvo ako také môže vzniknúť viacerými spôsobmi. Konkrétne podmienky vzniku a kritériá pre udelenia štátneho občianstva určuje legislatíva príslušného štátu. Vznik občianstva je teda autonómnou oblasťou každého štátu (*domaine réservé*), a preto všeobecná charakteristika, ktorú uvádzame, nemusí úplne korešpondovať s realitou.

Najčastejším spôsobom vzniku štátneho občianstva je narodenie. Pri tomto spôsobe existujú dve základné metódy, na základe ktorých sa udeľuje občianstvo novonarodeným deťom, konkrétne ide o princípy *ius soli* a *ius sanguinis*. Tieto princípy udeľovania občianstva sú z právneho hľadiska rovnocenné. V žiadnom štáte sa nenachádzajú v úplne čistej podobe, keďže takmer vždy ide o kombináciu oboch princíпов.

„Právo zeme“ – alebo **ius soli** je princíp, pri ktorom sa občianstvo viaže na miesto narodenia. Občianstvo v tomto prípade vzniká podľa toho, na území ktorého štátu sa dieťa narodilo. Ak sú rodičmi dieťaťa cudzinci, v týchto prípadoch sa im často (resp. matke) udeľuje tzv. **ius**

---

¹ GBÚROVÁ, M.; SURMÁNEK, Š.; DUDINSKÁ, I.: *Politológia (vybrané kapitoly)*. Prešov: Slovacontact, 2003, s. 228-229.

domicili – právo pobytu v štáte, ktorého občianstvo získal ich potomok. Vzorovým príkladom toho, ako tento princíp funguje v praxi, je pohraničie USA s Mexikom. V tejto oblasti je častá snaha občanok Mexika preniknúť na územie USA a porodiť dieťa na území USA len z dôvodu získania povolenia na pobyt a s víziou „lepšej budúcnosti“. Tu je však potrebné uviesť, že v súčasnosti legislatíva USA podniká kroky k zamedzeniu zneužívania ich zákona o občianstve a sprísňuje podmienky udelenia občianstva.

Úplne opačný je princíp metódy **ius sanguinis**. Princíp *ius sanguinis* je z historického hľadiska považovaný za novší, viaže sa na pokrvnú príbuznosť (z prekladu – „právo krvi“). Vznik občianstva je tu podmienený štátnym občianstvom rodičov. Z tohto pohľadu je teda nepodstatné, kde sa osoba narodila, no za podstatné sa považuje to, komu sa narodila. Jeho najlepšie vysvetlenie je možné na konkrétnom štáte, v ktorom sa uplatňuje. Typickým takým štátom je Švajčiarsko. Ide o metódu, keď je občianstvo udeľované na základe krvnej príbuznosti, teda za základe občianstva rodičov. Vo Švajčiarsku, ale problém nastáva pri udeľovaní občianstva cudzincom, nakoľko získať švajčiarske štátne občianstvo je na hranici „ľudských možností.“ Často sa tiež hovorí, že získať švajčiarske občianstvo je ako druhýkrát sa narodiť. Je to tým, že v prípade Švajčiarska, ani po niekoľkých generáciách migrantov žijúcich vo Švajčiarsku tieto osoby nie sú považované za „domáчих“. Stále sú považovaní za cudzincov a prinajlepšom je im udelené právo pobytu. Prakticky sú „trpení“ domácim obyvateľstvom, čo vytvára živnú pôdu pre radikálne nacionalistické politické strany a vytvára sociálne napätie.

A. Onufrák sa vo svojom príspevku s názvom *Štátne občianstvo v kontexte medzinárodnej migrácie* snažil geograficky vymedziť tieto dva pojmy a došiel k zaujímavému zisteniu. Na základe jeho záverov je možné konštatovať, že *ius sanguinis* dominuje v štátoch, ktoré sú založené na etnickom princípe a je pre nich typické budovanie národného štátu. Naopak, *ius soli* prevláda v krajinách, ktoré možno nazvať imigračné a ktorých cieľom bolo integrovať prisťahovalcov z rôznych štátov, s rôznym náboženstvom a zvykmi na občianskom princípe – vytvoriť z nich „občiansky“ národ. Zatiaľ čo k *ius sanguinis* priradil krajiny ako

Nemecko, Rakúsko, či Švajčiarsko, typické pre *ius soli* sú štáty ako USA a Kanada.¹

Iným spôsobom vzniku štátneho občianstva je jeho udelenie, čo sa v odbornej literatúre nazýva *naturalizácia*. Udeleniu štátneho občianstva predchádza v každom štáte splnenie mnohých podmienok, medzi ktoré zvyčajne patrí istá dĺžka pobytu v príslušnom štáte a tiež znalosť jazyka na komunikatívnej úrovni. Predpokladom k udeleniu občianstva je aj znalosť všeobecných informácií o príslušnom štáte. V súvislosti so získaním štátneho občianstva každý štát určuje okolnosti, ktoré sú žiadateľovi o udelenie občianstva na prospech pri posudzovaní jeho oprávnenosti získať štátne občianstvo. Najčastejšie ide o uzavretie manželstva, všeobecne však uzavretie manželstva ešte nemusí nevyhnutne znamenať, že štátne občianstvo bude udelené i *de iure*. Naopak, v mnohých štátoch je manželstvo a následné spolužitie novomanželov prísne kontrolované príslušnými úradmi. Dôvodom takéhoto konania úradov je fakt, že pomerne často dochádza k zneužívaniu uzavretia manželstva zo strany cudzincov za účelom získania štátneho občianstva a z neho plynúcich výhod. Pre ilustráciu uvádzame prípad slovenských žien vo Veľkej Británii, ktoré sa vydávali za mužov z Pakistanu, aby umožnili týmto mužom získať povolenie na pobyt a víza vo Veľkej Británii, teda možnosť študovať a pracovať v Británii.²

Ak hovoríme o získaní občianstva vo všeobecnosti, je nutné pripomenúť aj druhý aspekt tohto javu, teda integráciu migranta do majoritnej spoločnosti, ktorej sa (z právneho hľadiska) stáva členom. Zastávame názor, že získanie občianstva nerobí občana, teda že získaním občianstva osoba nestráca svoju kultúru, náboženstvo, zvyky a tradície či

---

¹ ONUFRÁK, A.: *Štátne občianstvo v kontexte medzinárodnej migrácie*. In: CHOVANEC, J. (ed.): *Zborník príspevkov - 5. študentská vedecká konferencia*. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove, 2010, s. 6-7. [online], [cit. 30/03/2012]. Dostupné na internete: <http://www.pulib.sk/elpub2/FF/Chovanec1/pdf_doc/84.pdf>.

² *Sham marriage gang is jailed*. In: *UK Border Agency*. [online], [cit. 04/03/2012]. Dostupné na internete: <<http://www.ukba.homeoffice.gov.uk/sitecontent/newsarticles/2011/december/79-sham-jail>>. (Preklad G. S.)

väzbu na svoju domovskú krajinu. Dôležitým faktorom je tu pocit pri-náležitosti (tzv. sence of belongig)¹ k štátu. Táto problematika integrácie či „neintegrácie“ je veľmi zložitá, čo perfektné vystihol G. Sartori vo svojom výroku „K integrácii môže dôjsť len u tých osôb, ktoré o to prejavia záujem. Občianstvo poskytnuté neintegrovanej osobám teda nevedie k integrácii, ale k dezintegrácii.“² s ktorým sa plne stotožňujeme.

Je však potrebné rozlišovať medzi rôznymi typmi integrácie – ekonomickou, sociálno-kultúrnou, politickou a ďalšími. Domnievame sa, že s ohľadom na zložitosť ľudskej povahy azda ani nie je možné dosiahnutie úplnej integrácie človeka – migranta žiadajúceho o občianstvo do majoritnej spoločnosti. Za najjednoduchšiu považujeme z tohto pohľadu ekonomickú integráciu (čo je možné vidieť na príklade EÚ). Zložitejšia je však kultúrno-politická integrácia a akceptovanie hodnôt majoritnej spoločnosti. Preto je pre úspešnú integráciu potrebná snaha oboch zúčastnených strán – teda migrantov (nových občanov) a majority. Zo strany migrantov je nutná snaha začleniť sa, naučiť sa jazyk a akceptovať (nie prijať, či stotožniť sa) hodnoty majoritného obyvateľstva. Zo strany majority sa vyžaduje ochota prijať odlišnosť týchto nových občanov a snaha o kooperáciu, či poskytnutie pomoci pri integrácii. Napokon najpodstatnejšou a zároveň najzložitejšou otázkou integrácie je - do akej miery možno jednotlivca integrovať do spoločnosti bez ohrozenia jej vnútornej štruktúry a bez ohrozenia, resp. straty integrity a identity jednotlivca (bez ohľadu na jeho snahu, či ochotu okolia akceptovať ho). Odpoveď na túto otázku ponúkajú rôzne modely občianstva a spôsoby jeho chápania, ktorým sa budeme bližšie venovať na nasledujúcich stranách.

Občiansky vs. národný štát

Pri problematike občianstva je veľmi dôležitou otázkou to, aký princíp sa uplatňuje pri chápaní občianstva v spoločnosti a v legislatíve. Chápanie občianstva v jednotlivých štátoch sa líši najmä z historických

---

¹ GALLOVÁ KRIGLEROVÁ, E.; KADLEČÍKOVÁ, J.; LAJČÁKOVÁ, J.: *Migranti. Nový pohľad na staré problémy*. Bratislava: Centrum pre výskum etnicity a kultúry, 2009, s. 14.

² SARTORI, G.: *Pluralismus, multikulturalismus a přistěhovanci. Esej o multietnické společnosti*. Praha: Dokořán, 2011, s. 74.

dôvodov. Uplatňovanie jedného, alebo druhého princípu je teda výsledkom historického vývoja, ako aj spoločenského a politického smerovania krajiny. V našom príspevku principiálne vychádzame z delenia vybraných štátov na občianske (politické) a národné (etnické), no je potrebné si uvedomiť, že nie je možné jednoznačne kategorizovať všetky štáty, na čo pri vlastnej kategorizácii prihliadame.

Národný štát je historicky starším „typom“ štátu. Jeho vznik je spojený s primordialistickým chápaním etnicity. Takéto chápanie národa, v zmysle jeden národ – jeden štát bolo charakteristické pre prelom 18. a 19. storočia,¹ keď na troskách monarchií vznikali štáty v dnešnom zmysle. V národnom štáte je rozhodujúca národnosť, či etnická identita a jej ukotvenie na určitom území. Hlavným cieľom je také zloženie obyvateľstva, ktoré by čo najviac korešpondovalo s hranicami jednotlivých štátov, teda aby v jednom štáte žil jeden etnický národ. (Národ v zmysle spoločnej etnicity, histórie, zvykov a tradícií, pocitu spolupatričnosti či príнадležitosti.) Z dôvodu stále sa zvyšujúcej miery migrácie preto považujeme národný štát za historicky prekonaný. Domnievame sa, že napriek silnej snahe štátov národného typu naďalej si uchovať svoj spôsob nazerania na občianstvo, budú tieto štáty v budúcnosti nútené k prehodnoteniu svojho prístupu k problematike občianstva a migrácie. Z hľadiska demografických ukazovateľov a s prihliadnutím na budúci ekonomický vývoj, budú tieto štáty musieť upustiť od chápania štátu ako jeden národ – jeden štát, a budú v záujme vlastného prežitia, či ekonomickej prosperity nútené prijímať príslušníkov iných štátov a integrovať ich.

Príkladom národného štátu je Švajčiarsko. Z hľadiska chápania občianstva je Švajčiarsko veľmi jedinečné, pričom táto jedinečnosť úzko súvisí so špecifickým historickým vývojom samotného švajčiarskeho štátu. Od roku 1291 vznikalo Švajčiarsko postupným pričleňovaním jednotlivých území – kantónov. Existovalo len občianstvo kantónov,

---

¹ Toto časové vymedzenie je orientačné, nakoľko štátotvorné procesy prebiehali v Európe (ale i vo svete) v rôznom časovom období. Za začiatok tohto procesu môžeme považovať Veľkú francúzsku revolúciu, pre oblasť centrálnej Európy je charakteristický rok 1848/49, resp. 1918. Konečný dátum nie je možné stanoviť, nakoľko štátotvorný proces ešte nie je ukončený ani dnes. Je nutné dodať, že dnes už je jeho intenzita slabá a sústredí sa najmä na oblasť afrického kontinentu. Ani v Európe napriek relatívnej stabilite však nemôžeme považovať národnooslobodzovací proces za skončený.

švajčiarske občianstvo, ako také v tomto období neexistovalo. To je hlavnou príčinou, prečo aj dnes majú kantóny pomerne značné možnosti ovplyvňovať udeľovanie občianstiev, a prečo je občianstvo vo Švajčiarsku viacstupňové. Švajčiarske občianstvo vzniklo v roku 1848, keď bolo zakotvené v ústave. Napriek tomu federatívny štát nemal kompetencie určovať zákonné úpravy občianstva štátu. Za občana štátu bol považovaný len ten, kto mal občianstvo kantónu a obce (komunity). Od roku 1874 bol ustanovený model trojúrovňového občianstva, ktorý pretrval a funguje dodnes. Taktiež boli rozdelené kompetencie medzi všetky 3 úrovne. Z uvedeného vyplýva, že vo Švajčiarsku má občianstvo svoju takmer 240 ročnú tradíciu. Švajčiarsko bolo do 19. storočia skôr vysťahovaleckou krajinou. Ako uvádza Machyniak, Štempák a Švikrula „*tento jav bol spôsobený najmä nízkou zamestnanosťou a profesijným zameraním miestneho obyvateľstva.*¹ Zmena prišla so stabilizáciou politického systému a následným ekonomickým rastom začiatkom 19. storočia. „*Na prelome 19. a 20. storočia sa počet cudzích občanov vo švajčiarskych mestách zvýšil: počet obyvateľov narodených v zahraničí činil v Ženeve 41% obyvateľov, v meste Basel 28%, a v Zürichu 29%.*“² S narastajúcim počtom migrantov rástla aj snaha regulovať a redukovat počty prisťahovalcov do krajiny. Naturalizácia sa javila ako možný spôsob redukcie počtu prisťahovalcov a súčasne zjednodušiť asimiláciu cudzincov, ktorí už žili v tom čase vo Švajčiarsku. Počas 1. svetovej vojny sa – naopak – počet cudzincov znížil, keďže v dôsledku vojny boli povolani do svojho domovského štátu.

V rokoch 1919-1945 sa vyskytol vo Švajčiarsku vysoký nárast cudzincov. V tom čase vznikla aj reštriktívna zahraničná politika, ktorá mala zabrániť prílevu chudobných osôb a utečencov bez potrebných dokladov do Švajčiarska. Cieľom vlády nebolo integrovať cudzincov do spoločnosti, ale zachovať pôvodnú švajčiarsku kultúru bez vplyvov cudzincov. Touto zásadnou zmenou v chápaní imigračnej politiky bol položený základ imigračnej politiky Švajčiarska platnej dodnes.

---

¹ MACHYNIÁK, J.; ŠTEMPÁK, R.; ŠVIKRULA, M.: *Migrácia a migračná politika vo Švajčiarsku*. In: ŠTEFANČÍK, R. (ed.): *Migračná politika národných štátov*. Trnava: Slovenská spoločnosť pre regionálnu politiku, 2011, s. 84.

² ACHERMANN, A.: *Report on Switzerland*. s. 6 [online], [cit. 30/03/2012]. Dostupné na internete: <<http://eudo-citizenship.eu/docs/CountryReports/Switzerland.pdf>>.

Základným faktorom, ktorý ovplyvňuje charakter občianstva vo Švajčiarsku je, že švajčiarske občianstvo je trojstupňové, teda občianstvo federatívneho štátu je viazané na občianstvo kantónu a obce. V praxi to znamená, že udelenie federatívneho občianstva je možné, len ak osoba už má občianstvo kantónu a obce, resp. občianstvo je udelené len po udelení aj kantonálneho občianstva a občianstva obce. Federatívny štát vydáva na začiatku len akési povolenie, potvrdenie, že žiadateľ splnil všetky všeobecné podmienky a môže mu byť udelené nižšie občianstvo kantónu a obce. Tie už o udelení resp. neudelení občianstva rozhodujú na základe svojich vlastných zákonov, ktoré sú v každom kantóne iné dôsledkom rôzneho historického vývoja. Zákon o občianstve, ktorým sa v súčasnosti vo veľkej miere riadi Švajčiarsko pochádza z roku 1952, ktorý dopĺňajú novšie zákony. Všeobecne existujú 3 spôsoby nadobudnutia občianstva vo Švajčiarsku – a to narodením, naturalizáciou a zjednodušenou naturalizáciou. Taktiež existuje znovu-nadobudnutie občianstva – renaturalizácia.

Pri získaní občianstva narodením sa uplatňuje princíp *ius sanguinis*. Občianstvo je udeľované deťom švajčiarskych občanov (ak sú rodičia zosobášení), deťom narodeným švajčiarskym občiankam (a ich otec je cudzinec). Od 1. januára 2006 platí, že občianstvo narodením môže získať aj dieťa narodené cudzinke a švajčiarskemu občanovi, ktorí nie sú zosobášení, za podmienky, ak otec prizná otcovstvo do plnoletosti dieťaťa. Pre deti narodené do 1. januára 2006 platí, že sa môžu uchádzať o udelenie občianstva zjednodušenou naturalizáciou.¹ Druhým spôsobom získania občianstva je naturalizácia. Pri bežnej naturalizácii sa vyžaduje splnenie niekoľkých podmienok, konkrétne pobyt v krajine aspoň 12 rokov (pri deťoch vo veku od 10 do 20 rokov sa počet rokov pobytu v krajine násobí dvoma), integrácia do spoločnosti (prijatie zvykov, tradícií), dodržiavanie a súhlas s právnym poriadkom a nesmie predstavovať hrozbu pre vnútornú alebo zahraničnú bezpečnosť štátu. Ako bolo uvedené vyššie, občianstvo je trojúrovňové. Na kantonálnej úrovni sa môže požadovať splnenie ešte ďalších podmienok. Sú nimi

---

¹ Federal Office for Migration: *Swiss Citizenship*. [online], [cit. 15/04/2012]. Dostupné na internete: <http://www.eda.admin.ch/eda/en/home/reps/ocea/vaus/ref_livfor/livaus/swicit.html#Content-Par_0004>.

podmienky trvalého pobytu v kantóne, ktoré sa pohybujú od dvoch, resp. troch rokov (Zürich) do dvanástich rokov (Nidwalden). Okrem nich si kantóny a obce (komunity) môžu stanoviť aj ďalšie podmienky.¹ Zjednodušená naturalizácia, ako tretí spôsob získania občianstva sa týka len určitej skupiny osôb. Sú ňou zväčša manželskí partneri a deti švajčiarskych občanov.

Občiansky štát – vznikol ako výsledok Veľkej francúzskej revolúcie, ako výsledok diania na severoamerickom kontinente,² v dôsledku nového nazerania na človeka, ako aj dôsledok iných spolupôsobiacich faktorov. V 18.-19. storočí človek získal občianske, ľudské a politické práva, ktoré si vybojoval počas revolúcie. Tu možno vidieť základy občianskej spoločnosti, občianskeho štátu. T. H. Marshal vo svojej známej práci *Citizenship and Social Class* rozlišuje tri komponenty občianstva. Ide o *občiansky komponent* (civil citizenship), ktorý vznikol v 18. storočí. Radí k nemu občiansku slobodu, rovnosť pred zákonom, ochranu súkromného majetku, ochranu jednotlivca a iné. Domnieva sa, že vznik tohto komponentu bol podmienený ekonomickou oblasťou – „*rozvinul sa status ľudských práv a slobôd a následne status občianskych práv.*“³ Druhým je *politický komponent* občianstva (political citizenship), zrodený v 19. storočí. Predstavuje politickú rovnosť, ktorá zahŕňa predovšetkým právo participácie na politickej moci (ako produkt občianskych práv). Vznikol rozšírením práv, ktoré mala dovtedy len časť spoločnosti, čím sa spoločnosť politicky zrovnoprávnila. Posledným – najmladším komponentom je *sociálny komponent* (social citizenship). Vznikol v polovici 20. storočia a obsahuje sociálne práva – právo na prácu,

---

¹ Federal Office for Migration: *Cantonal residence requirements for regular naturalisation*. [online], [cit. 18/04/2012]. Dostupné na internete: <http://www.bfm.admin.ch/content/bfm/en/home/themen/buergerrecht/einbuergerung/ordentliche_einbuergerung/wohnsitzfristen.html>.

² Máme tu na mysli vznik nového štátu, konfederácie 13 pôvodných amerických kolónii a neskôr vznik federácie, boj za nezávislosť a jej vyhlásenie.

³ MARSHAL, T. H.: *Citizenship and Social Class*. In: *Class, Citizenship and Social Development*. Chicago: 1977. Citované podľa: GBÚROVÁ, M.: *Medzi identitou a integritou*. Prešov: Slovacontact, 1996, s. 28.

právo na primerané ekonomické zabezpečenie a pod. Tento komponent predstavuje aj sústavu štátnych inštitúcií, ktoré garantujú tieto práva, resp. dohliadajú na ich dodržiavanie. (sociálna podpora).¹

V občianskom štáte je určujúcim kritériom občianstvo. Z tohto hľadiska nie je podstatný fakt, akú národnosť má človek žijúci v takomto štáte, alebo akým jazykom rozpráva. Získaním občianstva sa osoba stáva plnoprávnym občanom, so všetkými právami a povinnosťami. Dalo by sa povedať, že takýto človek sa druhýkrát narodí. V spoločnosti je vnímaný ako rovnoprávny a rovnocenný, bez ohľadu na pôvod, farbu pleti a podobne. Vnímanie občianstva v občianskom štáte sa značne líši od jeho chápania v národnom štáte. V národnom štáte (s dlhou a slávnou históriou) je občianstvo do značnej miery previazané s pôvodom, čo v zmysle vyššie uvedených skutočností neplatí pre štát občiansky. A. Onufrák geograficky vymedzil občiansky typ štátu na územie USA, Austrálie a Kanady, a v tomto tvrdení sa s ním plne stotožňujeme.² Ak sa teda pozrieme na históriu týchto štátov, je kratšia ako história európskych štátov. Nemenej podstatné je, že aj čo sa týka spôsobu ich vzniku, taktiež sa líšia. Práve to sú faktory, pre ktoré je občianstvo v občianskych štátoch vnímané odlišne – formovalo sa v odlišnom historickom období a z iných dôvodov. Občiansky štát sa formoval ako národ národov.

Príkladom občianskeho typu štátu sú Spojené štáty americké (USA). Ako tvrdí G. Sartori „*Spojené štáty nevznikli ako národ, ktorý prijal a vstrelbal iné národy: vznikli ako „národ národov.“*“³ Dokazuje to množstvo imigrantov ktorí prúdili do USA a spôsob, akým sa s nimi vyrovnali. USA sa stali unikátnym prípadom v oblasti migrácie. Vznikol tu tzv. *melting pot*, taviaci kotol,³ ktorý absorboval všetkých imigrantov rôznych národností, jazykov, pleti či náboženstva a vytvoril z nich niečo unikátne

---

¹ MARSHAL, T. H.: *Citizenship and Social Class*. In: *Class, Citizenship and Social Development*. Chicago. 1977. Citované podľa: GBÚROVÁ, M.: *Medzi identitou a integritou*. Prešov: Slovacontact, 1996, s. 28-29.

² ONUFRÁK, A.: *Štátne občianstvo v kontexte medzinárodnej migrácie*. In: CHOVANEC, J. (ed.): *Zborník príspevkov – 5. študentská vedecká konferencia*. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove, 2010, s. 6-7. [online], [cit. 30/03/2012]. Dostupné na internete: <http://www.pulib.sk/elpub2/FF/Chovanec1/pdf_doc/84.pdf>.

³ SARTORI, G.: *Pluralismus, multikulturalismus a přistěhovanci. Esej o multietnické společnosti*. Praha: Dokořán, 2011, s. 36.

- americký národ. V ňom žijú všetky národnostné, jazykové, kultúrne a náboženské skupiny v tolerancii, aká je v Európe neobvyklá. Môžeme konštatovať, že imigranti si v USA vytvárali svoje vlastné relatívne uzavreté komunity, v ktorých pestovali naďalej svoje zvyky, tradície a rozprávali svojim jazykom. Zároveň sa cítili súčasťou veľkého amerického národa. Tento model taviaceho kotlíka fungoval v USA viac ako storočie. V súčasnosti je práve tento spôsob (ne)integrácie veľkého množstva imigrantov hlavným problémom, ktorý je potrebné v USA riešiť.

USA vznikli Deklaráciu nezávislosti v roku 1776, avšak až do roku 1790 neexistovala spoločná úprava občianstva, do tohto obdobia bolo občianstvo upravované len legislatívou na úrovni jednotlivých členských štátov. V 18. a 19. storočí prebiehalo množstvo zmien v legislatíve upravujúcej podmienky na získanie občianstva. Kompletná legislatívna úprava aj s najnovšími zmenami bola vydaná v roku 1952. Tento zákon taktiež zavádzal selektívnu imigračnú politiku a nechával v platnosti kvóty určujúce množstvo imigrantov, ktorí mohli v USA získať občianstvo. Kvótny systém ktorý obmedzoval uchádzačov o občianstvo na základe rasy, náboženstva a pod. bol zrušený v USA až v roku 1965. V roku 1990 došlo k viacerým zmenám, jednou z nich bolo zvýšenie kvóty pre imigrantov na 700 tisíc osôb ročne. Taktiež sa zmena dotkla požiadaviek na pobyt v štáte¹ ktorá bola znížená na súčasné 3 mesiace.

V súčasnosti je možné americké občianstvo získať narodením alebo naturalizáciou. Narodením môžu občianstvo získať osoby narodené na území USA a podliehajúce ich jurisdikcii (tzv. birthright), deti narodené mimo územia USA, ktorých obaja rodičia sú americkými občanmi a aspoň jeden z nich má trvalý pobyt v USA, deti narodené mimo územia USA, keď jeden rodič je občan USA (s pobytom v USA aspoň 1 rok pred narodením dieťaťa) a druhý rodič je „national.“² Ďalej môžu občianstvo

---

¹ Zrejme tu má autorka na mysli pobyt v konkrétnom členskom štáte USA.

² V slovenčine je preklad pojmov „citizen“ a „national“ rovnaký, oba označujú občana. Preklad pojmu „national“ preto neuvádzame a ponechávame ho v pôvodnom znení. Avšak v právnej rovine je medzi nimi rozdiel. „National“ je pôvodom z amerického teritória (Guam, Portoriko, Filipíny a Panenské ostrovy). Nemá však oproti pojmu „citizen“ aktívne ani pasívne volebné právo, môže sa zdržiavať v USA, ale o občianstvo musí žiadať rovnako, ako ostatní cudzinci. Bližšie pozri *What is the difference between being a US citizen*

získať osoby narodené v štáte, ktoré je teritóriom USA, ak jeden rodič je americký občan. Rovnako môže občianstvo získať dieťa do 5 rokov, nájdené na území USA, ktorého rodičia nie sú známi. Narodením môžu získať občianstvo aj osoby narodené mimo jurisdikciu USA, ak jeden rodič je americký občan a druhý cudzinec.¹

Status „National“ môže osoba získať za podmienok, že je narodená v štáte, ktoré je americkým teritóriom (odo dňa, keď sa ním stalo). Ak obaja rodičia sú „nationals“ a majú pobyt v americkom teritóriu, alebo ak aspoň jeden z rodičov je „national“. Taktiež status „national“ môže získať dieťa do 5 rokov, nájdené na území teritória USA, ktorého rodičia nie sú známi.

Pre deti narodené mimo manželstva platí, že môžu získať americké občianstvo po otcovi, ak je dokázané jeho otcovstvo a ak bol otec americkým občanom v čase narodenia dieťaťa.

Čo sa týka naturalizácie, rozlišujú sa dva typy – bežná naturalizácia a naturalizácia manželských partnerov amerických občanov. O bežnú naturalizáciu môže požiadať osoba, ktorá spĺňa nasledovné podmienky: je staršia ako 18 rokov, má pobyt v USA (je držiteľom zelenej karty) po dobu aspoň 5 rokov, žije v danom štáte (distrikte) aspoň 3 mesiace, bola fyzicky prítomná v USA aspoň 30 mesiacov z 5 rokov predchádzajúcich podaniu žiadosti a má nepretržitý pobyt v USA od doby podania žiadosti až do udelenia občianstva. Ďalej, okrem rezidenčných požiadaviek musí ovládať anglický jazyk slovom aj písmom, a musí mať všeobecné historické a politické vedomosti o USA. Poslednou podmienkou je morálny charakter.²

---

and a US national? [online], [cit. 26/04/2012]. Dostupné na internete: <<http://askville.amazon.com/difference-citizen-national/AnswerViewer.do?requestId=5225844>>.

¹ *Immigration and National Act 302.* [online], [cit. 26/04/2012]. Dostupné na internete: <<http://www.uscis.gov/portal/site/uscis/menuitem.f6da51a2342135be7e9d7a10e0dc91a0/?vgnextoid=fa7e539dc4bed010Vgn-VCM1000000ecd190aRCRD&vgnnextchannel=fa7e539dc4bed010Vgn-VCM1000000ecd190aRCRD&CH=act>>.

² *USCIS: Path to U.S. Citizenship.* [online], [cit. 26/04/2012]. Dostupné na internete: <<http://www.uscis.gov/portal/site/uscis/menuitem.eb1d4c2a3e5b9ac89243c6a7543f6d1a/?vgnextoid=86bd6811264a3210Vgn-VCM1000000b92ca60aRCRD&vgnnextchannel=86bd6811264a3210Vgn-VCM1000000b92ca60aRCRD>>.

Naturalizácia manželských partnerov amerických občanov sa líši od bežnej naturalizácie len v rezidenčných požiadavkách.

Namiesto záveru

Národný štát so vznikom občianskej spoločnosti bol pretvorený v akúsi „vyššiu formu“ štátu, na občiansky typ štátu. V tomto zmysle občiansky štát predstavuje „nadstavbu“ k národnému štátu, koexistuje s ním a dotvára ho, no súčasne ponúka iný variant v nazeraní na problematiku občianstva. Jeho typickým príkladom je USA, ale aj Austrália či Kanada. V štátoch tohto typu nie je dôraz kladený na etnickú príslušnosť- teda etnicitu, ak by tomu tak bolo, existencia a integrita týchto štátov by bola značne ohrozená. Tmeliacim prvkom, ktorý v občianskom type štátu spája príslušníkov mnohých kultúr, národností, vierovyznania, rasy a pod. je práve občianstvo. Štáty, v ktorých sa uplatňuje občiansky princíp sa často zvyknú označovať aj ako imigračné štáty, alebo štáty imigrantov. Je to dôsledkom toho, že pre tieto štáty je typický vysoký podiel cudzincov v obyvateľstve, resp. všetci obyvatelia takýchto štátov sú imigrantmi. Pre ilustráciu uvádzame, že napríklad USA zvyknú byť často označované ako „národ imigrantov,“ pričom máme na mysli, že v tomto štáte neexistujú pôvodní obyvatelia v pravom zmysle slova, s výnimkou indiánskych kmeňov. Narážame tu na fakt, že väčšina obyvateľov do tohto štátu sem len prišla, prípadne ich predošlé generácie.

Rozdiel medzi národným a občianskym štátom úzko súvisí s vývojom občianskej spoločnosti v štáte ako takom. M. Gbúrová uvádza, že silný národný štát vzniká tam, kde nie je veľmi rozvinutá občianska spoločnosť. Ako príklad uvádza Slovenskú republiku. Naopak, v štátoch so silne rozvinutou spoločnosťou, kde „štát vznikol až „nad“ ňou, resp. „vedľa“ nej“, skôr prevláda občiansky model štátu.¹

---

¹ GBÚROVÁ, M.; SURMÁNEK, Š.; DUDINSKÁ, I.: *Politológia (vybrané kapitoly)*. Prešov: Slovacontact, 2003, s. 231.

Literatúra:

ACHERMANN, A.: *Report on Switzerland*. s. 6 [online], [cit. 30/03/2012]. Dostupné na internete: <<http://eudo-citizenship.eu/docs/CountryReports/Switzerland.pdf>>.

Federal Office for Migration: *Cantonal residence requirements for regular naturalisation*. [online], [cit. 18/04/2012]. Dostupné na internete: <http://www.bfm.admin.ch/content/bfm/en/home/themen/buergerrecht/einbuergerung/ordentliche_einbuergerung/ohnsitzfristen.html>.

Federal Office for Migration: *Swiss Citizenship*. [online], [cit. 15/04/2012]. Dostupné na internete: <http://www.eda.admin.ch/eda/en/home/rebs/ocea/vaus/ref_livfor/livaus/swi-cit.html#ContentPar_0004>.

GALLOVÁ KRIGLEROVÁ, E.; KADLEČÍKOVÁ, J.; LAJČÁKOVÁ, J.: *Migranti. Nový pohľad na staré problémy*. Bratislava: Centrum pre výskum etnicity a kultúry, 2009.

GBÚROVÁ, M.; SURMÁNEK, Š.; DUDINSKÁ, I.: *Politológia (vybrané kapitoly)*. Prešov: Slovacontact, 2003.

Immigration and National Act 302. [online], [cit. 26/04/2012]. Dostupné na internete: <<http://www.uscis.gov/portal/site/uscis/menuitem.f6da51a2342135be7e9d7a10e0dc91a0/?vgnextoid=fa7e539dc4bed010VgnVCM1000000ecd190aRCRD&vgnnextchannel=fa7e539dc4bed010VgnVCM1000000ecd190aRCRD&CH=act>>.

MACHYNIAK, J.; ŠTEMPÁK, R.; ŠVIKRULA, M.: *Migrácia a migračná politika vo Švajčiarsku*. In: ŠTEFANČÍK, R. (ed.): *Migračná politika národných štátov*. Trnava: Slovenská spoločnosť pre regionálnu politiku, 2011.

MARSHAL, T. H.: *Citizenship and Social Class*. In: *Class, Citizenship and Social Development*. Chicago: 1977. Citované podľa: GBÚROVÁ, M.: *Medzi identitou a integritou*. Prešov: Slovacontact, 1996.

ONUFRÁK, A.: *Štátne občianstvo v kontexte medzinárodnej migrácie*. In: CHOVANEC, J. (ed.): *Zborník príspevkov – 5. študentská vedecká konferencia*. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove, 2010, s. 964. [online], [cit. 30/03/2012]. Dostupné na internete: <http://www.pulib.sk/el-pub2/FF/Chovanec1/pdf_doc/84.pdf>.

SARTORI, G.: *Pluralismus, multikulturalismus a přistěhovalci. Esej o multi-etnické společnosti*. Praha: Dokořán, 2011.

Sham marriage gang is jailed. In: *UK Border Agency.* [online], [cit. 04/03/2012]. Dostupné na internete: <<http://www.ukba.homeoffice.gov.uk/sitecontent/newsarticles/2011/december/79-sham-jail>>.

USCIS: *Path to U.S. Citizenship.* [online], [cit. 26/04/2012]. Dostupné na internete: <<http://www.uscis.gov/portal/site/uscis/menuitem.eb1d4c2a3e5b9ac89243c6a7543f6d1a/?vgnextoid=86bd6811264a3210VgnVCM100000b92ca60aRCRD&vgnnextchannel=86bd6811264a3210VgnVCM100000b92ca60aRCRD>>.

Angažovanosť Číny v Afrike a jej dôsledky pre politický a hospodársky vývoj niektorých afrických štátov

Michal Majkrzák

The objective of this work is to provide a picture of Chinese involvement in Africa with its consequences for selected countries in Africa. In this context, we take into account the latest institutional mechanism of relations between China and African countries formed from the beginning of the thir milleninium. The subject will analyze the current foreign economic policy led by China towards to states of Africa, which is defined through various support projects, e.g. in infrastructure. We will focus on specific African countries and our ambitions is to highlight the economic and political consequences of cooperation with China.

Úvod

Medzi Čínou, najrýchlejšie sa rozvíjajúcou ekonomickou sveta, a africkými štátmi, ktorých väčšinu z globálneho hľadiska zaradujeme k najmenej rozvinutým, pozorujeme v treťom tisícročí zvýšenú aktivitu v oblasti hospodárskej a ekonomickej spolupráce. Táto kooperácia je viac vnímaná ako zvyšujúca sa angažovanosť Číny na africkom kontinente, ktorá vychádza z rastúcej potreby uspokojenia domáceho trhu, či z potreby získania nových odbytísk pre svoje tovary a služby.

Aké sú príčiny rastúcej účasti Číny na africkom kontinente? Čo táto angažovanosť prináša pre jednotlivé štáty Afriky? Akým spôsobom sa k tejto situácii stavajú vybrané africké štáty? Odpovede na tieto a ďalšie otázky sú cieľom príspevku. Poukážeme na zvyšujúcu sa angažovanosť Číny v Afrike, ktorá so sebou prináša implikácie v podobe zmeny hospodárskeho a politického obrazu jednotlivých afrických štátov.

Súčasná inštitucionalizovaná podoba spolupráce medzi Čínou a africkými štátmi

Aktuálna geopolitická situácia hovorí o tom, že už nežijeme v dobe bipolárneho rozdelenia sveta ako tomu bolo od druhej svetovej vojny do pádu železnej opony. Noví, silní hráči na svetovej šachovnici, ktorí v treťom tisícročí zohrávajú dôležitú rolu pri politickom a hospodárskom rozvoji rôznych častí sveta, vytvárajú priestor pre potrebu štúdia

viditeľných, ale aj skrytých záujmov a dôsledkov ich konania. Čínu môžeme v súčasnej dobe pokladať za jeden z tých štátov, ktorý sa v oblasti expandovania na zahraničné trhy rozvíja azda najviac. Nejde pritom len o trhy tovarov a služieb alebo trhy finančné, kapitálové. Poukazuje na to výrazné zvyšovanie jej možností, ktoré vychádzajú z pozitívnych čísiel vývoja domácej ekonomiky. V poslednej dekáde svoju pozornosť Čína sústredila na africký kontinent. Jedným z dôsledkov tohto výrazného rastu spolupráce medzi Čínskou ľudovou republikou a africkými štátmi bolo rozhodnutie Pekingu, že je nevyhnutné vytvoriť multilaterálny mechanizmus na konzultačnej báze, ktorý pomôže koordinovať ich vzťahy. Výsledkom bolo zriadenie Fóra pre čínsko-africkú spoluprácu (FOCAC - Forum on China-Africa Cooperation), pričom tento krok sa ukázal ako užitočný nástroj na posilnenie vzťahov medzi Čínou a Afrikou.¹

Tento kooperačný mechanizmus zaradujeme do kategórie tzv. spolupráce Juh – Juh a jej charakteristické črty sú založené na pragmatickej spolupráci, rovnosti a vzájomnom prospechu oboch strán.²

Aktuálna zahraničná hospodárska politika Číny voči Afrike a jej politické a hospodárske dôsledky na vybrané africké štáty

V súčasnej dobe je Čína klasifikovaná ako najväčší obchodný partner Afriky. V roku 2009 na tomto poste nahradila Spojené štáty americké. Objem obchodu medzi Čínou a Afrikou dosiahol vlani výšku 200 mld. amerických dolárov. Afrika sa tak stala pre Čínu najrýchlejšie rastúcim obchodným partnerom na svete.³

Hospodársky a priemyselný rozvoj si v krajine akou je Čína vyžaduje enormné množstvo zdrojov, ktoré však nedokáže pokryť z vlastných zásob. Nutnosť angažovanosti Číny v Afrike môžeme poukázať

---

¹ SHINN, D. H.; EISENMAN, J.: *China and Africa. A century of engagement*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 2012, s. 48.

² LIU ANGI: *Characteristics of FOCAC*. [online], [cit. 25/03/2013]. Dostupné na internete: <http://www.cctv.com/english/special/China-Africa_coop_forum/20091104/104249.shtml>.

³ XINHUA: *Sino-Africa trade to surpass U.S. \$200 billion this year*. [online], [cit. 07/04/2013]. Dostupné na internete: <<http://allafrica.com/stories/201212050138.html>>.

najlepšie na príklade ropy. Po roku 2007 sa Čína stala druhým najväčším spotrebiteľom ropy na svete po USA. Spotreba ropy napríklad v rámci dopravy činila v roku 2010 3,4 milióna barelov (1 barel = 158,987 litrov) denne (nárast oproti roku 2004 o 7%). V Číne sa nachádzajú tri hlavné ropné spoločnosti, ktoré sú v rukách štátu, zabezpečujúce dodávky ropy. Ide o korporácie: Čínska národná ropná spoločnosť, Čínska petrochemická spoločnosť a Čínska zahraničná ropná spoločnosť. Existuje predpoklad, že v roku 2020 bude Čína potrebovať na svoju spotrebu 12 miliónov barelov ropy denne. Dôsledkom týchto udalostí je nútená a ochotná investovať aj do krajín, ktoré nie sú radené medzi najbezpečnejšie miesta. Angola, ktorú sužovala dlhotrvajúca občianska vojna, získala od Číny pôžičky vo výške 3 mld. USD. Boli však kryté opciou na ropu a momentálne druhý najväčší producent ropy v Subsaharskej Afrike dodáva až 30% svojej ropy do Číny. Podobne Čína investovala do ropy v Sudáne. Čínska národná ropná spoločnosť má 40%-ný podiel v „*Greater Nile Petroleum Corporation*“, spoločnosti, ktorá má dominantné postavenie na sudánskych ropných poliach.¹

Angažovanosť Číny v Afrike v oblasti podpory budovania infraštruktúry

Čína je dôležitým investorom v prípade africkej infraštruktúry (11 mld. USD v roku 2008), pričom zvýšenie investícií do budovania infraštruktúry vedie aj k zvyšovaniu produktivity afrických štátov. Je však potrebné zdôrazniť, že tieto investície boli v minulosti determinované dvojstrannými rokovaniami a nezohľadňovali regionálny význam a perspektívu. Čo sme mohli považovať za nevyužitý potenciál. Dnes sa situácia upravila a v poslednom období sa tento potenciál darí do istej miery naplniť.²

---

¹ HASSIG, K. O.: *China's soft power strategy in Africa*. In: *Research notes*. Alexandria: Institute for Defense Analyses, 2012, s. 10 – 11.

² GU, J.; Schiere, R.: *Ref. 56*, s. 13 – 14.

Zámer čínskej angažovanosti v infraštruktúrnom projekte Trans - Africkej diaľnice a jej regionálny dopad v Afrike

Významná investícia v oblasti infraštruktúry sa črtá po podpise zmluvy medzi Čínou a regionálnou skupinou 15 štátov Západnej Afriky, ECOWAS (Hospodárska komunita štátov Západnej Afriky - Economic Community of West African States). Dňa 24. októbra minulého roku bola medzi nimi podpísaná dohoda o vzpružení obchodu, hospodárskej, investičnej a technologickej spolupráci, ktorej súčasťou je aj rozvoj infraštruktúry. Ide o projekt dobudovania chýbajúcich častí Trans - Africkej diaľnice, ktorá spája mestá Dakar a Lagos pozdĺž západného pobrežia. Diaľnica sa tiahne vyše 2000 kilometrov cez deväť afrických štátov. Súčasťou spomínanej dohody je navyše dobudovanie centrality ECOWAS v Abuji, hlavnom meste Nigérie.¹ Takýto spôsob angažovanosti Číny v tomto regióne (Západná Afrika) nemá podľa námestníka ministra obchodu Číny, Li Jinzaa, žiadnu politickú motiváciu, ktorá by hľadala iba na ekonomický prospech: „*Náš zisk nemá v tomto prípade materiálnu hodnotu, ale uspokojuje nás to, že prispievame k pokroku a rozvoju iných ľudí.*“² Deborah Brautigam, profesorka zaoberajúca sa vzťahmi medzi Čínou a Afrikou, sa k tomuto investičnému zámeru vyjadrila rozpačito. Východisko vidí vo cez vytvorenie PPP projektu (Private-Public Partnership - verejno-súkromné partnerstvo).³

Nezištnosť projektu Trans - Africkej diaľnice, ktorá je prezentovaná v slovách Li Jinzaa, je podľa nášho uváženia iba bezbrehým oportunitizmom čínskej vlády voči Západnej Afrike. Ak vezmeme do úvahy jednu z analýz oxfordského ekonóma Paula Colliera, odborníka na ekonomiku afrických štátov, autora publikácie Miliarda najchudobnejších,

---

¹ ECOWAS, *China sign agreement for cooperation in infrastructure development, trade and investment.* [online], [cit. 07/04/2013]. Dostupné na internete: <<http://www.safpi.org/news/article/2012/ecowas-china-sign-agreement-cooperation-infrastructure-development-trade-and>>.

² China, *ECOWAS sign agreement on infrastructural development.* [online], [cit. 07/04/2013]. Dostupné na internete: <<http://www.ventures-africa.com/2012/10/china-ecowas-sign-mou-on-infrastructural-development/>>.

³ BRAUTIGAM, D.: *China to build west african coastal highway?* [online], [cit. 07/04/2013]. Dostupné na internete: <<http://www.chinaafricarealstory.com/2012/10/china-to-build-west-african-coastal.html>>.

ktorá sa venuje skúmaniu závislosti rozvoja vnútrozemských štátov Afriky na dopravnej infraštruktúre ich susedov. Pri tomto výskume došiel k záveru (spolu s profesorom Stevom O'Connellom zo Swarthmore College), že vnútrozemská poloha ovplyvňuje krajinu podľa toho, aké ďalšie možnosti sú pre ňu k dispozícii. Africké vnútrozemské štáty sa doteraz nesústredovali na svojich susedov, ktorých infraštruktúra bola zameraná do vnútra vlastnej krajiny alebo na svetový trh.¹ Aj keď na prvý pohľad nemusí kvalitná regionálna infraštruktúra v západnej časti Afriky priamo súvisieť s politickými a hospodárskymi cieľmi Číny v tejto oblasti, hodnotíme to ako krok na podporu širšieho regiónu a zlepšenie dopravných trás pre suroviny vyvážené z Afriky a čínske tovary sem importované. Nižšie náklady na transport a stabilita v regióne sú podľa nás skryté úvahy v projekte Trans – Africkej diaľnice a im podobným. Čínska strana iba využíva moderný spôsob komunikácie voči Afričanom na podporu vlastnej PR, ktorá ju vykresľuje v dobrom svetle a nie ako invazívneho nepriateľa, ktorý má záujem o nerastné bohatstvo.

Pozitívum však aj naďalej ostáva. Vybuduje sa moderná infraštruktúra podporujúca rozvoj afrických štátov. Je však otázka do akej miery túto šancu využijú. Je nutné hľadať na prostriedky potrebné k údržbe dopravných sietí. Ak pominú príčiny záujmu Číny o Afriku, môže sa jednoducho stať, že nastane kolaps. Preto je nevyhnutné, aby africkí politickí lídri dokázali z tohto partnerstva vyťažiť čo najviac a do budúcnosti si vytvorili dostatočný priestor pre koordináciu vnútropolitických rozhodnutí z vlastných zdrojov. Investície Číny sú vo väčšine prípadov namierené cielene, či už s latentným alebo manifestným zámerom. Podľa čínskych odhadov sa práve investície do infraštruktúry podieľajú 70 percentami pomoci pre Afriku z jej celkového objemu. To vo väčšej miere využívajú čínske štátne podniky, ktoré sa zapájajú do takýchto projektov aj vďaka podpore zo strany čínskych inštitúcií akými je Exportno-importná čínska banka alebo Čínska rozvojová banka.

---

¹ COLLIER, P.: *Miliarda nejchudších. Proč se některým zemím nedaří a co s tím*. Praha: Nakladatelství Vyšehrad, 2009, s. 72 – 78.

Nízka byrokratická náročnosť, či vlastný spôsob financovania je pre Afričanov atraktívnejší ako západná forma spolupráce.¹

Angažovanosť Číny vo vybraných štátoch Afriky so zameraním na jej politické a hospodárske dôsledky

Ministerstvo zahraničných vecí Čínskej ľudovej republiky má v rámci svojej pôsobnosti vybudovanú sieť generálnych riaditeľov, ktorí sú zodpovední za jednotlivé svetové regióny. Oblasť Subsaharskej Afriky spadá do gescie generálneho riaditeľa Lu Shayeho.² Štáty severnej Afriky má na starosti Čan Hiu Tung.³ Hlavnou náplňou týchto úradov je implementácia čínskej zahraničnej politiky a jej princípov v danom regióne. Okrem iného kontrolujú a koordinujú diplomatické styky s konkrétnymi štátmi v Afrike.

Angažovanosť Číny v afrických štátoch bez priamych diplomatických väzieb

Čínska ľudová republika nemá oficiálne nadviazané diplomatické styky iba so štyrmi africkými štátmi, Burkinou Faso, Gambiou, Svätým Tomášom a Princovým ostrovom a Svazijskom. Príčinou je udržiavanie oficiálnych diplomatických vzťahov s Taiwanom, ktorý má v týchto štyroch krajinách svoje veľvyslanectvo. Otázka Taiwanu zostáva pre Čínu jedna z najcitlivejších politík. Na druhej strane sa Číne darí medzinárodne izolovať Taipei od zvyšných 50 štátov Afriky. Tzv. Princíp jednotnej Číny je podmienkou na spoluprácu a diplomatické uznanie. Africké štáty hľadajú na potvrdenie tohto princípu ako na nutnú súčasť ich diplomacie s Čínou. V Juhoafrickej republike a Nigérii však existujú obchodné úrady, prostredníctvom ktorých komunikujú

---

¹ MOODY, A.; NAN, Z.: *Work in progres*. [online], [cit. 07/04/2013]. Dostupné na internete: <http://africa.chinadaily.com.cn/weekly/2013-01/11/content_16106378.htm>.

² *Africa*. [online], [cit. 09/04/2013]. Dostupné na internete: <<http://www.fmprc.gov.cn/eng/gjhdq/2913/>>.

³ *Western Asia and North Africa*. [online], [cit. 09/04/2013]. Dostupné na internete: <<http://www.fmprc.gov.cn/eng/gjhdq/2797/>>.

s Taiwanom.¹ Táto výnimka nepotvrďuje pravidlo a Čína úspešne uplatňuje svoju politiku na medzinárodnej scéne. Investície a iné formy spolupráce s Afrikou sa tak stali nástrojom na vnútropolitickú hru Číny.

a) Čína a Burkina Faso

Burkina Faso, známa tiež ako Upper Volta (Horná Volta) uznala Taiwan koncom roka 1961. Vtedajší prezident Maurice Yameogo bol otvoreným kritikom Číny v Afrike. Začiatkom 70-tych rokov sa situácia zmenila. Čínsky premiér v tom čase, Čou En-laj, poslal do Burkiny Faso na znak sympatie 300 000 vakcín proti osýpkam a antibiotiká v hodnote 50 000 USD. Onedlho na to, delegácia z Hornej Volty navštívila Peking a podpísala niekoľko hospodárskych dohôd na spoluprácu, pričom následne uznala aj samotnú Čínu. Od roku 1973 bolo uskutočnených niekoľko projektov na podporu rozvoja Burkiny Faso. Išlo o oblasti poľnohospodárstva, zdravotníctva či kultúry. Vo februári 1994 táto krajina prekvapivo uznala Taiwan ako suverénnu politickú jednotku, čo znamenalo okamžitý rozchod s Pekingom. Paradoxom však je, že aj napriek prerušeniu diplomatických vzťahov, nedošlo k ochladeniu vzťahov v oblasti obchodu. Čína v rokoch 2004 až 2010 importovala z Burkiny Faso produkty v hodnote 133 miliónov amerických dolárov a exportovala tovar v hodnote asi 37 miliónov USD. V porovnaní s Taiwanom, kde Burkina Faso exportovala v rovnakom období iba tovar za 10 miliónov USD a importovala za zhruba 1,5 milióna USD. Tento prípad je odlišný od dvoch predchádzajúcich. Burkina Faso je pre Čínu dôležitá z hľadiska importu bavlny a tento fakt zohráva dôležitejšiu rolu ako samotné prerušenie oficiálnych diplomatických vzťahov, nakoľko mnoho čínskych spoločností aktívne participuje na trhu v Burkiné Faso.²

---

¹ SHINN, D. H.; EISENMAN, J.: *China and Africa. A century of engagement*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 2012, s. 85 - 86.

² SHINN, D. H.; EISENMAN, J.: *China and Africa. A century of engagement*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 2012, s. 247 - 248.

b) Čína a Svazijsko

Jedinou krajinou v Afrike, ktorá nikdy nemala nadviazané diplomatické styky s Čínou je Svazijsko, ktoré získalo nezávislosť v roku 1968 a hneď na to uznalo Taiwan. Musíme však skonštatovať, že tovary vyrobené v Číne sú dostupné aj vo Svazijsku. V roku 2009 Svazijsko doviezlo výrobky v hodnote 19 miliónov USD a exportovalo do Číny tovar za 15 miliónov USD. Nepriamo však s Čínou obchoduje, a to cez Colnú úniu južnej Afriky (Southern African Customs Union), ktorej je členom. Ďalší kontakt s Čínou mala táto juhoafrická krajina v roku 1995, kedy sa jej delegácia zúčastnila Svetovej konferencie žien v Pekingu, následne potom v roku 2003 so statusom pozorovateľa na Fóre pre čínsko-africkú spoluprácu. Pozvánku na nasledujúcu konferenciu FOCAC však vlády predstavitelia Svazijska odmietli. Zahraničnú politiku v tomto štáte kontroluje svazijský kráľ, ktorého myslenie nenasvedčuje tomu, aby jeho krajina vymenila dobré vzťahy s Taiwanom za tie s Čínou.¹

Čínska stratégia udržiavania diplomatických vzťahov iba zo štátni neuznávajúcimi Taiwan je na prvý pohľad neobľomná, avšak pri hlbšom preskúmaní jej vzťahov s Burkinou Faso sme prišli na to, že jej politika je principiálna do takej miery, do akej jej to dovoľia jej obchodné aktivity. Zrušenie oficiálnych diplomatických vzťahov pre Čínu neznamená zbavenie sa možnosti expandovať na trh daného štátu. V konečnom dôsledku obchodné aktivity Číny neutrpeli absenciou oficiálneho zastúpenia v Burkine Faso. V prípade Svazijska ide pre Čínu o tak zanedbateľný trh, že nevynakladá enormné úsilie na vytvorenie oficiálnych diplomatických stykov s týmto juhoafrickým štátom.

Angažovanosť Číny v Tanzánii a dôsledky jej rozvoja

V tejto časti sa naša pozornosť bude sústrediť na štát, ktorý je vo Východnej Afrike druhou najväčšou ekonomikou a jej hospodárskym rastom v posledných rokoch neotriasli ani globálne turbulencie po roku

---

¹ SHINN, D. H.; EISENMAN, J.: *China and Africa. A century of engagement*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 2012, s. 360 – 361.

2008 a výrazne ani jej susedov (Graf č. 1). Služby, priemysel a stavebníctvo sú naďalej hnacími motormi ekonomiky. Dopyt po zlate na svetových trhoch, ktoré predstavuje jednu z hlavných vývozných surovín v oblasti nerastného bohatstva, stále stúpa, aj napriek menším výkyvom.¹

Ak porovnáme výšku hrubého národného produktu Tanzánie so susednými štátmi, vidíme že stabilné zdroje v tejto krajine jej zabezpečujú trvalý rast. To sa odráža aj na odozve v prípade Číny, ktorá akoby našla v posledných rokoch Tanzániu na mape sveta. Príčinou je produkcia zlata, ktorá je štvrtá najväčšia v Afrike (40 000 ton ročne), po Juhoafrickej republike, Ghane a Mali, ďalej produkcia medi na východe štátu (2980 ton ročne), striebra (10 ton ročne) a diamantov (112 670 karátov ročne). Medzi ďalšie nerasty, ktoré sa nachádzajú v Tanzánii patria železná ruda, nikel, kobalt, tanzanit, rubín, granát, uhlie ale aj stavebné kamene.²

Tanzánia hneď po nadobudnutí nezávislosti, v roku 1961, uznala Čínu a snažila sa vytvoriť priateľské vzťahy. Čína v roku 2012 nahradila USA v hodnote investícií tohto východoafrického štátu. A to aj napriek tomu, že ešte v predchádzajúcom roku nebola ani v rebríčku 10 najväčších investorov. Čínska exportno-importná banka poskytla pôžičku Tanzánii vo výške 1,2 mld. USD na vybudovanie 500 km dlhého plynovodu z Mtwary do Dar es Salaamu. Ďalšie projekty sú naplánované v tomto roku v oblasti poľnohospodárstva, infraštruktúry a výrodného procesu.³

Čínska angažovanosť v tomto štáte je na prvý pohľad jasná. Dostatok nerastných surovín a rastúci domáci trh, ktorý je predpokladom odbytu čínskych výrobkov.

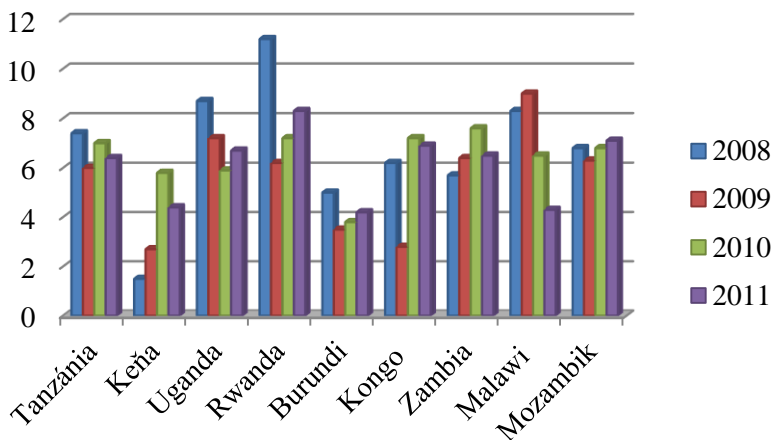
---

¹ *The 7 fastest growing economies in Africa.* [online], [cit. 12/04/2013]. Dostupné na internete: <<http://www.ventures-africa.com/2012/08/the-7-fastest-growing-economies-in-africa/>>.

² *Overview of mining sector.* [online], [cit. 12/04/2013]. Dostupné na internete: <<http://www.tcme.or.tz/mining-in-tanzania/industry-overview/>>.

³ *Tanzania investment to grow 10pct in 2013 with help of Chinese.* [online], [cit. 13/04/2013]. Dostupné na internete: <http://www.steelguru.com/metals_news/Tanzanian_investment_to_grow_10pct_in_2013_with_help_of_Chinese/304164.html>.

Graf č. 1: Hospodársky rast Tanzánie a jej susediacich štátov v období rokov 2008 - 2011 (výška HDP v %)

Zdroj: *GDP growth (annual %). World Bank national accounts data.* [online], [cit. 13/04/2013]. Dostupné na internete: <<http://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.KD.ZG?display=default>>.

Bilaterálne hospodárske vzťahy medzi Čínou a Tanzániou sa v poslednom období zlepšujú z roka na rok. Dôkazom sú aj medzištátne dohody, ktoré zabezpečujú či už financovanie alebo realizáciu jednotlivých projektov prostredníctvom čínskej vlády a jej podriadených inštitúcií.

Jedným z najodvážnejších a najväčších projektov v tejto oblasti bola výstavba železničnej siete, ktorá sa oficiálne označuje pod názvom TAZARA (Tanzánijsko-Zambijská železnica). Táto železnica má regionálny význam pre juhovýchodnú časť Afriky, ale jej prvoradým cieľom je prepojenie mesta Kapiri Mposhi (Zambia) a prístavu v Tanzánii Dar es Salaam.¹ Hlavným účelom stavby je získanie lepšieho prístupu

¹ TAZARA. *About us.* [online], [cit. 14/04/2013]. Dostupné na internete: <http://www.tazarasite.com/index.php?option=com_content&view=article&id=25&Itemid=3>.

k vnútrozemským zdrojom medi v Zambii a jej následný vývoz cez Indický oceán, pričom cestná sieť nie je pre tento zámer dostačujúcim a vhodným riešením. Už v roku 1963 sa Tanzánia spolu so Zambiou pokúšali získať finančné zdroje na uskutočnenie tohto projektu od Svetovej banky. Tá to však odmietla s argumentom, že projekt nebol ekonomicky rentabilný. O dva roky neskôr Čína vyjadrila záujem na výstavbe železnice TAZARA. V nasledujúcich rokoch tieto štáty medzi sebou podpísali trilaterálnu dohodu o poskytnutí čínskej pôžičky 401 miliónov USD. Čína sa taktiež podieľala na samotnej realizácii železničnej trate, pričom sa odhaduje, že tu pracovalo od 30 000 do 50 000 čínskych pracovníkov. Železnica bola uvedená do prevádzky v roku 1975, avšak vzápätí prežíval projekt TAZARA značné finančné problémy. V 90. rokoch minulého storočia boli správcovia železníc nútení pre nízku rentabilitu uzavrieť 19 staníc.¹ Navyše v roku 2009 vyšlo najavo, že TAZARA sa topí vo veľkých dlhoch. Dlh voči Číne narástol na 700 miliónov USD a z celkových 2000 železničných vagónov funguje iba 300. V tom istom roku Čína súhlasila so zrušením pôvodnej pôžičky a naliatia ďalších 50 miliónov USD na nákup 6 nových lokomotív a opravu 12 000 vagónov. Tender na dodávku lokomotív vyhrala čínska spoločnosť.² Tu vidíme akým spôsobom sa Čína angažuje v jednotlivých afrických štátoch. Poskytne pôžičky vládam na podporu projektov, ktoré taktiež aj sami zrealizujú. Dostanú zaplatené vlastnými peniazmi a navyše získajú úroky z pôžičiek. Fakt, ktorý stojí za zmienku, je miera korupcie v Tanzánii. Pred rokom 2000 sa pohyboval tento štát do 70. miesta na svete. Na sklonku milénia a v nasledujúcich rokoch sa prepadol o vyše 50 miest. Vidíme tu istú súvislosť so začiatkom angažovanosti Číny v na africkom kontinente. Dôkazom toho je nasledujúca tabuľka (Tabuľka č. 1) zobrazujúca mieru korupcie vo vybraných afrických štátoch od roku 1995 po dnešok. Štáty sme vybrali na základe najväčšej miery angažovanosti Číny. V tejto súvislosti chceme pripomenúť, že čínska angažovanosť na africkom kontinente začala rapídne

---

¹ SHINN, D. H.; EISENMAN, J.: *China and Africa. A century of engagement*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 2012, s. 261.

² MWAMUNYANGE, J.: *Chinese-built locomotives fail Tanzania trial runs*. [online], [cit. 14/04/2013]. Dostupné na internete: <<http://www.africareview.com/Business---Finance/Chinese-built-locomotives-fail-Tanzania-trial-runs/-/979184/1742446/-/v6itkmz/-/index.html>>.

rásť práve v roku 2000, a to ustanovením prvého Fóra pre čínsko-africkú spoluprácu.

Tabuľka č. 1: Miera slobody v prípade korupcie vo vybraných afrických štátoch od roku 1995 do 2013 (podľa stupňa rankingu)

Štát	Rok									
	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004
Burundi	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x
Čad	x	x	115	118	123	126	130	130	128	132
Kamerun	69	105	115	113	115	125	129	123	121	117
Keňa	22	37	36	117	119	113	121	121	121	126
Malawi	51	70	74	76	76	65	62	60	79	94
Namíbia	x	x	36	37	40	38	38	39	38	36
Tanzánia	51	70	74	76	76	121	123	110	117	97
Uganda	51	70	74	107	112	112	118	115	126	123
Zambia	51	37	36	37	40	72	73	75	107	103
Zimbabwe	51	70	74	76	76	63	62	86	97	97

Štát	Rok									
	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	
Burundi	x	85	131	126	133	160	170	174	172	
Čad	145	146	154	151	174	175	177	175	167	
Kamerun	136	135	137	133	140	143	148	148	133	
Keňa	134	135	142	137	152	149	148	156	153	
Malawi	98	100	102	102	120	117	98	87	98	
Namíbia	44	54	48	53	58	61	55	57	55	
Tanzánia	107	100	93	91	95	103	128	118	98	
Uganda	127	111	119	102	113	128	132	129	142	
Zambia	107	111	111	108	125	117	99	103	89	
Zimbabwe	122	121	111	126	152	168	148	136	153	

Zdroj: *Graph the Data, Freedom from corruption. 2013 Index of Economic Freedom. The Heritage Foundation.* [online], [cit. 14/04/2013] Dostupné na internete: <<http://www.heritage.org/index/visualize>>.

Ako sme už spomenuli, hlavným dôvodom podpory projektu TA-ZARA je preprava vyťaženej medi a ďalších nerastných surovín do prístavu v Tanzánii a odtiaľ cez Indický oceán do Číny, ktorá je momentálne najväčším svetovým spotrebiteľom medi a Zambia je miestom, kde investuje 88% všetkých finančných prostriedkov v rámci ťažby medi.

Pre Zambiu hrá ťažobný priemysel nerastných surovín dôležitú rolu, keďže tvorí až 80% objemu zahraničného obchodu. Čínska národná ťažobná spoločnosť dokonca skúpila niekoľko zambijských ťažobných baní, medzi nimi aj baňu na med' v oblasti Cambishi.¹

Nespornou výhodou čínskej zainteresovanosti v týchto dvoch štátoch (Tanzánia a Zambia) je podpora rastu ich ekonomík. Okrem toho môže priniesť táto železničná trať synergický efekt rozvoja okolitých štátov. Naopak k negatívnym dôsledkom angažovanosti Číny patrí ovládnutie miestnych trhov čínskymi spoločnosťami, ktoré majú nižšie štandardy v oblasti pracovnoprávných vzťahov a samotného mzdového ohodnotenia.

Obchodné vzťahy s Tanzániou sú popretkávané mnohými dohodami. Na základe nich sa napríklad zrekonštruuje terminál medzinárodného letiska v Zanzibare či zlepši infraštruktúra za 100 miliónovú pôžičku (v USD). Celkové priame investície v Tanzánii v roku 2011 zo strany Číny predstavovali výšku 450 miliónov amerických dolárov.²

Koncom roka 2011 si Tanzánia zaistila pôžičku na vybudovanie elektrárne na juhu štátu a to v objeme 684 miliónov USD. Realizácia stavby sa bude diať pod hlavičkou firiem z Číny a nemeckého Siemensu.³ týmto projektom sa zvýši energetická bezpečnosť Tanzánie a tým pádom si Čína buduje bezpečný „prístav“ pre svoje investície.

---

¹ *About CNMC*. [online], [cit. 14/04/2013]. Dostupné na internete: <http://www.cnmc.com.cn/outlineen.jsp?column_no=1202>.

² Shinn, D. H.; Eisenman, J.: *China and Africa. A century of engagement*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 2012, s. 262.

³ NG'WANAKILALA, F.: *Tanzania secures China loan for 300 MW power plant*. [online], [cit. 14/04/2013]. Dostupné na internete: <<http://www.reuters.com/article/2011/10/13/ozabs-tanzania-electricity-idAFJ0E79C07120111013>>.

Jasným dôkazom zvyšovania participácie Číny v tomto východoafrickom štáte je zaradenie Tanzánie do zoznamu návštev novozvoleného čínskeho prezidenta Si Ťin-pchinga, hneď po Ruskej federácii. Podľa slov Si Ťin-pchinga, táto návšteva mala zmapovať situáciu na rozvíjanie ďalšej spolupráce. Práve táto návšteva deklaruje čínske odhodlanie zvyšovania angažovanosti na africkom kontinente.

Čínska investície v Tanzánii v spojitosti so štatistickými ukazovateľmi

V prípade analyzovania štatistických údajov z Indikátorov ľudského rozvoja, ktoré vydáva Rozvojový program Organizácie Spojených národov, sme zistili, že v Tanzánii sa nachádza 33,2% ľudí, ktorí trpia viacrozmernou chudobou.¹ Merania sú založené na Indexe viacrozmernej chudoby, ktorý v sebe zohľadňuje viaceré faktory, ako sú akútny nedostatok vzdelania, zdravotnej starostlivosti a základných životných štandardov.² Ďalšie údaje poukazujú na to, že až 67,9% obyvateľov Tanzánie žije z menej než 1,25 USD na deň. Musíme však skonštatovať, že tento percentuálny údaj sa znížil oproti roku 2000 o 16,7%.³

Zvyšovanie životnej úrovne preukazuje ďalší štatistický údaj, ktorý hovorí o raste priemerného veku dožitia tanzánijského obyvateľstva z 51 rokov v roku 2002 na niečo vyše 58 rokov v 2011 roku.⁴

Počet používateľov internetového pripojenia a mobilných telefónov indikuje vyspelosť hospodárstva a s ním spojené ďalšie aspekty rozvoja

---

¹ *International Human Development Indicator. MPI: Multidimensional Poverty index (%)*. [online], [cit. 14/04/2013]. Dostupné na internete: <<http://hdrstats.undp.org/en/indicators/38406.html>>.

² *Human Development Report 2010*. New York: UNDP, 2010, s. 94 – 95. [online], [cit. 14/04/2013]. Dostupné na internete: <http://hdr.undp.org/en/media/HDR_2010_EN_Complete_reprint.pdf>.

³ *International Human Development Indicator. MPI: Population living below \$1.25 PPP per day (%)*. [online], [cit. 14/04/2013]. Dostupné na internete: <<http://hdrstats.undp.org/en/indicators/38906.html>>.

⁴ *Tanzania, Life expectancy at birth, total (years)*. *World DataBank*. [online], [cit. 14/04/2013]. Dostupné na internete: <<http://search.worldbank.org/data?qterm=tanzania>>.

daného štátu. V Tanzánii stúpol počet používateľov internetu za posledné 4 roky iba o 3%, avšak v prípade mobilných telefónov to je až 25% nárast.¹

Tieto údaje nám do určitej miery determinujú vzťah čínskych investícií k rozvoju tanzánijskej vnútornej ekonomiky. Pozitívny dopad je v tejto chvíli minimálny, nakoľko je preukázané, že obrovské množstvo občanov Tanzánie žije na hranici alebo pod hranicou chudoby. Existuje značný priestor na zvyšovanie životnej úrovne. Avšak podpora projektov, ktoré sú rentabilné iba pre Čínu nedokážu priniesť želaný efekt. Pri štátoch, ktoré sú zaradzované medzi najmenej rozvinuté štáty sveta nemôžeme očakávať zázraky.

Záver

Cieľ príspevku, vytvoriť sumár informácií a čínskej angažovanosti na africkom kontinente, ktorými poukazujeme na jej zámery a taktiež dôsledky pre vybrané štáty Afriky, sme dosiahli prostredníctvom analýzy mechanizmov spolupráce a definovaním priestoru, o ktorý má Čína v Afrike záujem. Dôkazom pre naše tvrdenie je zhromaždený komplex poznatkov o stanovenej téme. Prostredníctvom týchto informácií ozrejmuje kontext rastúcej angažovanosti Číny v Afrike, ktorej implikujúcim prvkom je rast čínskej domácej ekonomiky, ktorý so sebou prináša zvyšujúcu sa potrebu hľadania nových surovinových zdrojov a odbytišťa pre svoje tovary a služby. Afrika sa ukázala ako ideálny partner na spoluprácu v tejto oblasti. Potenciál tohto kontinentu je enormný, pričom kľúčovú úlohu tu zohrávajú práve zdroje nerastného bohatstva.

Na základe predložených informácií v práci môžeme konštatovať, že angažovanosť Číny v Afrike prináša novú, komplexnú zahraničnú hospodársku politiku voči štátom, ktoré sú pre ňu zaujímavé z dlhodobého hľadiska, či už pri ťažbe nerastných surovín, alebo ako nové odbytišťa svojich tovarov a služieb. Táto komplexná zahraničná politika vo vzťahu s hospodárskou politikou prináša celý rad opatrení, ktoré

---

¹ *World Development Indicators*. [online], [cit. 14/04/2013]. Dostupné na internete: <<http://data.worldbank.org/indicator?display=default>>.

Čína úspešne vykonáva. V prvom rade ide o politický nástroj vylepšujúci vzťahy medzi vládnyimi a obchodnými predstaviteľmi Číny a Afriky. Komplexita uvedenej spolupráce je zastúpená pri podpore budovania infraštruktúry a iných projektov na rozvoj afrických štátov. Nemôžeme pritom zabudnúť na ciele kroky Číny, ktoré odrážajú ako potreby jej vnútorného trhu a tak aj zahraničnopolitickú stratégiu v čoraz viac globalizovanom svete. Čína tak vo väčšine prípadov podporuje projekty zamerané na oblasti s vysokou rentabilitou. Tzv. rozvojové projekty sú používané iba ako nástroj vylepšovania imidžu jej postavenia v Afrike. Na to využíva okrem iného aj podieľanie sa na mierových operáciách v rámci OSN, či mediálnu oblasť. Hlavnou oblasťou investovania jej prostriedkov však ostávajú projekty, ktoré majú pre Čínu vyššiu pridanú hodnotu a rozvojové projekty sú len akýmsi derivátom hlavného cieľa, na ktorý sme poukázali vyššie.

Čínska angažovanosť v Afrike so sebou prináša dôsledky pre zmenu podmienok pri hospodárskom a politickom vývoji jej jednotlivých štátov. Naša práca zahŕňa poznatky týkajúce sa aj tejto oblasti, pričom to zdôrazňujeme cez konkrétne prípady.

Záverom konštatujeme, že spolupráca Číny s africkým kontinentom vytvorila v priebehu posledných rokov silnú previazanosť ich ekonomík, čo predstavuje potenciálne riziko pre pád jedného z partnerov. V krátkodobom ale aj strednodobom horizonte však existuje vysoký predpoklad zvyšovania objemu spolupráce, ktorá by mohla byť narušená iba vážnym geopolitických alebo akýmkoľvek iným neočakávaným zásahom.

Literatúra:

COLLIER, P.: *Miliarda nejchudších. Proč se některým zemím nedaří a co s tím*. Praha: Nakladatelství Vyšehrad, 2009.

HASSIG, K. O.: *China's soft power strategy in Africa*. In: *Research notes*. Alexandria: Institute for Defense Analyses, 2012.

SHINN, D. H.; EISENMAN, J.: *China and Africa. A century of engagement*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 2012.

About CNMC. [online], [cit. 14/04/2013]. Dostupné na internete: <http://www.cnmc.com.cn/outlineen.jsp?column_no=1202>.

Africa. [online], [cit. 09/04/2013]. Dostupné na internete: <<http://www.fmprc.gov.cn/eng/gjhdq/2913/>>.

BRAUTIGAM, D.: *China to Build West African Coastal Highway?* [online], [cit. 07/04/2013]. Dostupné na internete: <<http://www.chinaafricarealstory.com/2012/10/china-to-build-west-african-coastal.html>>.

China, ECOWAS sign agreement on infrastructural development. [online], [cit. 07/04/2013]. Dostupné na internete: <<http://www.ventures-africa.com/2012/10/china-ecowas-sign-mou-on-infrastructural-development/>>.

ECOWAS, China sign agreement for cooperation in infrastructure development, trade and investment. [online], [cit. 07/04/2013]. Dostupné na internete: <<http://www.safpi.org/news/article/2012/ecowas-china-sign-agreement-cooperation-infrastructure-development-trade-and>>.

GDP growth (annual %). *World Bank national accounts data.* [online], [cit. 13/04/2013]. Dostupné na internete: <<http://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.KD.ZG?display=default>>.

Graph the Data, Freedom from corruption. 2013 Index of Economic Freedom. The Heritage Foundation. [online], [cit. 14/04/2013] Dostupné na internete: <<http://www.heritage.org/index/visualize>>.

Human Development Report 2010. New York: UNDP, 2010, s. 94 – 95. [online], [cit. 14/04/2013]. Dostupné na internete: <http://hdr.undp.org/en/media/HDR_2010_EN_Complete_reprint.pdf>.

International Human Development Indicator. MPI: Multidimensional Poverty index (%). [online], [cit. 14/04/2013]. Dostupné na internete: <<http://hdrstats.undp.org/en/indicators/38406.html>>.

International Human Development Indicator. MPI: Population living below \$1.25 PPP per day (%). [online], [cit. 14/04/2013]. Dostupné na internete: <<http://hdrstats.undp.org/en/indicators/38906.html>>.

LIU ANGI: *Characteristics of FOCAC.* [online], [cit. 25/03/2013]. Dostupné na internete: <http://www.cctv.com/english/special/China-Africa_coop_forum/20091104/104249.shtml>.

MOODY, A.; NAN, Z.: *Work in progres.* [online], [cit. 07/04/2013]. Dostupné na internete: <http://africa.chinadaily.com.cn/weekly/2013-01/11/content_16106378.htm>.

MWAMUNYANGE, J.: *Chinese-built locomotives fail Tanzania trial runs*. [online], [cit. 14/04/2013]. Dostupné na internete: <<http://www.africanreview.com/Business---Finance/Chinese-built-locomotives-fail-Tanzania-trial-runs/-/979184/1742446/-/v6itkmz/-/index.html>>.

NG'WANAKILALA, F.: *Tanzania secures China loan for 300 MW power plant*. [online], [cit. 14/04/2013]. Dostupné na internete: <<http://www.reuters.com/article/2011/10/13/ozabs-tanzania-electricity-idAFJ0E79C07120111013>>.

Overview of mining sector. [online], [cit. 12/04/2013]. Dostupné na internete: <<http://www.tcme.or.tz/mining-in-tanzania/industry-overview/>>.

Tanzania investment to grow 10pct in 2013 with help of Chinese. [online], [cit. 13/04/2013]. Dostupné na internete: <http://www.steelguru.com/metals_news/Tanzanian_investment_to_grow_10pct_in_2013_with_help_of_Chinese/304164.html>.

Tanzania, Life expectancy at birth, total (years). World DataBank. [online], [cit. 14/04/2013]. Dostupné na internete: <<http://search.worldbank.org/data?qterm=tanzania>>.

TAZARA. *About us*. [online], [cit. 14/04/2013]. Dostupné na internete: <http://www.tazarasite.com/index.php?option=com_content&view=article&id=25&Itemid=3>.

The 7 fastest growing economies in Africa. [online], [cit. 12/04/2013]. Dostupné na internete: <<http://www.ventures-africa.com/2012/08/the-7-fastest-growing-economies-in-africa/>>.

Western Asia and North Africa. [online], [cit. 09/04/2013]. Dostupné na internete: <<http://www.fmprc.gov.cn/eng/gjhdq/2797/>>.

World Development Indicators. [online], [cit. 14/04/2013]. Dostupné na internete: <<http://data.worldbank.org/indicator?display=default>>.

XINHUA: *Sino-Africa trade to surpass U.S. \$200 billion this year*. [online], [cit. 07/04/2013]. Dostupné na internete: <<http://allafrica.com/stories/201212050138.html>>.

Názov: **DEMOKRACIA**
Stav – Kontexty – Perspektívy

Editori: **Gabriel Eštok – Mária Hrehová – Renáta Bzdilová**

Vydavateľ: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach
Miesto vydania: Košice
Rok vydania: 2014

Rozsah strán: 200
Vydanie: prvé

ISBN 978-80-8152-134-8

